

CHÓRY KATEDRÁLY SV. VÍTA V PRAZE

PETR ULIČNÝ

Fascinující fenomén katedrály sv. Víta v Praze přitahuje neustávající pozornost nejen díky své výjimečné a relativně dobře dochované architektuře,¹⁾ k jejímuž vzniku existují četné písemné prameny,²⁾ ale také proto, že je známo mnoho údajů o stavebnících³⁾ a stavitelích,⁴⁾ což doplňuje i velké množství dochovaných liturgických knih přibližujících její provoz.⁵⁾ Co se ale zachovalo v míře nejmenší, je vybavení katedrály, oltáře, na kterých byly slouženy mše, o jejichž počtu, zasvěcení, uspořádání a vybavení vypovídají dnes již jen četné inventáře.⁶⁾ Podobně je také málo známo o uspořádání hlavních liturgických elementů katedrály: chóru sv. Víta, chóru P. Marie a západní části kolem hrobu sv. Vojtěcha. Tomuto jádru, několika srdcím dávajícím život celému tělu katedrály, je proto věnována tato studie.

Kapitula při biskupském chrámu sv. Víta byla založena v roce 1068, kdy kaplan Marek vybral 25 kleriků, žijících od té doby pod vedením probošta společným životem obvyklým pro kapituly, a jejichž počet se po polovině 14. století upravil na 26 osob. Vedle těchto kanovníků působili při chrámu ještě další klerikové a od roku 1120 je doložen děkan, starající se o chod bohoslužeb. Další funkce zastáva-

li arcijáhen a scholastik, pečující o chod školy.⁷⁾ Tento sbor měl v péči celý svatovítský chrám do roku 1343, kdy byl při chrámu ustanoven druhý podobný sbor, složený z kleriků s trvalým pobytem při chrámu, nazývaných proto mansionáři. Mansionářský chór byl založen listinou Karla IV., tehdy ještě markraběte moravského, ze dne 5. října 1343, která definovala, že korporace bude mít 24 kleriků, z nichž 12 bylo kněží, nazývaných větší mansionáři, a dalších dvanáct tvořilo šest jáhnů a šest podjáhenů – zvaných menší mansionáři. Celému sboru velel představený, preceptor, který byl jedním z kněží.⁸⁾ Původně byl celý sbor umístěn do mariánského chóru při románské basilice, tedy do jeho západního chóru, a tím zůstal chór východní původnímu sboru kanovníků. V tomto složení byla celá nově vytvořená struktura přenesena postupně do nové katedrály, aby zde ale vyplnila jen východní část katedrály, od polygonu k transeptu.

Nově založený mansionářský chór měl význačné postavení, které se odráží v sekvenci královských fundací. Vedle toho byla také v listině, vydané v roce 1346, spojena návštěva stávajícího oltáře Panny Marie s odpustkem jednoho roku a jednoho kvadrátu.⁹⁾ Někdy v té době první Karlova manželka Blanka, která zemřela již v roce 1348, podle nápisu pod její bystou v chrámovém triforiu, „postavila a zřídila oltář sv. Ludvíka, francouzského krále, v novém chóru sv. Marie v Pražském kostele.“¹⁰⁾ Seznam anniversarií mansionářů z doby kolem roku 1417 pak upřesňuje, že Blanka „postavila oltář svatých Neviňátek a Ludvíka, francouzského krále, v chóru svaté Marie v Pražském kostele.“¹¹⁾ Druhá Karlova manželka Anna Falcká pověřila v roce 1352 mansionáře udržováním svíce nad hrobem syna Václava,¹²⁾ který zemřel v roce 1351 a podle nápisu pod její bustou „po-

1) Antonín Podlaha – Kamil Hilbert, *Soupis památek historických a uměleckých v království českém. Král. hlavní město Praha: Hradčany. I. Metropolitní chrám sv. Víta. Praha 1906. Anežka Merhautová (ed.), Katedrála sv. Víta v Praze. K 650. výročí založení. Praha 1994. Dobroslav Libal – Pavel Zahradník, Katedrála svatého Víta na Pražském hradě. Praha 1999. Pavel Vlček a kolektiv, Umělecké památky Prahy: Pražský hrad a Hradčany. Praha 2000, s. 68–112. Jiří Kuthan – Jan Royt, Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha. Svatyně českých patronů. Praha 2011.*

2) Wacław Wladiwoj Tomek, *Základy starého místopisu Pražského, oddíl IV. Hrad Pražský a Hradčany. Praha 1872, s. 99–119.*

3) K otázce stavebníků Paul Crossley, *The Politics of Presentation: The Architecture of Charles IV of Bohemia*, in: Sarah Rees Jones – Richard Marks – A. J. Minnis (edd.), *Courts and Regions in Medieval Europe*, New York, 2000, s. 99–172, Milena Bartlová, *The Choir Triforium of Prague Cathedral Revisited: The Inscriptions and Beyond*, in: Zoë Opáčil (ed.), *Prague and Bohemia. Medieval Art, Architecture and Cultural Exchange in Central Europe* (=The British Archaeological Association Conference Transaction XXXII). Leeds 2009, s. 81–100. Táz, Hledání řádu. Karel IV. a výtvarné umění, in: Jana Konvičná – Jan Zdičhynek (edd.), *Ve znamení Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CsC., Praha 2006, s. 354 až 361. Viz též Pavel Kalina, Architecture and Memory. St Vitus's cathedral in Prague and the Problem of the Presence of History*, in: Jiří Fajt – Andrea Langer (edd.), *Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext*. Berlin, München 2009, s. 150–156.

4) Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha 2004. Rodina Parlérů: s. 472–480. Matyáš z Arrasu: s. 412–413. Autor hesel Jakub Vitovský.*

5) Hana Vlhová, *Středověké liturgické rukopisy z katedrály sv. Víta na Pražském hradě*, Disertace, UK FF ÚHV. Praha 2000. K chrámové liturgii viz také Jana Maříková-Kubková – David Eben, *Organizace liturgického prostoru v bazilice sv. Víta, Castrum Pragense 2*, 1999, s. 227 až 240. Petr Uličný, *Křesťanství v pohybu. Přemístitelné objekty v liturgii středověkých Čech*, Umění LIX, 2011, s. 126–144.

6) Antonín Podlaha – Eduard Sittler, *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Praha 1903, s. III–CII. W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 245–252.*

7) Zdeňka Hledíková, *Pražská metropolitní kapitula, její samospráva a postavení do doby husitské, Sborník historický XIX*, 1972, s. 5–47.

8) Gelasius Dobner (ed.), *Monumenta historica Bohemiae* (...) III. Pragae 1774, č. III, s. 323–331. Zdeňka Hledíková, *Fundace českých králů ve 14. století, Sborník historický XXVIII*, 1982, s. 10–12. Jan Ryba, *Mansionáři v pražském kostele, Sborník historický XXX*, Praha 1998, s. 5–87. Jiří Beránek, *Sbor mansionářů pražské metropolitní kapituly. Příspěvek k dějinám liturgického zpěvu v předhusitských Čechách, Miscellanea musicologica XXIX*, 1981, s. 9–48. Klára Benešová, *Ideál a skutečnost (Historické a badatelské peripetie kolem královského pohřebiště v katedrále sv. Víta v Praze v době Lucemburků)*, in: Dalibor Píx – Jiří Roháček (edd.), *Epigraphica et sepulcralia I*. Praha 2005, s. 19–48.

9) G. Dobner (ed.), o. c. v pozn. 8, č. IV, s. 331–332. Těž Ladislav Klicman (ed.), *Monumenta Vaticana res gestas Bohemias illustrantia* (...) I. Acta Clementis VI. 1342–1352. Pragae 1903, č. 646, s. 383.

10) Rudolf Rouček, *Chrám sv. Víta, dějiny a průvodce. Praha 1948, s. 60: „Margareta dicta Blanczie, Romanorum et Boemie regina illustrissima (quae) construxit, et dotavit altare s. Lodovici regis Francie in choro novo s. m. (sancte Mariae) in ecclesia Pragensi* (...)“

11) G. Dobner (ed.), o. c. v pozn. 8, s. 308: „Blance (...) que construxit altare Sanctorum Innocentium, et Lodovici Regis Francie in Choro Sancte Marie in ecclesia Pragensi“

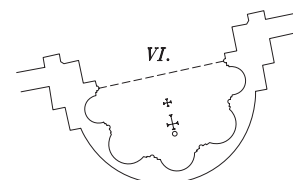
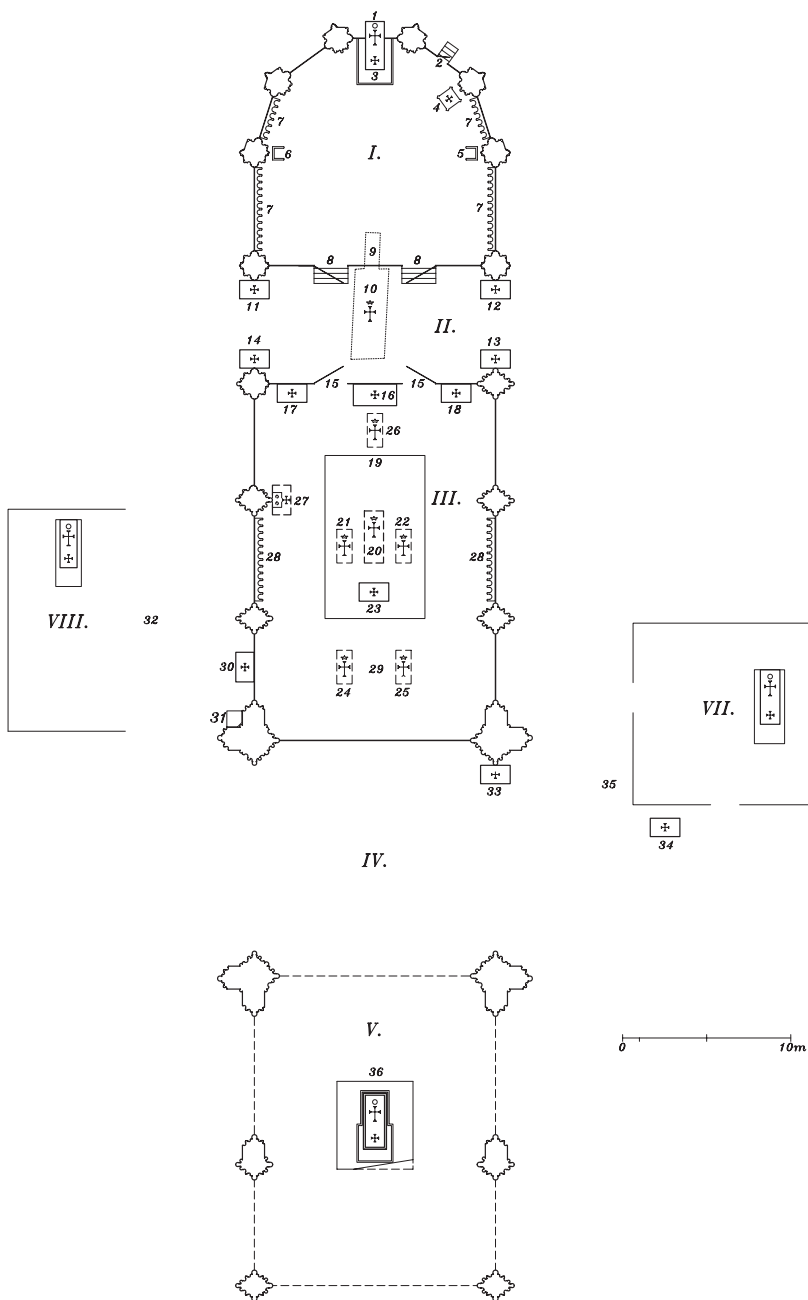
12) G. Dobner (ed.), o. c. v pozn. 8, č. XII, s. 342–343: „(...) unum cereum, qui juxta sepulcrum clare memorie Illustris Wenceslai primogenituri karissimi die noctuque frequenter ardeat sine intermissione inlibet (...)“

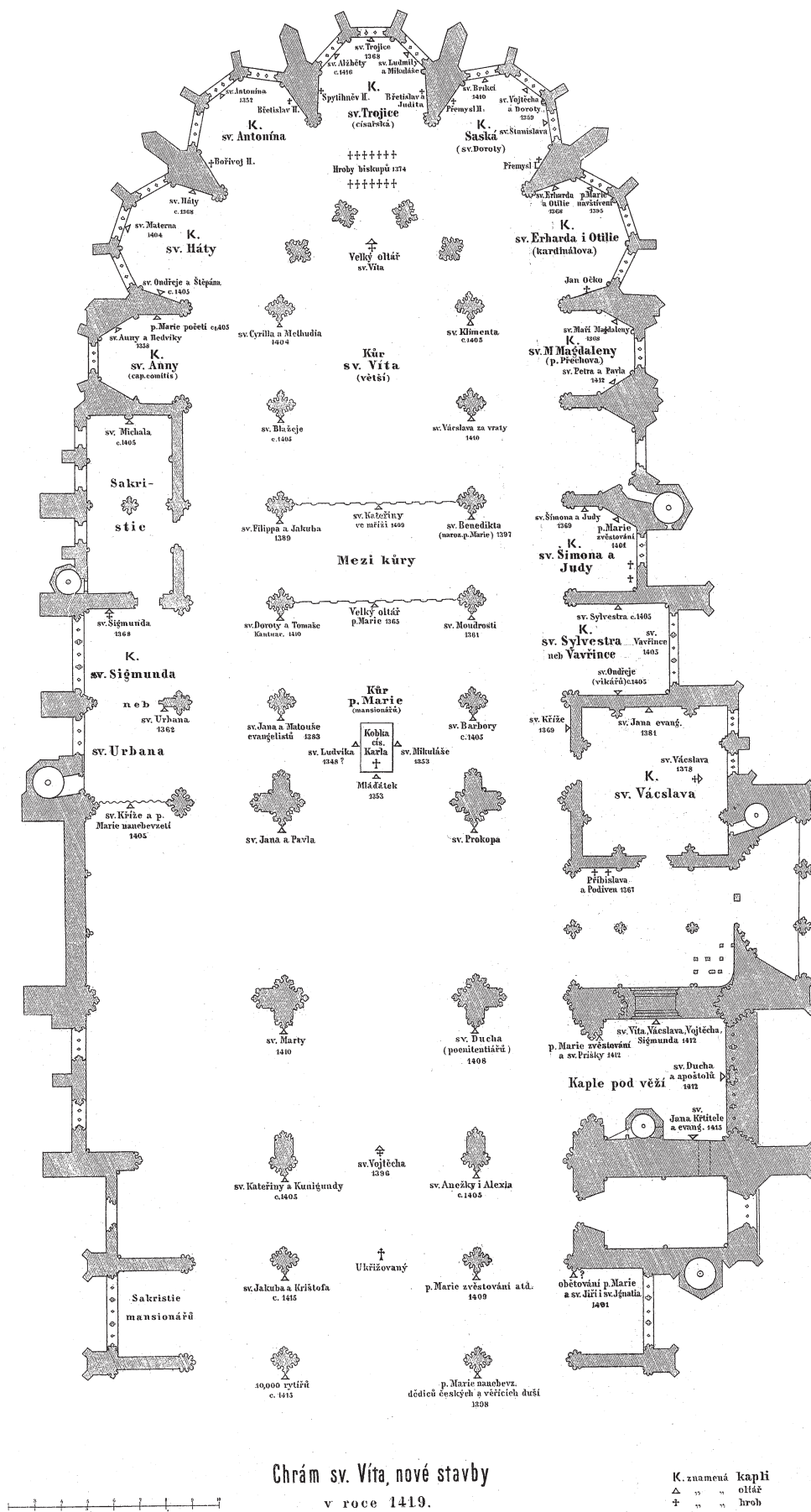
Obr. 1: Katedrála sv. Víta v Praze.
Rekonstrukce topografie chórů.

Legenda:

- I. kanovnícký chór – chór sv. Víta,
II.: prostor mezi chóry,
III: mansionářský chór – chór P. Marie,
IV: prostor mezi chóry – transept,
V: nový chór? – chór sv. Vojtěcha?,
VI: starý chór – kaple sv. Radima.
VII: kaple sv. Václava s tumbou sv. Václava,
VIII: kaple sv. Zikmunda
s tumbou sv. Zikmunda,

- 1: tumba sv. Víta,
2: boční vchod v mřížích,
3: oltář sv. Víta (1365),
4: sanktuář,
5: královský (císařský) trůn,
6: arcibiskupský trůn,
7: kanovnícké stally,
8: hlavní vchody do chóru v mřížích,
9: vstup do dočasné královské hrobky,
10: dočasná královská hrobka,
11: oltář sv. Filipa a Jakuba (1387),
12: oltář sv. Kosmy a Damiána (před 1397),
13: oltář sv. Benedíkta (1397),
14: oltář sv. Kateřiny v mřížích (1409),
15: hlavní vchody do mansionářského chóru,
16: oltář P. Marie (1365),
17: oltář sv. Ludvíka,
18: oltář sv. Mikuláše,
19: ohrazené královské pohřebiště,
20: mausoleum císaře Karla IV. († 1378),
21: kenotaf císařovny Alžběty († 1393),
22: kenotaf vévody Jana Zhořeleckého († 1396),
23: oltář sv. Nevinátek a dočasně
hrob sv. Vojtěcha (1365–1396),
24: kenotaf krále Ladislav Pohrobka († 1457),
25: kenotaf krále Jiřího z Poděbrad († 1471),
26: hrob královny Anny Jagelonské († 1547),
27: jedna z možných poloh oltáře sv. Florence s jeho tumbou,
28: mansionářské stally,
29: kruchta,
30: oltář sv. Marty,
31: skřín bratrstva,
32: oltář sv. Kříže a Nanebevzetí P. Marie (1405),
33: oltář sv. Prokopa,
34: oltář sv. Kříže u kaple sv. Václava (kolem 1365),
35: hrob bl. Podivena a Přibyslavi,
36: tumba a oltář sv. Vojtěcha
(kresba P. Uličný, 2011).

Obr. 2: Katedrála sv. Víta v Praze, rekonstrukce rozmístění oltářů v katedrále sv. Víta k roku 1419. W. W. Tomek, *Základy starého místopisu pražského IV.*, 1872, plánová příloha.

stavila a dotovala oltář sv. Mikuláše uprostřed chóru sv. Marie v Pražském kostele.“¹³) Tyto oltáře jsou v inventáři z doby kolem roku 1436 uvedené jako „tři oltáře v čele (hrobu) pana císaře, které dotovala královna Blanka, královna Anna a císařovna Alžběta.“¹⁴) Ačkoli tak tyto zprávy přisuzují založení všech tří oltářů Karlovým dvěma manželkám, jiné dobové zprávy uvádějí jako jejich fundátora samotného císaře. V květnu roku 1353 totiž Karel daroval kolegiu, precentoru a mansionářům „chórů slavné Panny Marie, našeho založení v kostele našem Pražském,“ ves Chleby a přitom přikázal, aby: „větší mansionáři v jednotlivých dnech v týdnu bez přestání a bez vynechání sloužili a slavili za spásu naší a našich potomků u tří oltářů v řečeném chóru – založených a postavených se svolením a titulem ctihodného Arnošta, arcibiskupa pražského, knížete našeho – tři mše, totiž první u oltáře sv. Mikuláše biskupa a vyznavače, druhou u oltáře sv. Nevinátek mučedníků, a třetí u oltáře sv. Ludvíka krále a vyznavače.“¹⁵) Menší mansionáři měli u těchto mší posluhovat a precentor se měl starat o provádění tří, Karlem tehdy zároveň založených výročí. První za manželku Blanku, druhou za manželku Annu a třetí „naše anniversarium, až na boží výzvu odejdeme z tohoto světa.“¹⁶) Inkorporaci vsi Chleby a řečených tří oltářů sboru mansionářů pak stvrdil Arnošt z Pardubic dne 3. října 1353,¹⁷) a také Inocenc VI. v listině, datované 11. únorem 1354. Papež sděloval, že tak činí na žádost Karla IV., který „vlastním nákladem, pro zajištění spásy své, svých potomků a zářné paměti paní římských a českých královen, založil a vztyčil v chóru blahoslavené Panny Marie v Pražském kostele k počtě Boží tři oltáře.“¹⁸) I když to tedy není v prvních dvou listinách

vysloveně řečeno, je v papežské konfirmaci uváděn – nejspíš v protikladu ke skutečnosti – Karel jako jejich zakladatel. Ale to samé tvrdí i současník tohoto založení, František Pražský, který ve své kronice k roku 1353 uvádí, že „v té době postavil pan král v Pražském kostele čtyři oltáře a jeden z nich dal posvětit k počtě svatého Mikuláše.“¹⁹) Okolnosti, proč jsou jedněmi zprávami uváděny jako zakladatelky oltářů Karlovy manželky a druhými zase on sám, aniž by je jediná z těchto zpráv uváděla jako společné zakladatele, zůstávají zastřené. Jedním z vysvětlení by mohlo být, že Karel považoval za svoje právo soukromé nadání svých manželek vnímat i jaké fundace své, případně, že tak obě manželky učinily (a to je velmi pravděpodobné) s císařovým svolením. Takovému posouvání smyslu není konečně v případě katedrály jediné. Pod Karlovou bystou v triforiu bylo takto založení nového chrámu přiručeno jemu samému, ačkoli to oficiálně učinil jeho otec Jan Lucemburský.²⁰) Pokud je tedy tuto „nepřesnost“ možné vnímat jako sdělení o skutečných zásluhách na výstavbě katedrály, které byly u Karla nepopíratelně větší než u jeho otce, lze pak stejným způsobem číst i vztah mezi oficiálním zakladatelem oltářů Karlem, a skutečnými fundátorkami, kterými byly jeho manželky.

U založeného chóru vešly v užívání dva názvy, buď byl jmenován jako „chór Panny Marie“ nebo „chór mansionářů.“²¹) Podle znění potvrzení fundace, vydané papežem Klementem v roce 1344, byl sbor Karlem založen k „poctě Boha všemohoucího a blahoslavené Panny Marie, blahoslavených mučedníků Víta, Václava, Vojtěcha a všech svatých, stejně jako pro spásu duše své, svých předků, předchůdců a následovníků, všech věřících, živých i mrtvých.“²²)

V konfirmaci papeže Inocence VI. z roku 1360 je jmenován Karel, „který v pražském kostele ke cti sv. Václava založil vedle hlavního a velkého chóru tohoto kostela další chór ke cti blahoslavené Panny Marie, tímto císařem kanonicky založený a dotovaný, ve kterém si tento císař vyvolil svůj hrob,

ipius Ecclesie pro dote ipsorum altarium, ac certis anniversariis in dicta Ecclesia perpetuo peragendis, quandam villam aut certos perpetuos annos sufficientes redditus eciam assignavit (...) Viz též Jan Bedřich Novák (ed.), Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia (...) II. Acta Innocentii VI. 1352–1362. Pragae 1907, č. 192, s. 81.

19) Josef Emler, (ed.), Fontes rerum Bohemicarum IV (...) / Prameny dějin českých IV (...). Praha 1884, s. 456: „Eodem tempore (1353) dominus rex quatuor alaria construxit in ecclesia Pragensi et unum ex hiis fecit in honorem sancti Nicolai consecrari.“

20) Viz pozn. 3. Pro tvrzení, že Karel předchozí fundace svých manželek jen rozšířil, Klára Benešová, Ideál, o. c. v pozn. 8., s. 23, nejsou doklady.

21) V listině z roku 1350: „Mansionarii Chori Sancte Marie Pragensi Metropoli“ (G. Dobner (ed.), o. c. v pozn. 8, s. 337). V listině z roku 1351: „Mansionariorum Chori Sancte Marie in Ecclesia Pragensi“ (Tamtéž, s. 339). V dokumentu z doby kolem roku 1417 oba názvy: „in Choro Sancte Marie“ (Tamtéž, s. 308), „in choro mansionariorum“ (Tamtéž, s. 309) a „Mansionariis Chori Beate Marie Virginis in castro Pragensis“ (Tamtéž, s. 316).

22) Tamtéž, č. III, s. 324: „Karoli (...) ad honorem Dei Omnipotentis, et Beate Marie Virginis, Beatorum Martyrum Viti, et Wenceslai, atque Adalberti, et aliorum Sanctorum Omnium, nec non pro sue, Progenitorum, Predecessorum, successorum suorum, cunctorumque fidelium, vivorum et defunctorum animarum salute, et cultus divini Nominis incremento in Ecclesia Pragensi viginti quatuor Clericorum secularium numerum, seu Collegium, Precentore in eo computato, quorum duodecim Presbyteri, sex Diaconi, et sex Subdiaconi fore deberent, et quos Mansionarios velit nuncupari, quinque tenerentur, et deberent cottidie in spa manere Canonici continue interesse, de novo creavit, statuit, et etiam ordinavit (...)“

13) R. Rouček, o. c. v pozn. 10, s. 60–61: „Anna romanorum et bohemie regina, que construxit et dotavit altare s. nicolai in medio chori s. m. (sanctae Mariae) in ecclesia pragensi (...)“

14) W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 118: „Item tria altaria in capite domini imperatoris, quae dotaverunt Blanceze regina et Anna regina et Elisabeth imperatrix, in quibus mansionarii majores tenetur omni die missas legere, prout in eorum status continetur.“

15) G. Dobner (ed.), o. c. v pozn. 8, č. XVI, s. 351–352: „Racione cujus donationis in tribus altaribus per nos in dicto Choro Marie de licencia, et auctoritate Venerabilis Arnesti Archi-Episcopi Pragensis Principis nostri creatis, et erectis, majores Mansionarii singulis diebus qualibet ebdomada, tres missas, videlicet in altari Sancti Nicolai Episcopi, et Confessoris primam; Secundam in altari Sanctorum Innocentium Martyrum; terciam in altari Sancti Ludovici Regis, et Confessoris dicere pro nostra, nostrumque progenitorum salute absque discontinuacione dicere et celebrare teneantur, et hoc nullatenus pretermittant.“

16) Tamtéž, č. XVI, s. 352: „Mansionarii de ante dicta villa (Chleby) decem et octo sexagenas (...) ut precentor quoque, qui pro tempore fuerit, vel ejus vices gerens, in tribus anniversariis, videlicet anniversario recolende memorie Domine Blanceze, quondam Regine Romanorum et Bohemie, confortis nostre dilecte quatuor sexagenas exponat (...). In secundo vero anniversario, eciam felices memorie Anne Regine quondam confortis nostre, totidem sexagenas, et modo nunc expresso expendant, et exponant. In tercio vero anniversario nostro, postquam divina vocatione ab hac luce migravimus, totidem sexagenas, et modo superius expresso, ipse Precentor, vel ejus vices gerens, similiter distribuat, et expendat.“

17) Tamtéž, s. 353–354: (...) Sancti Nicolai Presulis, Sanctorum Innocentium Martyrum, et Sancti Ludovici Regis, quorum titulus sepe dicta noscuntur altaria, ut premissum est, insignita, eadem altaria Precentori, et Mansionarii antedictis, seu ipsorum Collegio, auctoritate ordinaria incorporamus (...)“

18) Tamtéž, č. XIX, s. 359–360: „(...) pro sue, et progenitorum, ac clare memorie Dominarum Romanorum et Boemie Reginam successive confortum suarum animarum salute, in Choro Ecclesie Beate Marie Virginis in Ecclesia Pragensi ad honorem Dei tria altaria, unum sub Sancti Nicolai Episcopi et Confessoris vocabulis, et aliud sub Sanctorum Innocentium Martyrum, et reliquum sub Sancti Ludovici Regis Confessoris vocalibus de consensu Venerabilis Fratris Nostri – Archi-Episcopi, et dilectorum Capituli Pragensis de bonis suis fundavit, erexit, ac – Precentori et Mansionariis

a kde také odpočívají i jeho dvě manželky vzácné paměti, a v němž vy (tj. mansionáři), kterých je nebo má být dvacet čtyři, určených obzvláště ke sloužení mši a kanonických hodin, totiž primy, tercié, sexty a nony, o jednotlivých dnech od úsvitu až do primy, v kteréžto hodině se začínají zpívat kanonické hodinky v řečeném větším chóru, jak je zvykem zpívat v tomto chrámu.“²³⁾ Je to první výslovné spojení mezi mariánským chórem a císařovou hrobkou. Tato jeho funkce ale musela být daná již dříve, když zde již ležely jeho dvě zesnulé manželky, a zřejmě tedy již v roce 1353, kdy zde Karel za sebe a za ně zřizoval anniversarium. Tak to konečně píše i kronikář Beneš Krabice z Weimile k roku 1343,²⁴⁾ ten však svoji kroniku psal až někdy v šedesátých a sedmdesátých letech, zatímco současník událostí František Pražský se o pohřbu při založení mansionářského sboru ještě nezmiňuje.²⁵⁾ Na druhou stranu není o péči „o královské pohřebiště“ žádné slovo ani ve statutách mansionářů vydaných v roce 1354 Arnoštem z Pardubic.²⁶⁾ Každopádně perioda mezi lety 1353 a 1360 bylo období, kdy k definitivnímu ustanovení královského a císařského pohřebiště v rámci mansionářského chóru Panny Marie došlo.

V roce 1365 byla dokončena východní část katedrály do té míry, že mohl být dne 5. ledna vysvěcen jak oltář sv. Víta v kanovníckém chóru, tak i oltář P. Marie v chóru mariánském.²⁷⁾ Ale teprve o dvacet let později, v roce 1385, byla dokončena klenby nad chóry a celá tehdy dokončená východní část katedrály byla vysvěcena ke cti P. Marie a sv. Víta.²⁸⁾ Na rozdíl od kanovníckého sboru, bez jehož chodu nemohla katedrála existovat, přivodily husitské války kolegiu mansionářů zánik. I když je v roce 1437 při obnově chodu katedrály ještě vypočítáváno 13 mansionářů, sbor brzy na to zmizel ze sakrální topografie katedrály a nebyl již v původním ustanovení nikdy obnoven.²⁹⁾

Mariánský chór s královským pohřebištěm však nadále v katedrále zůstal, včetně tří oltářů. K nim se vztahují dvě fundace krále Vladislava Jagellonského z roku 1510, které měly aspoň částečně navázat na bývalý mansionářský sbor, a souvisely také s tehdy započatým úsilím o dokon-

čení rozestavěné katedrály. V prvním listě Vladislav označoval, že „my zvláštním náboženstvím hnutí jsouce, na kostel pražský, kterýž jest hlava všech kostelův království českého, a chťice aby se v tom kostele služba Boží raději množila nežliby se umenšovati měla, takové jsme zřízení v tom učiniti ráčili, aby prelátům kostela pražského z ungeltu našeho dáváno bylo na věčné časy půldruhé kopy grošův a patnácte grošův českých na každý týden, aby z těch peněz oltářníkom, kterýžto requiani slově, těch tří oltářův, kdež králové leží, na každý rok dali dvaceti kop grošův českých a ostatěk aby mezi sacristianem, zvoníkem a žáky ve škole, tak jakž jest obyčej, na lampy také, které při hrobích svatých dědicův hoří, a na opravu téhož slavného kostela, obrátili.“³⁰⁾

V druhé listině ze stejného dne Vladislav opakuje svoje náboženské pohnutky a dodává, že „přitom také, aby se za duše předkův našich slavné paměti, kterýchž těla v témž kostele odpočívají, ke cti a chvále pánu bohu všemohúcímu věčná památka dyla, ty tři voltáře v kóru, kteréž jest ciesař Karel předeck náš slavné paměti fundoval a založil, dvaceti kopami grošův českých nadati jsme ráčili, kterážto summa šesti voltářníkom, kteříto requiani slovů, nynějším i budoucím na věčné časy spravena býti má.“ Tito oltářníci byli pak povinni na těchto třech oltářích zpívat společně celou zádušní mši kromě nedělí a svátků, jak si to vymínovála „rubrika“ pražského kostela. Oltářníci také měli zpívat nebo sloužit collectu za duši Vladislavovy manželky královny Anny (která zemřela již v roce 1506). Jelikož Vladislav chtěl „aby týž oltářníci i budoucí potomkové jich místo své vlastní měli, kdežby všichni vespolek pokojně a bez překážky býti a bydliti mohli,“ daroval jim k společnému obývání dům „mezi předními mosty na hrad náš pražský, jdouce na pravé straně.“³¹⁾ Toto obdarování s přáním společného bydlení šesti oltářníků tak mělo zřejmě částečně oživit existenci bývalého mansionářského sboru, vázaného k službě rovněž po- bytem v blízkosti katedrály.

CHÓR SV. VÍTA – KANOVNICKÝ CHÓR

Zemskému světcí sv. Vítu byla zasvěcena biskupská basilika a společně se sv. Václavem a Vojtěchem po něm i arcibiskupská katedrála. Až v roce 1368 trojici těchto patronů doplnil sv. Zikmund. Zdá se ale, že téma kvaternity bylo přítomné v koncipování katedrály již na samém počátku. Zakládací listina nového chrámu z roku 1341 totiž vysloveně sděluje, že nová stavba byla zasvěcena sv. Václavovi, Vítu, Vojtěchovi a Ludmile.³²⁾ Zde prezentovaný záměr nové hlavní patronky asi ale nemohl mít s ohledem na Ludmilin hrob v sousední svatojiřské bazilice mnoho šancí se ujmout, nadále tedy chrám chránila zejména trojice patronů, tvořících jakoby odraz sv. Trojice, které byla zasvěcena kaple ve vrcholu katedrály. Přímou pod ní (tedy západním směrem), bylo při hlavním oltáři uloženo tělo sv. Víta, které Karel získal v roce 1355 v italské Pavii. Druhý bod trojúhelníku pak tvořil hrob sv. Václava, zatímco protilehlý roh zaujal až v roce 1368 zmíněný hrob sv. Zikmunda. Tehdy tak již chrám definitivně ochraňovala čtveřice světců, rozprostřených po

23) Tamtéž, č. XXX, s. 376–377: „Karoli (...) quod in Ecclesia Pragensi in honore Sancti Wenceslai fundata preter principalem, et majorem chorum ipsius Ecclesie alius chorus in honorem Beate Marie Virginis, per ipsum Imperatorem canonice fundatus, et dotatus existit, in quo ipse Imperator elegit sepulturam, et due electe memorie confortes sue eciam requiescunt, et quo per vos, qui viginti quatuor estis, seu esse debetis, ad serviendum in ipso choro specialiter deputati Miss, et alie hore canonice, videlicet prima, terciā, sexta, et nona diebus singulis ab aurora diei usque ad horam prime, in qua hora dicto choro majori incipitur hore canonice decantari, juxta ipsius Ecclesie consuetudinem sollempniter decantantur (...)“ Též Jan Bedřich Novák (ed.), Monumenta II, č. 1047, s. 418. W. (Wáclaw) Wladiwoj Tomek, Příběhy stavby kostela sv. Víta na hradě Pražském, Památky VIII, 1861, s. 58.

24) J. Emler (ed.), o. c. v pozn. 19, s. 493.

25) Tamtéž, s. 438–439.

26) G. Dobner (ed.), o. c. v pozn. 8, s. 316–321.

27) J. Emler (ed.), o. c. v pozn. 19, s. 533: „Anno Domini MCCCLXV, die dominico post festum Circumcisionis Christi reverendus pater, dominus Iohannes, archiepiscopus Pragensis, iam accepto pallio archiepiscopali, cosecravit duo altaria in ecclesia Pragensi, videlicet sancti Viti et sancte Marie in novo choro Pragensi.“

28) Svěcení zaznamenala deska na pilíři jižní věže do roku 1385: „Item anno Domini Mcccxxxv in festo sancti Remigii consecratus est chorus Pragensis in honore beatae Mariae et sancti Viti per Reverendum patrem, dominum Johanem archiepiscopum Pragensem tertium, apostolicæ sedis legatum secundum, olim Misnensem episcopum.“ W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 110. Nápis pod bystou Petra Parlěře v triforiu udává rok 1386 R. Rouček, o. c. v pozn. 10, s. 60.

29) J. Ryba, o. c. v pozn. 8, s. 32–34.

30) Archiv Pražského hradu, fond Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. 1248-XL-22r.

31) Tamtéž, sign. 1249-XL-20r.

32) Josef Emler (ed.), Regesta diplomatica nec nec epistolaria Bohemiae et Moraviae IV. Annorum 1333–1346. Pragae 1892, č. 1029, s. 412.

katedrále ve formě kříže, v jehož středu – jakoby v srdci – byl umístěn mariánský chór s tělem císaře Karla a jeho rodiny. Tedy koncept se zřejmým apotropaickým smyslem a nadějí na duchovní spásu, našel v grandiózním měřítku odraz i při budování nového císařského města v Praze – dnešního Nového Města pražského, založeného již v roce 1348.³³⁾ Pokud tato myšlenka našla v katedrále své vyjádření až v průběhu výstavby, pak je jistě zajímavé, že královská hrobka byla původně zřejmě plánována před hlavním oltářem – tedy ve středu pomyslného trojúhelníku – a definitivně pak zrealizovaná dále západně v chrámu – tedy ve středu mariánského chóru a tak ve středu symbolického kříže. Jako kdyby umístění nekropole bylo pojeno se středem symbolického vzorce, který měl naplnit katedrálu, a s jehož změnou z trojúhelníku do kříže se změnil i symbolický střed katedrály.

Získání Vítova těla, umístěného ve vrcholu obou těchto neviditelných kompozic, tak lze z císařova pohledu vnímat dokonce jako jednu z nutností, nebytnou k zajištění spásy své duše a své rodiny. K přiblížení k tomuto cíli došlo v lednu roku 1355, kdy Karel radostně z Pavie sděloval Arnoštu z Pardubic, že se při své korunovaci na lombardského krále v Miláně dozvěděl o uložení světcova těla v nedalekém klášteře sv. Augustina v Pavii. Císař a nyní i lombardský král tehdy neváhal a přes mnohé protesty nechal v přítomnosti četných šlechticů a prelátů Pavie otevřít oltář, v němž byly hledané relikvie nalezeny, pro svoje stáří ovšem z velké části již přeměněné v prach.³⁴⁾ Karel je i tak nechal vložit do relikviářové skříně, a zaslal je do Prahy. V této schránce ale Vítovo tělo dlouho nezůstalo, protože již ve svatovítském inventáři z roku 1355 se uvádí „jedna schránka z amethystových kamenů, ve které bylo přineseno tělo blahoslaveného Víta, obložená stříbrem, pozlacená,“ tedy ve smyslu, že zde již Vítovo tělo nebylo.³⁵⁾ To říká u stejného relikviáře ještě výstižněji inventář z roku 1387 slovy: „Tumba sv. Víta z amethystových kamenů, kde bylo prvně tělo sv. Víta.“³⁶⁾ Světcova

Obr. 3: Katedrála sv. Víta v Praze. Tumba sv. Víta v ose bívalého chóru kanovníků. Pohled z ochozu (foto P. Uličný, 2009).

hlava pak pravděpodobně přicestovala do Prahy v samostatné schránce, protože zmíněný inventář z roku 1355 již uvádí „stříbrnou pozlacenou hlavu sv. Víta,“ uchovávanou společně s dalšími relikviáři.³⁷⁾ Kam bylo uloženo tělo, není úplně zřejmé, ale nejspíš to bylo již tehdy do stávajícího oltáře sv. Víta v románské bazilice, který se tak proměnil v jeho hrob, podobně jako již byly relikvie sv. Václava součástí příslušného oltáře sv. Václava a jak se tak později stalo i s relikviemi sv. Vojtěcha (viz níže). Odsud tak musely být relikvie přesunuty ještě jednou, a to do tumby v gotickém chóru v době svěcení nového hlavního oltáře v roce 1365. Zde byly ještě v roce 1541, jak zaznamenal Hájek z Libočan v popise tehdejšího katastrofálního požáru: „Na hrobě pak s. Víta přikrytí shořelo, a ta truhla neb ten příkrov dřevěný také prohořel, ale hrob mramorový červený, v kterémžto svatě tělo odpočívá, zůstal bez poškvrny.“³⁸⁾

Celek tak v Hájkově době připomínal sestavu, dochovanou dodnes v sousedním kostele sv. Jiří u náhrobků knížete Vratislava s dřevěným domečkovitým nástavcem.³⁹⁾ Vítův hrob byl ještě po tomto požáru obnoven v původní po-

33) K tomu Petr Uličný, *Architectural Imitation*, v tisku.

34) A. Podlaha – E. Šittler, o. c. v pozn. 6, s. 44–46.

35) Tamtéž, jej uvádí dvakrát. Poprvé v „*Inventarium capsarum*“ jako „*Una capsula de amatistinis lapidibus, in qua fuit beatus Vitus apportatus, circumdata argento, deaurata*“ (s. XV, č. 110), a podruhé u „*Inventarium tumbarum corporum sanctorum*“ jako „*Primo tumba sancti Viti de lapidibus amatistinis, circumdata argento deaurata et insertis aliis gemmis cum corpore ipsius*“ (s. VII, č. 162).

36) Tamtéž, s. XXXIII, č. 89: „*Tumba s. Viti de lapidibus amatistinis, argenta deaurata, ubi erat prius s. Viti corpus*.“ Podle inventáře z roku 1368 bylo v této tumbě hlavy jedenácti tisíc panen. Tamtéž, s. XVII, pozn. 4: „*in qua nunc recondita sunt capita XI milia virginum*.“ Genezi hrobu sv. Víta se zabýval Emanuel Poche, Jak vypadal původní oltář svatovítské katedrály v Praze, in: *Památková péče 1945–1970*, Praha 1973, s. 131–135. Předpokládal, že ona relikviářová skříň stála nejprve na tumbě v ose chóru a teprve v souvislosti s vysvěcením nového oltáře

v chóru v roce 1365 bylo světcovo tělo vyjmuta a uloženo na tento oltář. Jeho závěry jsou ale mylné, protože přehlédl, že již v roce 1355 ve skříně světcovo tělo nebylo.

37) A. Podlaha – E. Šittler, o. c. v pozn. 6, s. II, č. 1, 24: „*Caput sancti Viti argenteum deauratum*.“ Ve jmenovaném dopise jsou také hlava a tělo sv. Víta opakovaně jmenovány odděleně: „*caput et corpus beatissimi Viti martiris*.“ Tamtéž, s. 45.

38) Wacław Hájek z Libočan, *O nesstiatnece príhodie kteráž gse stala skrze ohen v Menssim Miestie Pražském, a na Hradie Swatého Wacławu, y na Hradczanech etc.* Leta M.D.xxxj. Praha 1541, fol. Aiiiib. „*Hrob blahoslaveného Víta ozdobeného obrazý*“, odvezený v roce 1420 na Karlštejn bude zřejmě opět onen původní relikviář, i když se už liší popisem. A. Podlaha – E. Šittler, o. c. v pozn. 6, s. LXII, č. 22: „*Sepulchrum S. Viti cum imaginibus circumdatum*.“

39) Viktor Kotrba, *Tumba knížete Vratislava v bazilice sv. Jiří na Pražském hradě*, in: *Sborník k sedmdesátinám Jana Květa*. Praha 1965, s. 123–130.

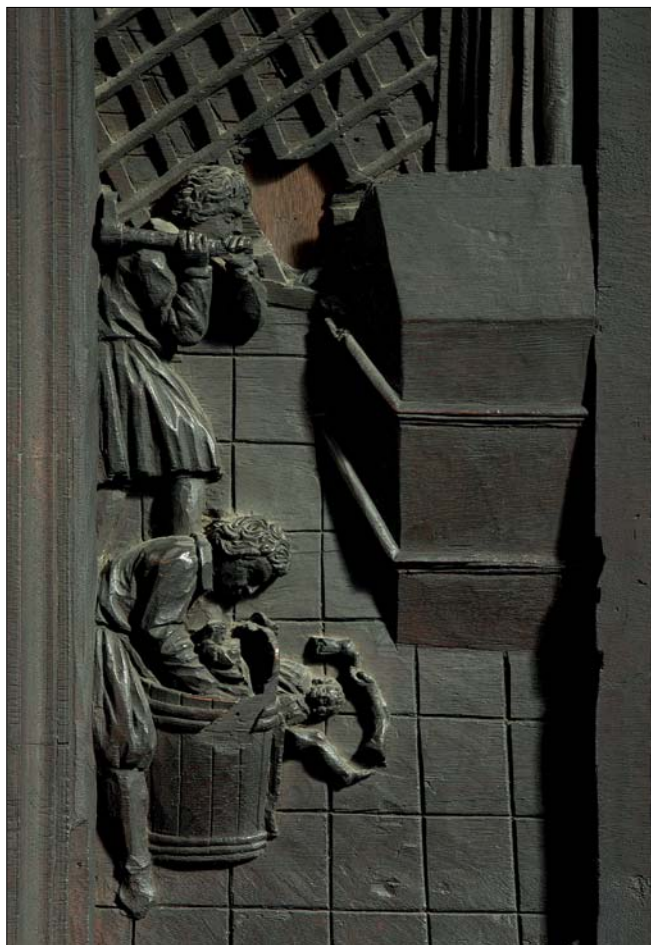
době, jak o tom přesvědčuje reliéf ničení chrámu v roce 1619, instalovaný do ochozu katedrály, který je zároveň jeho zřejmě jediným vyobrazením.⁴⁰⁾ Dvoupodlažní architektura tumby, s Hájkem zmíněným dřevěným krytím v podobě domečkovitého nástavce, je zde vklíněna mezi dva pilíře chóru. Její dvě etáže, oddělené kordónovou římsou, reagovaly na topografii katedrály. Jelikož byl chór vyvýšen nad ochoz (dnes je to zhruba jeden metr), musela být i tumba oproti standardní výšce u světeckých a ostatních náhrobků v katedrále mnohem vyšší, aby mohla být její do chóru otočená strana užita k zřízení hlavního oltáře.

Ten stojí v dnešní podobě oddělen od hrobu sv. Víta, původně však byl zřejmě jeho součástí, což může plynout ze soudobé zprávy z korunovace Albrechta II. v roce 1438. Ke konci obřadu, po svolání králem, následovala tato scéna: „vzali krále s velkou slávou a vedli ho ke křeslu nahoru za hlavní oltář na hrobě sv. Víta, a tam ho posadili.“ Král na tomto stolci zůstal sedět i po dobu následného čtení evangelia a sloužení mše.⁴¹⁾ I když bylo mnohokrát poukázáno na neobvyklost tohoto korunovačního rituálu, při němž za absence pražského arcibiskupa převzali úlohu vysokých církevních hodnostářů čeští páni, byl tento neobyčejný detail opomíjen. Že šlo ale o zvyk ve svatovítské katedrále skutečně praktikovaný, ukazuje také dobový popis korunovace královny Žofie Bavorské v roce 1400. Poté, co průvod s budoucí královnou, chráněnou nebesy, vstoupil do chrámu, byla Žofie po kázání a mši pomazaná arcibiskupem Olbramem ze Škvorce. Za zvuku trumpetistů a píšťců jí pak byla na hlavu vložena koruna, „která byla vzata z hlavy svatého Víta na oltáři. Poté byla za četby evangelia vedena na trůn na oltáři svatého Víta se vzácnými pozlacenými látkami.“ Následně královna sestoupila z trůnu, aby ve stříbrné konvici obětovala víno a chléb, v čemž ji následovali i další. Biskup litomyšlský a patriarcha antiošský pak podrželi nad trůnem hlavu sv. Víta tak, aby ji mohla královna políbit. Nakonec byla slavena mše, při níž se „královna sklonila z trůnu k oltáři sv. Víta,“ aby tak přijala tělo a krev Páně.⁴²⁾

40) Reliéf provedl Kašpar Bechteler v letech 1621–1623. Viktor Kotrba, Georg neb Cajetan Bendl či Caspar Bechteler, Umění XXII, 1974, s. 319–320.

41) Josef Emler (ed.), Fontes rerum Bohemicarum VII / Prameny dějin českých VII (...). Praha bez data, s. 40: „Do nomen sie den konig mit grosir hirllichkeit und furten en uff eyn stul hoe enpor hinder den hoen altir uffsante Viti gesen und saczten en neder. Do hup man an das ewangelium; do das gelesen wart. Do wart dem konige das buch brecht. Dornoch wart dy messe ganz awsgesungen mit grosir freuden und ynigkeite und bleibe dy czet uff den stule siczen.“

42) Vincenz Brandl (ed.), Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Urkunden zur Geschichte Mährens XIII: Vom Jahre 1400 bis 1407. Brünn 1897, s. 27–28: „domina Zophia (...) coronata fuit in castro pragensi ante altare sancti Viti (...) Demum corona super caput imposita, que fuit recepta de altari et de capite sancti Viti, ibi tubicines et fistulatores insonuerunt, tunc evangelio lecto fuit ducta super thronum factum super altare sancti Viti cum pannis preciosis deauratis. Demum incepto offertorio descendit de throno et obtulit in quadam cantro argento vinum et panem et alii (...) obtulerunt ad altare (...). Demum loco panis episcopus Leuthomisslensis et patriarcha accepto capite sti. Viti super thronum portarunt ad osculum faciendum, demum communione facta per archiepiscopum regina de throno flectens ad altare sancti Viti accepit corpus et sanguinem domini nostri Jesu Christi (...)“ Viz též Václav Vladivoj Tomek, Dějepis města Prahy III. Praha 1893, s. 405–406, který ovšem nesprávně překládá, že trůn byl posazen před oltářem. Ještě více se od původního znění vzdaluje Jiří Spěváček, Václav IV. 1361–1419. Praha 1986, s. 309, uvádějící, že koruna byla sejmuta z hlavy sv. Václava.

Obr. 4: Katedrála sv. Víta v Praze, plenění hrobu Jana Nepomuckého v katedrále sv. Víta v roce 1619. Dřevořez v chóru katedrály, Kaspar Bechteler, mezi lety 1621–1623. Detail s tumbou sv. Víta (foto J. Gloc, Správa Pražského hradu).

Z obou popisů plyne, jak moc se korunovační obřad odchýlil od řádu, který asi v roce 1347 sepsal samotný Karel IV., a že za změnou stálo právě přivezení těla sv. Víta, které v době sepsání řádu ještě v katedrále nebylo.⁴³⁾ Podle Karlovy původní verze byla korunovace královny oproti korunovaci krále mnohem prostší, a odpadla při ní mimo jiné i návštěva kaple sv. Václava. Toto okrácení je ale zcela logické z toho důvodu, že královna byla korunována jinou korunou, než tou, kterou nechal Karel uložit na hlavu svatého Václava, prezentovanou při korunovaci na světcově hrobě v kapli. Po přivezení relikvií sv. Víta tak byla královna koruna analogicky k tomuto aktu přinesena do chóru na hermě sv. Víta. Přítomnost nově získaného světcova těla ale měla ještě další důsledek ve změně řádu a ten se týkal i korunovace krále, jak to proběhlo v roce 1348 u Albrechta II. Královna Žofie stejně jako Albrecht byli po svolání královnou a králem nastoleni na trůn, který stál za hlavním oltářem, tedy přímo na hrobě sv. Víta. Světcova kamenná tumba se tak vlastně stala kamenem, napodobujícím roli, jakou měl před staletími stolec užívaný při starodávném zvyku nastolování přemyslovských knížat.⁴⁴⁾ A to je

43) K řádu Josef Cibulka, Český řád korunovační a jeho původ. Praha 1934, ke korunovaci královny s. 145–152.

44) K tomuto obřadu Josef Žemlička, Čechy v době knížecí (1034–1198). Praha 1997, s. 331–335 a Dušan Třeštík, Mýty kmene Čechů (7.–10. století). Tři studie ke „Starým pověstem českým“. Praha 2003, s. 156 až 158.

pozoruhodné i z toho pohledu, že nově založený katedrální chór ležel v místech, kde se zřejmě – mezi starou svatovítskou a svatojiřskou bazilikou – tento prastarý stolec původně nalézal.⁴⁵⁾ Navázání na tuto významnou, i když už delší čas mrtvou tradici, je možné vnímat v kontextu toho, jakým způsobem před tím ustanovený Karlův korunovační řád do sebe pojmul tradiční prvky volby českých knížat, tedy cestu na Vyšehrad v předvečer korunovace, kde mu jako připomínku jeho rodového původu ukazovali kanovníci Přemyslovy lýčené střevíce a mošnu.⁴⁶⁾ Nová role, která byla při korunovacích určena relikviím sv. Víta, tak mohla být zavedena již za vlády Karla IV., a zrodit se tak z jeho iniciativy. Chybějící popisy korunovací Karlova teprve dvouletého syna Václava v roce 1363 nebo Václavovy manželky Johany Bavorské v roce 1370 to ale bohužel nemohou potvrdit.

Dnešní podoba tumby, jednou polovinou vysunutou do ochozu a druhou skrytou v navýšení chóru, je považována za výsledek regotizace v době kolem roku 1840, kdy byl odstraněn barokní oltář a na náhrobek osazena socha sv. Víta od Emanuela Maxe. Pískovcová tumba také materiálem neodpovídá oné mramorové, o které píše Hájek. Nicméně by podle několika známek mohla přece jen ještě pocházet ze 14. století. Její tři viditelné stěny jsou sice zdobeny šesti novogotickými plastikami světců, samotný korpus je ale členěn na každé straně dvojicí obloučkových vlysů s liliiemi, zcela identickými s vlysem pod kordónovou římsou ve svatováclavské kapli. Mohla by to být novodobá imitace, ale nejen druh kamene, ale i způsob opracování odpovídá době stavby katedrály. Snad je to tedy původní Parlérův návrh, z doby před vysvěcením chóru v roce 1365, a protože tumba byla dvouetážová, je tak možné, že ona Hájkem popsaná mramorová část tvořila až etáž druhou.⁴⁷⁾

I když se tělo sv. Víta stalo součástí kanovníckého chóru – odděleného prostoru, nepřístupného laickým věřícím – jeho částečným vysunutím do ochozu dávalo právě jim možnost přímého kontaktu se světcovou tumbou. Intenzitu tohoto uctívání dokládají dvě zprávy z počátku 15. století. Jako místo „kdežto najvíce okolo chodie,“ byl v roce 1412 svatovítský hrob vybrán pro přikování jedné z truhel na vybírání příspěvků proti neapolskému králi.⁴⁸⁾ A podobně v řádu komend někdy z doby po roce 1416 uvádí popis komendy za arcibiskupa Arnošta z Pardubic a biskupa

Menharda, že se konala za hrobem sv. Víta, „kde jsou epitafy biskupů přímo proti hrobu sv. Víta, kde lidé klekávají.“⁴⁹⁾ Z nemnoha dochovaných zpráv o oltáři a tumbě plyne i to, že u ní byly slouženy mše za zemřelé.⁵⁰⁾ Inventář z roku 1387 pak u něj uvádí sedm nových kortin, „které jsou postoupeny k svatému Vítu k položení relikvií u oltáře“ a následně tamtéž i „kortina svatého Víta ze dvou nachů, kterou se pokrývá hrob svatého Víta.“⁵¹⁾ Speciální úctu k hrobu sv. Víta od krále Vladislava Jagelonského zaznamenal inventář z roku 1503, který vypočítává chrámové vybavení, darované králem katedrále v roce 1497 a 1502. Nejprve to bylo antependie (zavěšované před stěnou menzy) z damašku a purpuru a pak bílá „nebesa neboli stan“ s různými květinami. Pro svátek Nanebevstoupení Páně měl oltář antependie fialové nebo zlaté barvy z purpuru. Na druhou neděli po adventu, od roku 1502, pak další stan neboli nebesa s purpurovým středem. Tentýž rok byly také získány taftové koberce na relikvie, které se – asi jak bylo zvykem – rozkládaly u paty oltáře. Pro velikonoční svátky bylo antependie z purpuru s hlavou a stejné barvy byla i nebesa. Přímo na tumbu sv. Víta pak byl věnován přehoz, celý ze zлата, jen dole z aksamitu se zlatými růžemi.⁵²⁾

Při skrovnosti historických dokladů o tak významném místě, jakým byl hlavní oltář katedrály sv. Víta, může být velmi překvapivá možnost, že by se dochovalo i zobrazení jeho středověkého stavu. Jde skutečně pouze o možnost, protože charakter dokumentu neumožňuje získat úplnou jistotu. V roce 1553, v rámci pokračujících prací na obnově požárem poškozené katedrály, se připravovalo také nové vybavení a výmalba kaple sv. Zikmunda, která však nebyla realizovaná. To je také asi důvod, proč se návrh od neznámého augsburského mistra, předloženého stavitelem Hansem Tirole, zachoval.⁵³⁾ Zobrazuje legendu o smrti sv. Zikmunda včetně jeho převezení do Prahy v roce 1365, pro kteroužto scénu si kreslíř vybral kulisy Staroměstského náměstí v Praze.⁵⁴⁾ Pro líčení předchozích scén s nalezením světcova těla ve studni pak autor použil interiér svatovítského chrámu, jak o tom i přes silné zkreslení svědčí detaily

49) W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2. s. 248: „(...) fit commendam Menhardo episcopo retro S. Vitum in primo ordide, ubi epitaphia episcoporum sunt directe contra sepulcrum S. Viti, ubi solent homines flectere (...)“

50) O mších pro zemřelé „in magno altari S. Viti“ je zpráva z roku 1415. Tamtéž, s. 246 a z doby kolem roku 1436, kdy u „altare summum S. Viti“ sloužil ministrant za zemřelé mši každý den. Tamtéž, s. 117.

51) A. Podlaha – E. Šittler, o. c. v pozn. 6, s. XL, č. 299: „Novem cortinae, quae sunt deputatae ad sanctum Vitum circum altare ad reliquias locandas; repertae sunt tantum septem“ a tamtéž, s. XLI, č. 311: „Cortina sancti Viti de duobus nachonibus, qua tegitur sepulchrum sancti Viti.“

52) Tamtéž, s. XCIII–XCIV: „Antependie pro altario s. Viti de damassko et purpura. Et coelum seu supratentorium altaris s. Viti album cum diversis floribus. (...) Pro ascensione Domini flavei coloris: Antependie violatici coloris vel flavei pro altario s. Viti de purpura. In 2o adventu, et hoc anno Mo quingentesimo 2o super tentorium divum seu coelum pro altario s. Viti, in medio de purpura. Ad pedem altaris, ubi ponuntur reliquiae, flaveam peciam de taffat, eodem anno, ut paulo ante. (...) Pro festivo penthecostes rubei coloris: Antependie pro altario s. Viti de purpura, habens capita. Supratentorium s. Viti de purpura rubea. (...) Pro sepulchris patronorum: Coopertorium s. Viti superius totum aureum, inferius de aksamitu cum rosulis aureis.“

53) Jaroslav Pešina, Renesanční malířská výzdoba kaple sv. Zikmunda v chrámu sv. Víta v Praze, *Umění II*, 1954, s. 240–245. Tirolův návrh a kresby cyklu otištěny v *Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses* XV, 1887, č. 4204 na s. LXII a příloha. Kresba je dnes uložena v Národním archivu Praha, ČDKM, kart. 191, fol. 65.

54) Petr Uličný, Nejstarší veduta Staroměstského náměstí v Praze, *Zprávy památkové péče* LXIX, 2009, s. 316–317.

45) K této lokalizaci viz I. (Ivan) Borkovský, Poloha kopce „Žiži“ na Pražském hradě, *Časopis přátel starožitnosti* LXII, 1954, s. 17–18. Málo pravděpodobné je jeho situování do prostoru Staroměstského náměstí, které navrhuje Jakub Vítovský, Zeměpanská kurie s panovníckým trůnem, Eberlinovou mincovnou a palácem Přemyslovců a Jana Lucemburského na Starém Městě pražském, *Průzkumy památek* XIII, č. 1, 2006, s. 117–120, 128–129 a 143–144.

46) Tento zvyk uvádí kronikář Přibík Pulkava, Josef Emler (ed.), *Fontes rerum Bohemicarum V / Prameny dějin českých V* (...). Praha 1893, s. 7. Existenci staršího zvyku ukazování Přemyslových lýčených topánků, na který navazoval Karel IV., dokládá zpráva kronikáře Tomáše z Pavie (zemřel asi 1280), Kateřina Kubínová, Dosud přehlížené svědectví o Přemyslových opánkách a mošně a o korunovací českých králů, in: Aleš Mudra – Michaela Ottová (edd.), *Ars vivendi. Professori Jaromír Homolka ad honorem*. Praha 2006, s. 79–85.

47) V roce 1934 byla tato tumba sv. Víta otevřena a ohledána. Zpráva z tohoto výzkumu, zmiňovaná in: Výroční zpráva Jednoty pro dostavění hlav. chrámu sv. Víta na hradě pražském za správní rok 1934. Praha 1923, s. 9–10, je však v současnosti neověřena. Za informaci děkuji Martinu Halatovi z Archivu Pražského hradu.

48) František Palacký, *Scriptorum rerum Bohemicarum III* (...) / Starý letopisový česťj (...). Praha 1829, s. 15.

Obr. 5: Katedrála sv. Víta v Praze, anonymní kresba Převzetí těla sv. Zikmunda do Prahy. Návrh na výzdobu kaple sv. Zikmunda, 1553 – pohled do chóru sv. Víta s hlavním oltářem (Národní archiv Praha, ČDKM, k. 191, fol. 65. Repro P. Uličný, 2009).

plaménkových kružeb a zejména pro pražskou katedrálu typických, šikmo vedených archivolt na stranách oken nad triforiem. Za postavami vytahujícími světcovo tělo je zobrazen objekt s trojúhelným štítkem završeným fiálou a s vnitřní půlkruhovou archivoltou. I přes povahu kresby lze snad mít za to, že kreslíř chtěl zobrazit hlavní oltář chrámu sv. Víta s retáblem na menze, a naznačil i otevření křídel. Tomu by také odpovídalo zakreslení jen tří polí interiéru před polygonálním závěrem, odpovídající zvolenému místu kreslíře v prostoru mezi kanovníckým a mansionářským chórem. (Zobrazení postav v popředí pak bylo jistě důvodem, proč se oltář opticky dostal až do úrovně triforia.) Nicméně i to nemusí znamenat, že zde byl zakreslen skutečný retábl svatovítského oltáře, který mohl být poškozen nebo zničen právě předchozím požárem.⁵⁵⁾ I tak je kresbu možné považovat za určitý dokument, ukazujícím přinejmenším obecnou představu o podobě hlavního oltáře svatovítské katedrály.

55) Oltářní deska byla nahrazena novou již brzy po požáru v roce 1541, a v této podobě, s motivem P. Marie ve střední části a světci po stranách, se objevuje na četných vyobrazeních. Zřejmě nejstarší je *Ordentliche Beschreibung mit was stättlichen Ceremonien und Zierlichkeiten, die Röm. Kay. May. (...) den Orden deß Guldin Fließ, in disem 85. Jahr zu Prag und Landshüt, empfangen und angenommen. (...), Dillingen 1587, příloha za s. 102 a další. Rytiny zde publikované zobrazují celý chór katedrály, bohužel ale s takovou nepřesností, že spíše vznikly na základě popisu.*

Obr. 6: Katedrála sv. Víta v Praze, anonymní kresba Převzetí těla sv. Zikmunda do Prahy. Návrh na výzdobu kaple sv. Zikmunda, 1553 – pohled do chóru sv. Víta s hlavním oltářem, detail (Národní archiv Praha, ČDKM, k. 191, fol. 65. Repro P. Uličný, 2009).

Po stranách hrobu a oltáře sv. Víta byly na konzolách, osazených na pilířích směrem do chóru, dnes již odstraněné sochy. Jako mnohá další sochařská výzdoba, kdysi zdobící interiér chrámu, i tyto sochy byly zřejmě odstraněny při jedné z katastrof, které katedrálu postihly, v tomto případě se alespoň o nich dochoval podrobnější záznam. Podle nedatovaného řádu věšení kortin na Velikonoce byla nejprve „nad tumbou sv. Víta mezi sochami blahoslavené Marie a Salvátora“ pověšena červená kortina s obrazem Panny Marie.⁵⁶⁾ Socha Salvátora musela být při tom na jižní straně, na dodnes zachované konzole s Adamem a Evou v ráji, jejichž prvotní hřích svojí smrtí Kristus vykoupil. Spasitelově figuře tak v úrovni dolního triforia odpovídala busta Karla IV. a o úroveň výš, v horním triforiu, opět vyobrazení Krista.⁵⁷⁾ Socha Panny Marie tak stála na protější straně, na dochované konzole s motivem konjunkce slunce a měsíce.

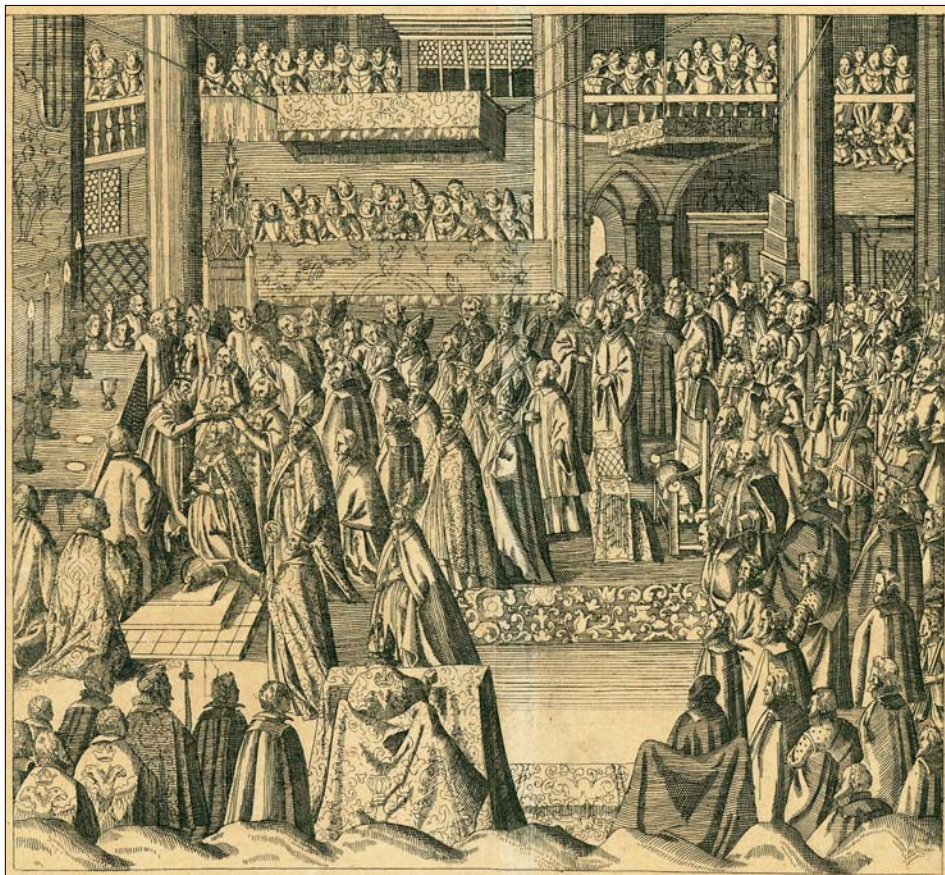
Jižní strana chóru se mohla dlouho honosit nádherným věžovitým sanktuářem, vztyčeným poblíž hlavního oltáře. Jeho podoba je známa z více vyobrazení, všechny jsou ale kopii původní rytiny korunovace Ferdinanda II. českým králem v roce 1617.⁵⁸⁾ Byl nejspíš zničen o dva roky později při kalvinistické očistě chrámu, jeho pozůstatky se zde ale možná nalézaly ještě v první polovině 18. století, protože na plánu katedrály z doby před korunovaci Marie Terezie v roce 1743 je v tomto místě označen křížkem menší pravoúhlý objekt.⁵⁹⁾ Vynikal složitě komponovanou několikapodlažní stříškou, osazenou na čtverhranný korpus samotné

56) W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 248: „Et primo supra tumbam S. Viti inter ymagines beate virginis et salvatoris pendet primum cortina rubea cum ymagine beate virginis.“

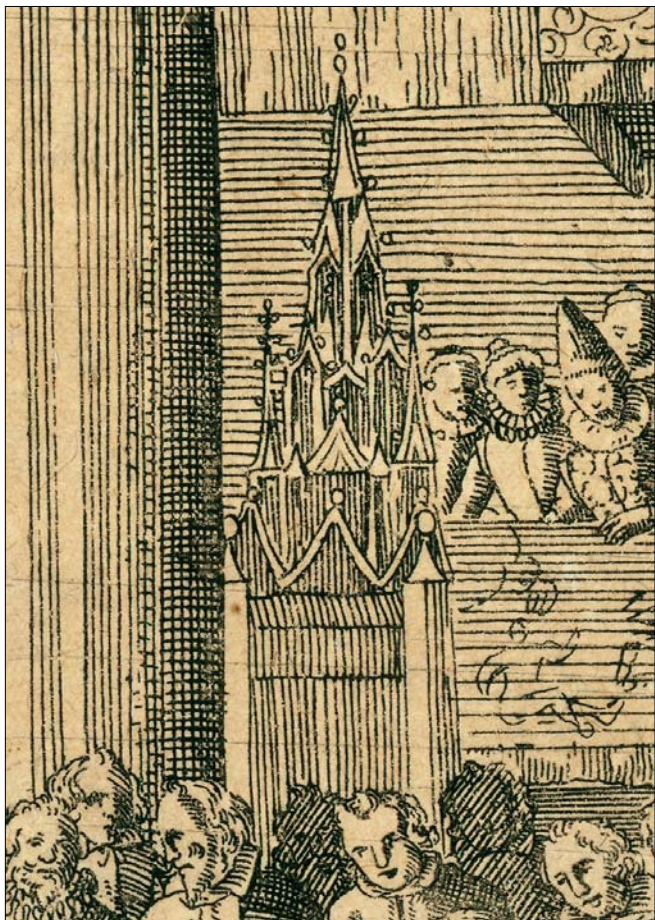
57) Jaromír Homolka, Konzole mit Adam und Eva um 1385?, in: Anton Legner (ed.), *Die Parler und die Schöne Stil 1350–1400. Europäische Kunst unter den Luxemburgern II.* Köln 1978, s. 673–674.

58) Muzeum hl. města Prahy, Sbírka grafik, inv. č. H 1179: „Eigentliche abbildung wie Kaijs: Maijt Ferdinandus secundus den 21 Junii. 1617. Zum Böhmischen König gekrönt worden zu Praag.“

59) Martin Ebel – Jaroslava Mendlová – Pavel Vlček, Josef Jäger – kopíře. Praha 1998, obr. XXIX na s. 28 (I-14 fol. 22v).

Obr. 7: Katedrála sv. Víta v Praze, korunovace císaře Ferdinanda II českým králem v roce 1617. Detail z rytiny „Eigentliche abbildung (...)“, se sanktuářem v jižní části bývalého kanovnického chóru (Muzeum hl. města Prahy, Sbírka grafik, H 1179).

schránky na hostii, zpevňovanou v nárožích na koso postavenými opěráky se štítky prověšeného obrysu. Pyramidální a na oktogonálním půdoryse komponovaná forma završení musela strhávat pozornost svoji neobvyklou a propracovanou kompozicí rytmizovaných miniaturních věžiček, obalujících tělo stříšky ve dvou etážích, vrcholící na koso postavenou fiálou. Věžičky dolní řady byly stejně vysoké, ale byly střídavě ukončeny prověšeným nebo jednoduchým trojúhelným štítkem. O etáž výše, kde měly prověšené štítky všechny věžičky, alternovaly zase svoji různou výškou. Také prověšené štítky věnce u paty stříšky, které byly všechny stejné, byly rytmizované tím, že každý druhý byl překryt nárožním opěrákem korpusu schránky.

Hlavní oltář, stejně jako ostatní oltáře katedrály, byl poškozen při reformaci chrámu v roce 1619, a musel být v roce 1624 znovu vysvěcen.⁶⁰ Tehdejší očista chrámu se nezastavila ani samotnými oltáři, jak dokumentuje již

zmíněné zobrazení devastace interiéru na dřevěném reliéfu, zachycující jednoho z aktérů rozkopávajícího menzu mariánského oltáře. Podobný osud stihl zřejmě i hlavní oltář, protože jen tehdejší poškozením si lze vysvětlit důvod, proč v něm byla nalezena fiála, která zřejmě patřila tehdy rovněž zničenému sanktuáři.⁶¹ Její dřík byl na hranách původně profilován, fiála ale byla ulomena tak vysoko, že profilace již na fragmentu není patrná. Pyramidální vrchol, lemovaný na hranách kraby, vyrůstal zpoza čtveřice štítků rovněž roubenými kraby. Jen tři ze štítků byly vyplněny kružbovým, nasazeným nad hrotitou archivoltou, čtvrtý z nich – ze strany pilíře chóru – byl hladký. Také z archivoly visely úseky kružeb, ale tak málo vyvinuté, že s archivoltou téměř splývaly. Byly zato ale odděleny od zadního plánu štítku, zatímco kružbový motiv nad archivoltou s cent-

60) Antonín Podlaha (ed.), Casparus Arsenius a Radbusa: Liber informationum de altaribus, foundationibus, et aliis divinis officiis in metropolitana ecclesia Pragensia (...) conscriptus A. D. 1624 (...). Pragae 1915, s. 1. Oltářní deska byla posléze nahrazena dodnes dochovaným retáblem, dotovaným císařem Ferdinandem III. Antonín Podlaha – Kamil Hilbert, Soudpis památek, s. 240–247. Druhý oltář u tumbly sv. Víta ze strany ochozu registruje až plán katedrály vydaný v roce 1721, který jej označuje za hlavní oltář (*altare summum*). Sanctae Divi Martyris Viti in Pragensi S. Wenceslai monte Metropolitanae (...) Vestigium, Pragae 1721, s. 8–9.

61) U fragmentu je bez dalších bližších údajů označen původ z hlavního oltáře. Za upozornění na tento artefakt ze sbírek Správy Pražského hradu děkuji Petru Chotěborovi a Mileně Bravermanové ze Správy Pražského hradu. Inv. č. PHA 17/1043.

Obr. 8: Katedrála sv. Víta v Praze, korunovace císaře Ferdinanda II českým králem v roce 1617. Detail sanktuáře z rytiny „Eigentliche abbildung (...)“ (Muzeum hl. města Prahy, Sbírka grafik, H 1179).

Obr. 9: Katedrála sv. Víta v Praze, fiála pocházející zřejmě z bývalého sanktuáře, nalezená v menze hlavního oltáře. Správa Pražského hradu (foto P. Uličný, 2011).

Obr. 10: Katedrála sv. Víta v Praze, fiála pocházející zřejmě z bývalého sanktuáře, nalezená v menze hlavního oltáře, boční strana. Správa Pražského hradu (foto P. Uličný, 2011).

rálním kvadrolibem byl již k jeho ploše plně připojen; tedy technika, dávající prvku gradující plastický efekt. Fiála byla také polychromována: nejprve byla částečně natřena rudým nátěrem a pak její některé zadní plochy blankytně modrou barvou. Jestliže byla tato fiála původně na vrcholu zničeného sanktuáře – a to se zdá být jedinou možností – vrhá to určité pochyby na věrohodnost výše popsaného vyobrazení, protože štítky fiály jsou rovné. Ale motiv provedených architektonických článků lze nalézt na mnohých místech katedrály, podporujících tak věrohodnost grafiky.

Všem, kdo tehdy měli možnost vstoupit do kanovnického chóru, muselo být zřejmé, že kompozice sanktuáře vznikla s přáním reprezentovat město, k čemuž byly použity miniaturizované věžičky v několika etážích s proměnlivou výškou, a to město nebeské: Nebeský Jeruzalém. Pro tento dojem bylo na sanktuář použito oblíbené řešení baldachýnů z francouzských katedrál, jaké lze v podivuhodné variabilitě dodnes nalézt například na portálech průčelí katedrál v Amiens, Remeši a Chartres nebo nad sochami v patře pařížské Saint-Chapelle. S francouzskými kameníky se tyto motivy objevily také v chórech chrámů v Naumburgu a Mišni.⁶²⁾ Pro svatovítský sanktuář mohl být také inspirativní

ještě ve střední Evropě oblíbený způsob zobrazování Nebeského Jeruzalému v podobě rozměrných lustrů. Jeden z nich, pořízený v roce 1129 knížetem Soběslavem, byl i ve vyšehradském kostele, kde jej asi v souvislosti s tím, že chrám sv. Petra byl kostelem korunovačním, nazval dobový kronikář „korunou“.⁶³⁾ Se svatovítským sanktuářem pojí tyto lustry nejen výšková rytmizace jednotlivých věží, ale také to, že samotný způsob jeho prezentace – tedy zavěšení. K zrodu ideje použití tohoto motivu pro samotný sanktuář ale mohla napomoci i situace přímo ve svatovítském chrámu. Před stavbou nové gotické katedrály se hostie uchovávala v kapli sv. Václava, a to podle znění inventáře z roku 1354 ve schránce popsané jako „zlatá pyxida s pozlacenou holubicí, zavěšená u svatého Václava nad oltářem pro uchovávání Těla Páně.“⁶⁴⁾ Byla to tedy eucharistická holubice, jaké byly – často bohatě emailované – součástí mnoha evropských chrámů.⁶⁵⁾ V kontextu svatovítského sanktuáře je proto zajímavé, že i tyto holubice mohly být zkombinované s obrazem Nebeského Jeruzaléma, jako na pří-

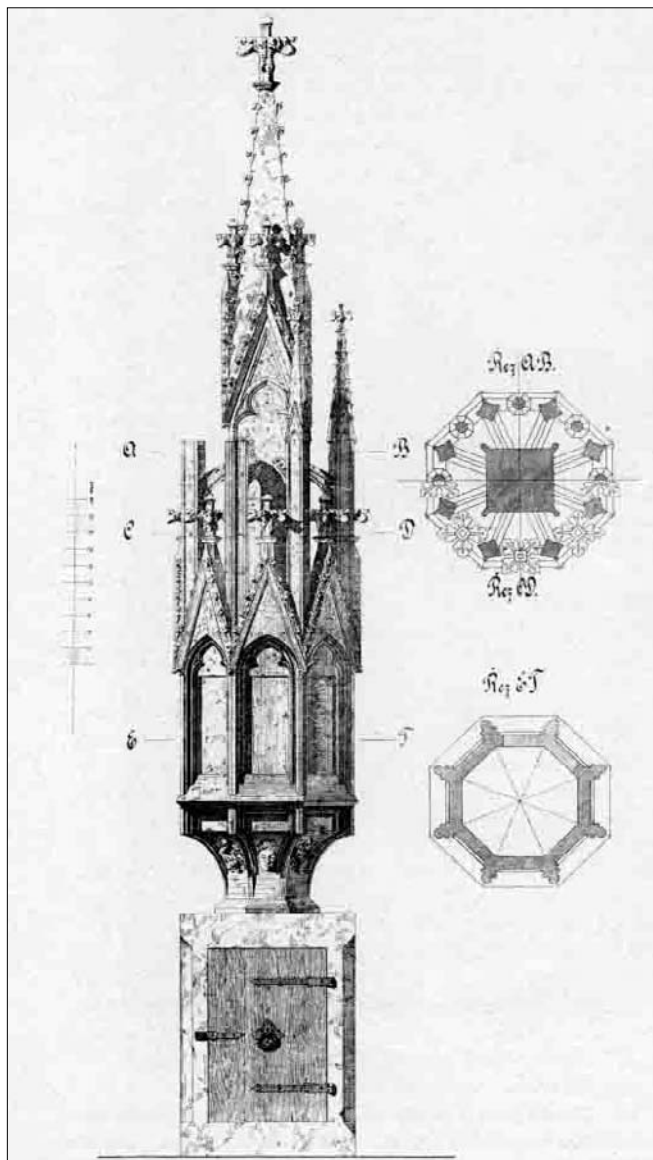
Idem, s. 1301–1312.

62) K Chartres Sara Lutan-Hassner, *The South Porch of Chartres Cathedral: The Margins of Monumental Sculpture*, Leiden, 2011, s. 55–63, kde je i rozeznán symbolický význam baldachýnů. K Naumburgu Bernd Röder, *Zwischen Tradition, Fantasie und Abbild. Die Baldachine der Naumburger Westchores und die Architektur und Kleinplastik ihrer Zeit*, in: Guido Siebert (ed.), *Der Naumburger Meister. Bildhauer und Architekt im Europa der Kathedralen*, Naumburg 2011, s. 90–103, soustřeďující se bohužel jen na stavební analýzu architektury. K Mišni Markus Hörsch, *Die Meissner Skulptur des Naumburger Meisters*, in:

63) Vladimír Denkstein, *Někdejší vyšehradský lustr z r. 1129. První středověký korunovační lustr zvaný „koruna“*, in: Královský Vyšehrad. Praha 1992, s. 83–91. Týž, *Der erste mittelalterliche Kronleuchter. Form und symbolische Bedeutung des nicht erhaltenen Leuchters in der einstigen Basilika auf dem Wyschehrad*, *Umění XXXIX*, 1991, s. 481–489.

64) A. Podlaha – E. Šittler, o. c. v pozn. 6, s. IV–V: „*Pixis aurea cum columba deaurata, pendens ad sanctum Wenceslaum super aram pro reservatione corporis xpi*.“

65) Joseph Braun, *Der christliche Altar II*, s. 608–616, Obr. 353–355. Archdale A. King, *Eucharistic Reservation in the Western Church*. Oxford 1965, s. 82–95.

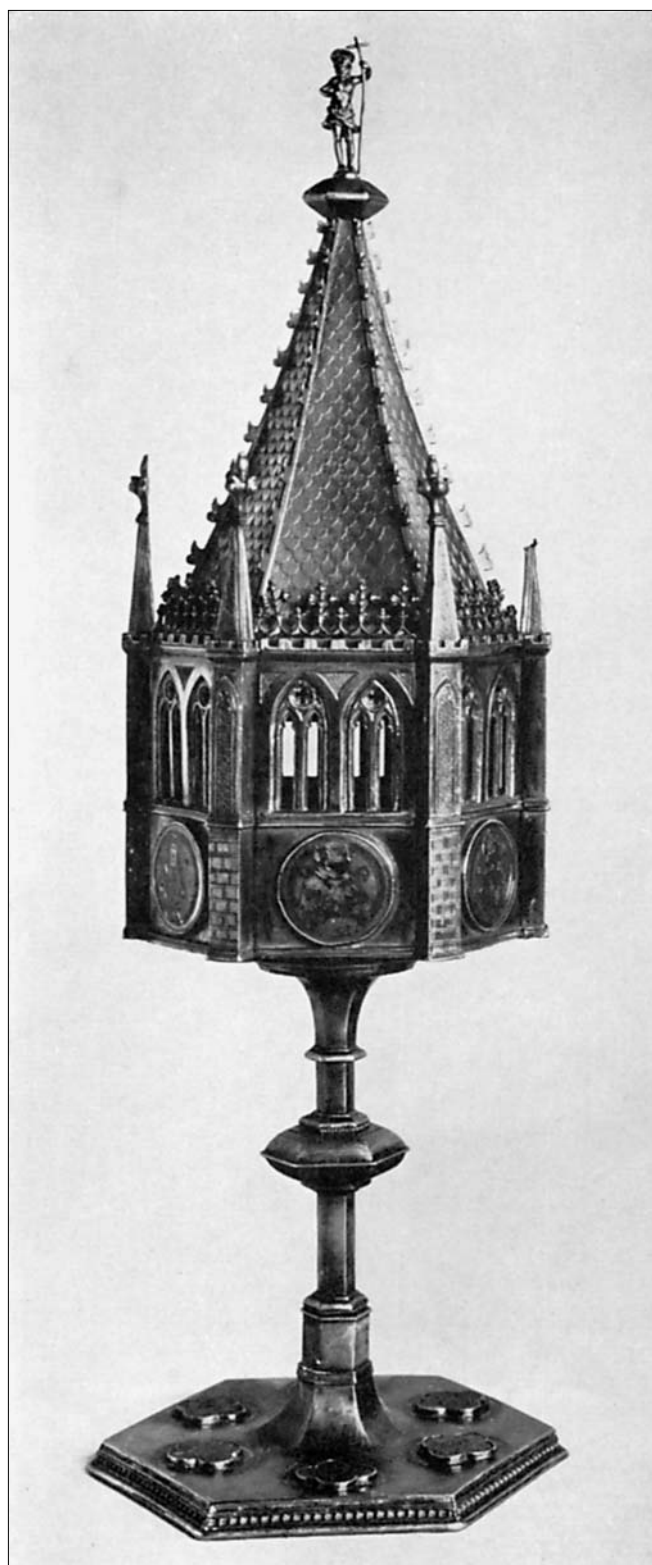

Obr. 11: Kostel sv. Bartoloměje v Kolíně nad Labem, sanktuář, kolem 1378 (podle B. Mádl, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu kolínském*, Praha 1897, s. 36).

kladu z amsterdamského Rijksmusea, kde holubice stojí uprostřed pravouhle vyměřeného města o osmi věžích, původně společně s holubicí tak doslova visícího nad oltářem.⁶⁶ Že něco podobného mohlo být i v Praze, by konečně mohlo plynout i ze znění inventáře, kde stojí, že holubice byla ve spojení s pyxidou, ačkoli běžně se hostie ukládala přímo do holubice.⁶⁷ I samotné pyxidy ale byly zavěšovány, jako například nad hlavním oltářem ve francouzském Arrasu,⁶⁸ a snad právě z tohoto důvodu mohla být jejich stříška formována s prověšenou konturou, imitující motiv zavěšení. A to dokonce i v případě, že se jednalo o stojící ciborium, což byl dokonce motiv tak obecně rozšířený, že se dodnes dochovala řada příkladů.⁶⁹ A tak snad právě toto prohnutí u stojícího objektu může ukazovat, odkud pocházela inspirace pro pozoruhodné formování štítků svatovítského sanktuáře.

66) A. A. King, o. c. v pozn. 65, obr. 1.

67) J. Braun, o. c. v pozn. 65, s. 607, se domnívá, že hostie byla v této svatovítské schránce ukládána v pyxidě a holubice zde měla jen ozdobnou funkci.

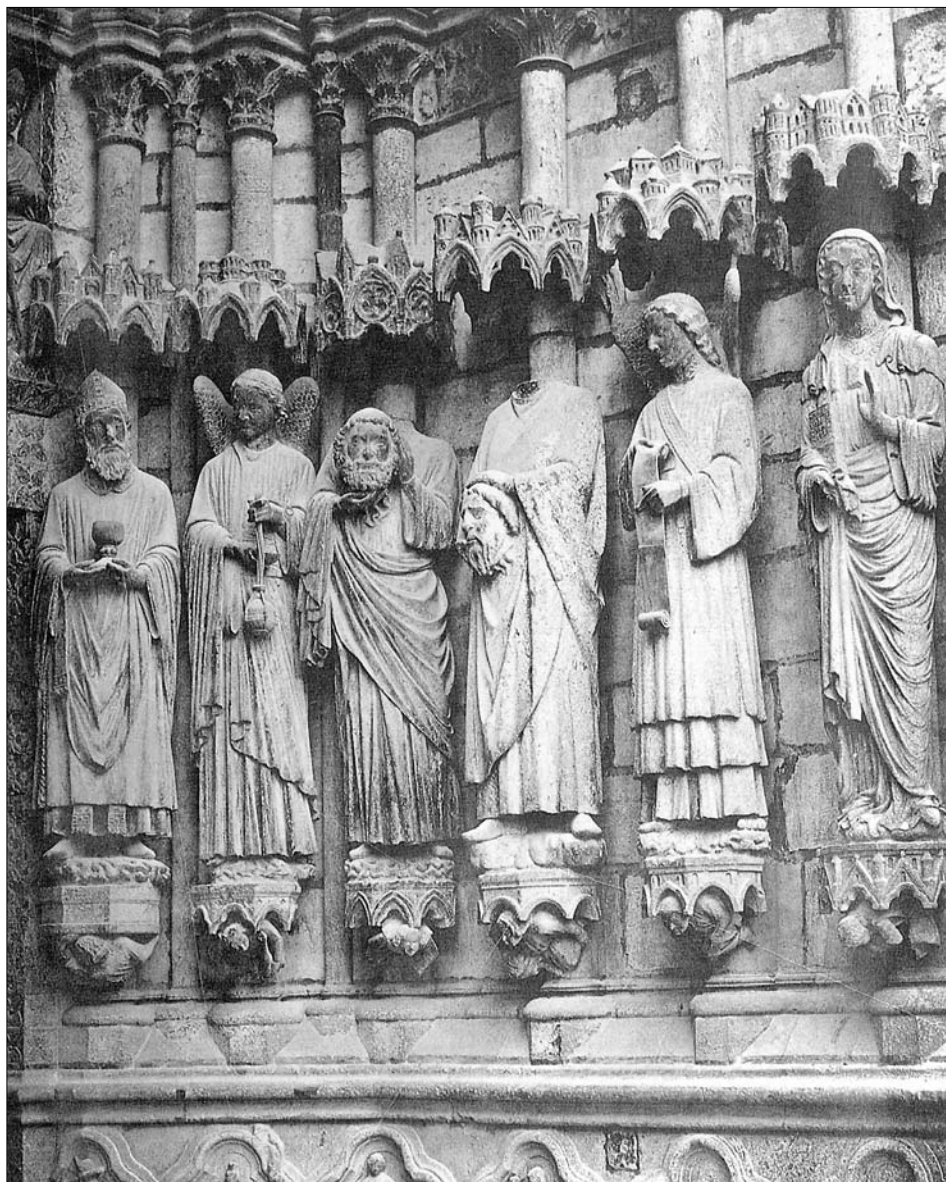
Obr. 12: Ciborium italského původu ze 14. století s prohnutou stříškou (podle Archdale A. King, *Eucharistic Reservation in the Western Church*, Oxford 1965, obr. 3).

68) A. A. King, o. c. v pozn. 65, obr. 2.

69) Joseph Braun, *Das christliche Altargerät in seinem Sein und in seiner Entwicklung*. München 1932, obr. 179, 183–185, 204–205 a 209. Podobně ze slovenské Levoče, Evelin Wetter, *Sakrálné poklady v 14. a ranom 15. storočí: náčrt fragmentárnej tradície na Slovensku*, in: *Dušan Buran a kolektív, Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava 2003, obr. 149 na s. 192. A stejně i z Itálie 14. století, A. A. King, o. c. v pozn. 65, obr. 3.

Toto výjimečné architektonické dílo jistě vzniklo před husitskými válkami, a není ani důvod pochybovat o tom, že zde stálo již v době vysvěcení chóru v roce 1365. Představovalo tak jeden z prvních náročně komponovaných volně stojících věžovitých sanktuářů, jaké se tehdy zabýdlovaly v interiérech gotických chrámů střední Evropy. Také rané užití prověšených štítků – použitých jinde na pražské katedrále až v završení volně stojícího schodiště nad jižním portikem ze 70. let a v členění vysoké věže katedrály, stavěné až po založení nového chóru v roce 1396 – je v souladu s tím, že nové elementy se dříve objevovaly na pracích drobného měřítka. „Zavěšení“ se tak stalo velkým motivem pražské katedrály. Již dříve se v jiné formě, a to v podobě visících žeber objevilo v klenbě sakristie, později ještě zopakované v jižním portiku. Ve formě reprezentované sanktuářem se pak tentýž element dostal do ukončení odstupňovaných pilířů zmíněné jižní věže, jejíž návrh je navíc nově datován také již do doby kolem roku 1365.⁷⁰⁾ Vedle schodiště po straně jižního transeptu je ale zejména přítomen v strhujícím konceptu atiky nad oknem jižního transeptu, v podobě nádherně dekorovaného závěsu, „zavěšeného“ pomocí několika prohnutých prutů, procházející přes celou atiku.

Za architektonickou atraktivitou ve střední Evropě tehdy nového typu samostatně stojících a bohatě komponovaných věžovitých sanktuářů stojí nápadité experimentování Petra Parléře a jeho okruhu.⁷¹⁾ Svatovítskému nejbližší z nich, dochovaný sanktuář v kostele sv. Bartoloměje v Kolíně nad

Obr. 13: Katedrála v Amiens, sochy s baldachýny severního portálu hlavního průčelí (foto J. Lemerrier, 1857. Podle *Camera gothica*. Antwerpen 1993, s. 42).

70) Plán věže z knihovny vídeňské Akademie výtvarných umění jako originální práci Petra Parléře na základě četných razur identifikoval Hans J. Böker. Jiří Fajt (ed.), Karel IV. Císař z boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437. Praha 2006, kat. heslo č. 70, s. 220 až 221. Klára Benešová, The Legacy of the last Phase of the Prague Cathedral Workshops: One more look at the „Weicher Stil“, in: Jiří Fajt – Andrea Langer (edd.), Kunst, s. 163–165, s tímto datováním nesouhlasí, a přisuzuje návrh až Janu Parléřovi. Petru z Prachatic jej připisuje Richard Němec, Peter von Prachatic als Urheber des Wiener Planes Inv. Nr. 16817. Eine Typus- und Motivanalyse, *Ars XXXVII*, 2004, 1–2, s. 93–110. Tato pozdější připsání nepřihlíží ale k tomu, že účelem plánu bylo zjevně pouze nastínit situaci potřebnou pro vystavění jižního portiku. Věž je proto vykreslena jen s kompletním přízemím a s částí horní etáže, tedy jen do výše portiku. Z toho důvodu jsou proto na listu vykresleny dvě strany věže s tímto portikem svázané: jižní a východní.

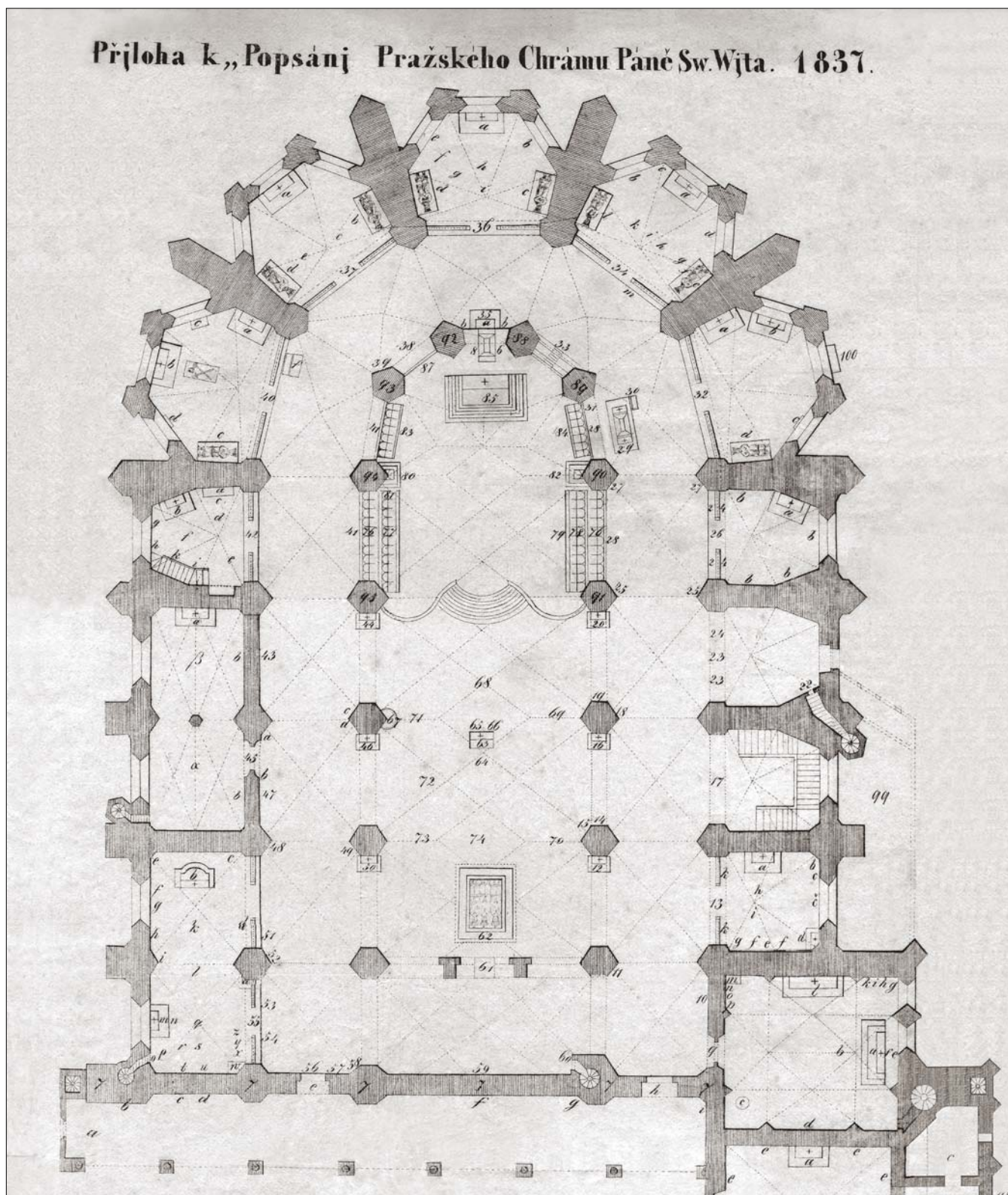
71) Achim Timmermann, Real Presence: Sacrament Houses and Body of Christ, c. 1270–1600. Turnhout 2009, s. 39–62.

Labem z doby kolem roku 1378, který je zřejmě také Parléřovou prací,⁷²⁾ má přes odlišný koncept několik společných elementů: věnec štítků, ze kterých vyrůstá stříška a pak ve vrcholu osazená mohutná fiála. Celková výška cca 7 metrů u kolínského sanktuáře také umožňuje představu o dimenzi sanktuáře pražského. Jiné shodné elementy má sanktuář v kostele sv. Máří Magdaleny ve Wroclawi, z doby kolem let 1375–1380.⁷³⁾ Kromě nárožních opěráků korpusu schránky je to zejména pyramidální helmice, s výrazně „prověšenými“ konturami, tedy stejný způsob, jako u výše zmíněných ciborií.

Při různorodosti tvarů všech známých sanktuářů této rané doby jejich vývoje nemusí být překvapující, že dodnes dochovaný sanktuář ve svatováclavské kapli z roku 1375 ne-

72) Tamtéž, s. 41–43. Publikováno rovněž Týž, Two Parlerian Sacrament Houses and Their Microarchitectural Context, *Umění XLVII*, 1999, s. 400–406. Dokumentace sanktuáře viz Karel B. Mádl, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese kolínském. Praha 1897, s. 36.

73) A. Timmermann, o. c. v pozn. 71, s. 44.

Obr. 14: Katedrála sv. Víta v Praze, Jan Kügler, plán (příloha k textu Václava Pešiny Popsání Pražského Chrámu z roku 1837).

má s oním vedle hlavního oltáře po formální stránce nic společného. Překvapující ale určitě je, že měla pražská katedrála ve stejnou dobu sanktuáře dva. To lze snad vysvětlit následujícím způsobem: V románské basilice se hostie pro nemocné a umírající uchovávala nad oltářem ve svatováclavské kapli, která tehdy ležela přímo jižně od chóru s hlavním oltářem. Zatímco tato kaple – fixovaná hrobem sv. Václava – zůstala na svém místě a získala pouze novou podo-

bu uzavřené čtverhranné stavby, dostal se s výstavbou gotické katedrály hlavní oltář do velké vzdálenosti od původního místa uložení hostie, a byl proto u něj zřízen samostatný sanktuář. Asi z důvodu výjimečnosti svatováclavské kaple, která je fyzicky vydělena z katedrály jako „kostel v kostele“, či funkce tumbaria sv. Václava, zůstala ale tradice uchovávání hostie v tomto místě zachována. Pouze původní způsob uchování v holubici byl v roce 1375 na-

Obr. 15: Katedrála sv. Víta v Praze, korunovace císaře Matyáše českým králem v roce 1611. Detail z rytiny „Aigentliche Contrafactur (...)“, Národní Muzeum, Sbírka grafik, H2-64139 (repro P. Uličný, 2009).

hrozen bezpečnější uzavíratelnou a stojící věžovitou schránkou.⁷⁴⁾

Rozsah kanovníckého chóru s hlavním oltářem ve středověku je dnes rekonstruován nesprávně, ačkoli se jeho velikost až do poloviny 19. století nijak neměnila. V dnešní podobě zabírá chór kromě polygonu ještě dvě travě až k pátým pilířům a v tomto rozsahu jej také zakreslil Václav Vladivoj Tomek na své rekonstrukci rozmístění oltářů a chórů předhusitské katedrály.⁷⁵⁾ Původně ale byl tento chór o jedno travě kratší, což ukazuje řada dokumentů. V první řadě je to rytina zobrazující korunovaci krále Matyáše v roce 1611⁷⁶⁾ a následně řada barokních plánů katedrály. Naposledy se chór takto objevuje na plánu Jana Küglera, který Václav Pešina přiložil ke svému „Popsání Pražského Chrámu“ vydaném v roce 1837.⁷⁷⁾ K prodloužení tedy došlo někdy kolem roku 1840, v souvislosti s obnovou chóru.

74) Marie Kostíková, Pastoforium katedrály sv. Víta v Praze, Umění XXIII, 1975, s. 538. K formě sanktuáře A. Timmermann, o. c. v pozn. 1, s. 54 až 57. Timmermann neznal zaniklý sanktuář u hlavního oltáře, proto jsou jeho závěry odlišné.

75) W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, plánová příloha „Chrám sv. Víta, nové stavby v roce 1419.“ Naposledy takto rekonstruuje chóry K. Benešová, o. c. v pozn. 8, obr. 4 na s. 41. Rozsah chóru správně zobrazil jen Otto Kletzl, Zur künstlerischen Ausstattung des Veitsdomes in vorhussitischer Zeit, in: Germanoslavica 1, 1931–1932, plánová příloha: „Veitsdom, Prag: Grundriß (1344–1426).“

76) Národní Muzeum, Sbírka grafik, H2-64139: „Aigentliche Contrafactur aller unterschiedlichen Acten, wie Ihre Khön: Mit' in Hungarn den 23. Maj A° 1611, Zum Khonig in Behemben Krönt worden.“ Korunovací podrobně popisuje Jiřík Závěta z Závětí, Korunováný Geho milosti Matthyáse Krále Uherského etc. toho gména druhého na Králowstvj Čzeské, Léta Páně M.DC.XI w pondělí Swatodussnj na Hradě Pražském w kostele S. Wjta sstiatně wykonané, Praha 1611, kde ale nejsou žádné podstatné podrobnosti o podobě chóru.

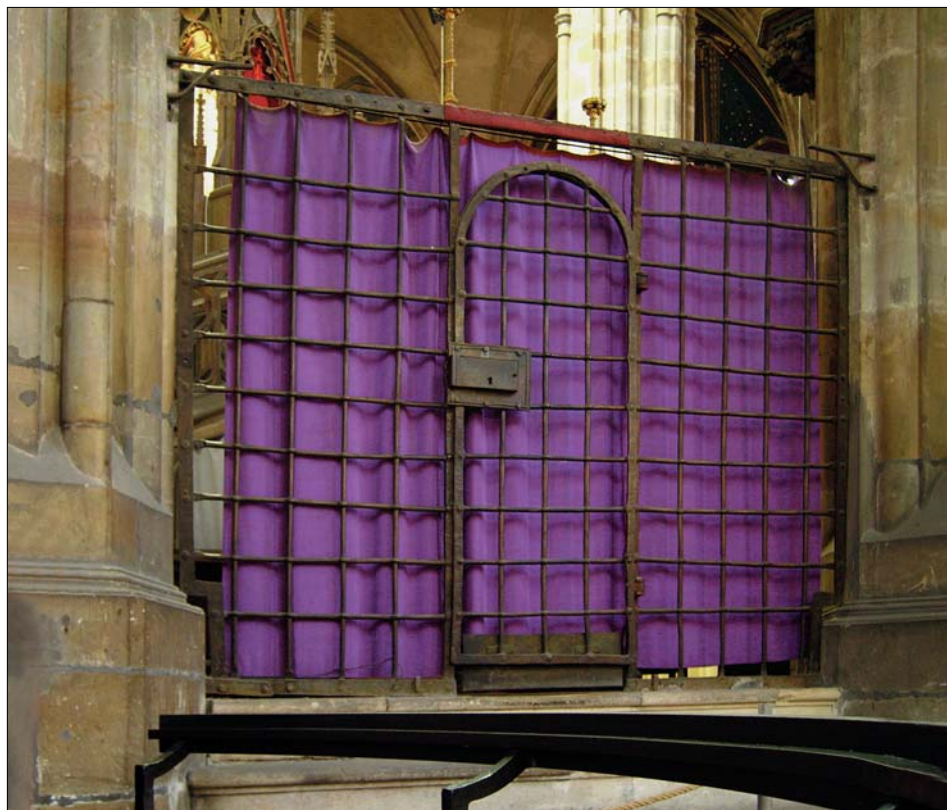
77) W. M. Pešina, Krátké popsání kr. chrámu páně pražského sw. Wita, Časopis pro katolické duchovenstvo X, 1837, plánová „Příloha k „Popsání Pražského Chrámu Páně sw. Wjta. 1837.“

Z mnoha dokladů také plyne, že chór byl vůči zbytku katedrály od počátku vyhrazen kovovou mříží, z níž se dosud dochoval jeden úsek, osazený mezi první a druhý pilíř jižní řady arkád, s prostou mřížovinou, prolomenou půlkruhově zakončenými dvířky. Sloužil zřejmě k přístupu z chóru k východní straně hrobu sv. Víta nebo k jiným liturgickým potřebám. Další dva půlkruhově zakončené vchody měl chór ze západní strany, zachycené na zmíněné rytině. Důvody pro dvojici průchodů byly možná liturgické (vstup a výstup) a snad takto byly převzaty již ze starého románského chóru, který podobnou dvojici průchodů mohl mít. Na nápodobu staršího stavu by konečně mohl odkazovat i poměrně jednoduchý tvar mříží (na rozdíl od mříže v současné stavěné kapli sv. Kříže na Karlštejně) a půlkruhově zakončení vchodů. Mříž je dokumentovaná již krátce po vysvěcení chóru v roce 1365, v notářské listině datované 1. srpna 1368, a potvrzené „v Pražském kostele před oltářem sv. Víta v novém chóru, vně mříže.“⁷⁸⁾

K zdůraznění významu vstupů byly jejich archivoly lemovány liliemi, střídajícími se s trny.⁷⁹⁾ Z nejvyšší lilie nad každou ze vstupů vyrůstala malá socha světce, z nichž severní držela ruku v žehnajícím gestu. Grafika bohužel neukazuje jejich atributy a tak lze jen soudit, že šlo o sochy Petra a Pavla, jejichž obrazy takto v katedrále již chrání jeden ze vstupů do svatováclavské kaple. Rytina dále zobrazuje v ose chóru mezi oběma vstupy krucifix, který měl ve starém chóru zřejmě obdobné umístění. Inventář z roku

78) Gelasius Dobner (ed.), Monumenta historica Bohemiae (...) VI, Pragae 1785, s. 88: „in ecclesia Pragensi ante majus altare S. Viti in novo choro foris cancellum.“

79) Obdobně provedená mříž s jen mírně zahrocenou archivoltou, pocházející z doby kolem roku 1430, je dodnes dochovaná před sanktuářem v chrámu P. Marie v Bamberku. A. Timmermann, o. c. v pozn. 71, obr. 51.

Obr. 16: Katedrála sv. Víta v Praze. Mříž s bočním vchodem na jižní straně polygonu bývalého chóru kanovníků (foto P. Uličný, 2009).

1355 totiž zmiňuje tři kortiny, které jsou za ním pověšeny,⁸⁰⁾ což bylo asi možné, jen pokud by byl přiložen k mříži.

Grafika dále ukazuje zařízení, které bylo přidáno po požáru v roce 1541, ať už jde o kanovnícké stally nebo oltářní retábl. Zajímavé jistě je, že jak zde, tak i na druhém vyobrazení, totiž na reliéfu zničení hrobu Jana Nepomuckého v roce 1619, osazeném dnes zvenčí chóru za hrobem tohoto světce, jsou mříže všude vykresleny v diagonálním rastru. Patrně jde ale v obou případech o licenci, protože s diagonálním rastrem je na reliéfu zobrazen také dodnes dochovaný úsek s dvířky, který má ve skutečnosti mřížování ortogonální. Mříže byly při plenění chrámu rovněž poškozeny, protože na reliéfu již není západní část s dvojicí vstupů a navazující část jižní strany byla polámaná. Zbývající části, zachycené ještě na dřevěném reliéfu, byly právě při jeho osazování odstraněny, kromě úseku s brankou, nad kterou byl osazena dnes již nedochovaná deska s dalším pohledem do interiéru chrámu.⁸¹⁾

Spolu s mříží při osazování všech desek zmizela (anebo byla jen zakryta) také zadní stěna stall, která byla, jak ukazuje reliéf zničení svatojánského hrobu, členěna slepou arkaturou. Jednotlivé arkády dělené středním prutem vyplňovaly trojlísté kružby a vyrůstaly z pruhu renesančně pojatých polí. Pokud tedy nejde o rezbářův doplněk, byla arkatura, tak jako stally, až dílem po požáru z roku 1541, ale dost možná napodobující předchozí gotické řešení. Další zařízení chóru lze dnes odhadnout již jen podle novodobé situace. Na obou stranách chóru mezi třetími a čtvrtými pilíři byly dvě řady kanovníckých stall, které zřejmě odpoví-

80) A. Podlaha – E. Šittler, o. c. v pozn. 6, s. XXII, položka č. 372: „Tres cortinae, quae suspenduntur retro crucem: una de opere greco, alla de intusuto grosso zameto viridi, tertia cum grifonibus in rubeo.“

dají původnímu stavu.⁸²⁾ Před třetím severním pilířem byl podle popisu Václava Pešiny v roce 1837 královský stolec, a proti němu při jižním pilíři stolec arcibiskupský.⁸³⁾

Před hlavním oltářem byla v kanovníckém chóru zřízena hrobka. Plyne to z nejnovějšího průzkumu dvou pohřebních komor, z nichž středověkého původu je asi pouze západní z nich, ležící ale většinou svého objemu již před chórem.⁸⁴⁾ Z chóru se do ní ale zřejmě vstupovalo, a to nespíš schodištěm, zaniklým stavbou druhé komory. Není však zřejmé, jak byla tato hrobka k pohřbům členů královské rodiny použita, na její dočasnou funkci vedle řady zpráv ukazuje i to, že vlastní komora ležela pod nechráněnou částí chrámu mezi kanovníckým a mansionářským chórem, kde by navíc případná stavba nadzemního náhrobku blokovala komunikaci v chrámu. Je ale velmi pravděpodobné, že zde hrobka byla v první koncep-

ci katedrály skutečně zamýšlena. O tom, že bude královské pohřebiště svěřeno do péče mansionářů, je v souvislosti s mariánským chórem zmiňováno až v roce 1360, tedy dvě desetiletí poté, co Karel mansionářský sbor založil. Tehdy ale v katedrále již ležely dvě Karlovy zemřelé manželky a oltáře určené k čtení zádušních mší byly již v roce 1353 inkorporovány mansionářům (viz níže). Mariánský chór však byl v románské bazilice na jejím východním konci, v místě málo preferovaném pro královské pohřby, oproti poloze před hlavním oltářem, tedy v kanovníckém chóru. Musela to být tedy nová organizace katedrály, komponovaná spolu se zásadní změnou plánu chrámu někdy v padesátých letech 14. století, kdy bylo rozhodnuto mariánský chór přenést do východní poloviny katedrály a sem také nově umístit královskou a císařskou hrobku. Kanovnícký chór, který musel být v původním záměru mnohem delší, aby pojmul zamýšlenou hrobku, byl tak okrácen minimálně o jedno, možná dvě pole, které nyní zabírala ulička a protější chór mariánský. Po původním záměru královského pohřbu však v dnešní katedrále přece jen něco zůstalo, a to stopa zcela zásadní – královské a knížecí tumby, rozprostřené ve třech čelních kaplích vějířovitě jako satelity kolem plánovaného mauzolea.

81) Desku zachytil ještě Ludvík Kohl na obraze náhrobku sv. Jana Nepomuckého. Rudolf Kuchynka, Malíř Ludvík Kohl jako zobrazovatel chrámu sv. Víta v Praze, Památky archaeologické XXVIII, 1916, obr. 14 na s. 209. Po desce jsou dnes nad mříží patrné dvě kovové konzoly.

82) Stally v polygonu mezi druhými a třetími pilíři, zobrazené na Küglerově plánu z roku 1837, jsou pozdější, před tím zde byl sanktuář.

83) V. M. Pešina, o. c. 77, s. XXIX–XXX.

84) Jana Maříková-Kubková (et alii.), Předběžná zpráva o průzkumu staré královské hrobky v chóru katedrály sv. Víta na Pražském hradě, Castum Pragense 6, 2005, s. 99–124.

Obr. 17: Katedrála sv. Víta v Praze, plenění hrobu Jana Nepomuckého v katedrále sv. Víta v roce 1619. Reliéf v chóru katedrály, Kaspar Bechteler, mezi lety 1621–1623. Detail se závěrem kanovnického chóru a tumbou sv. Víta (foto J. Gloc, Správa Pražského hradu).

PROSTOR MEZI CHÓRY

Za chórem sv. Víta bylo několik oltářů, z nichž oltář sv. Kateřiny opakoval svoje postavení před chórem z románské basiliky. Pod tímto titulem stály v roce 1350 ve staré basilice dokonce dva oltáře, jeden s přívlastkem v mřížích (*sanctae Katherine in cancellis*), a druhý s titulem sv. Kateřiny a Kunhuty.⁸⁵⁾ Jelikož si první z nich uchoval tento přívlastek i v nové katedrále, kde je situován rovněž před mřížemi jednoho z chóru, umístil jej Tomek s ohledem na jeho předpokládaný význam ve staré basilice do privilegované pozice v čele vstupní stěny kanovnického chóru.⁸⁶⁾ Oba oltáře jsou pod svými názvy uváděny v inventářích z doby kolem 1368–1373⁸⁷⁾ a 1404.⁸⁸⁾ V roce 1409 byl ale první z nich pod lokalizací v „kostele Pražském, uprostřed, před mříží oltáře sv. Víta,“ (znovu) založen a postaven Mikulášem z Prahy neboli Vozic a to ke cti sv. Kateřiny, Hedviky, Lucie a Kryštofa.⁸⁹⁾ Jako nově vztyčený jej proto uvádí i inventář z roku 1436, který ve shodě s Mikulášovou fundací poznamenává, že je obsluhován třemi ministranty, kteří zde čtou pět mší týdně.⁹⁰⁾ Inventář z doby kolem roku 1415 pak uvádí, že měl oltářní desku s obrazem Panny Marie, sv. Kateřiny a sv. Lucie a na oltáři ještě stála samotná so-

85) Antonín Podlaha (ed.), *Statuta metropolitane ecclesie Pragensis anno 1350 conscripta*, Praga 1905, s. 37. Oltář sv. Kateřiny byl založen v roce 1227. Josef Emler – Wáclav W. Tomek (edd.), *Fontes rerum Bohemicarum II* (...) / *Prameny dějin českých II* (...), Praha 1874, s. 284.

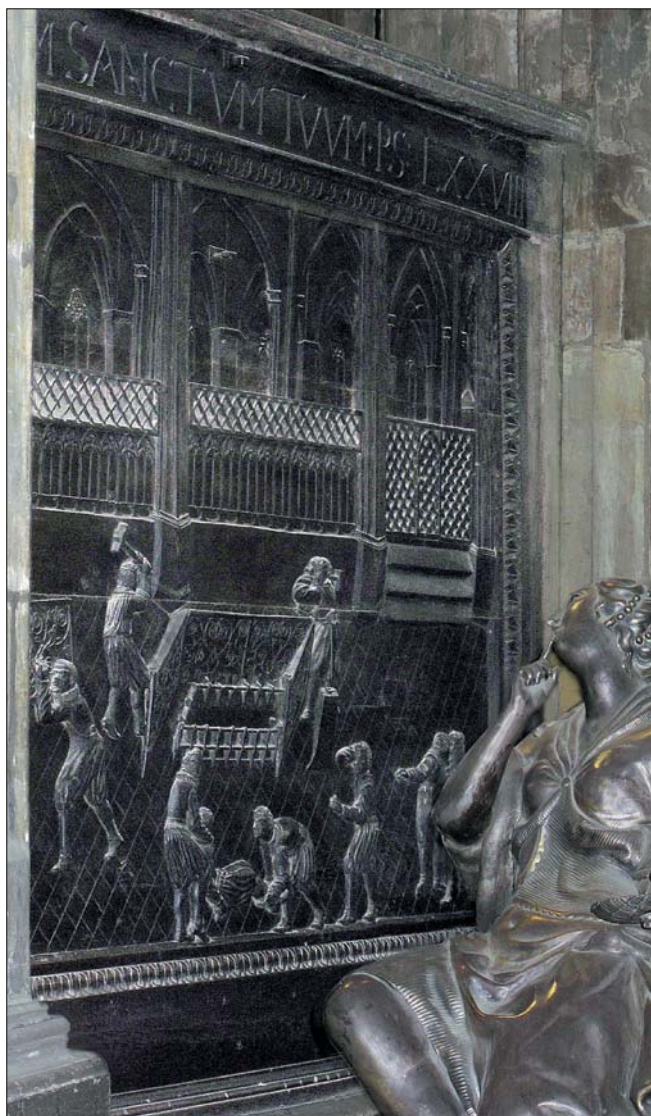
86) W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2 plánová příloha. Viz Týž, o. c. v pozn. 23, s. 114, č. 24.

87) W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 109: „altare S. Katherine in cancellis“.

88) Tamtéž, s. 112: „S. Katherine intra cancellum.“ Podobně i v roce 1402. Clemens Borový (ed.), *Libri erectionum archidioecesis Pragensis seculo XIV. et XV. V*, Praga 1889, č. 775 na s. 576: „D. Bartolomaei, rectoris altaris S. Katherine nuncupati in Cancellis (...)“

89) W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 113–114: „in (...) ecclesia Pragensis in medio ante cancellum altaris S. Viti.“ Takto jej se třemi oltářníky jmenuje i inventář z roku 1414 (*S. Katherine in cancello*), Tamtéž, s. 114.

90) Tamtéž, s. 117–118. Podobně je oltář uváděn při popisu komend v rukopise z doby kolem roku 1416. Komenda mistra Petra z Všerub se konala „inter choros ante altare S. Katherine“, a komenda paní Uršuly, ženy Mikuláše Bohatého, se konala „inter cancellos ante altare S. Katherine et Lucie.“ Tamtéž, s. 249–250.

Obr. 18: Katedrála sv. Víta v Praze, plenění hrobu Jana Nepomuckého v katedrále sv. Víta v roce 1619. Reliéf v chóru katedrály, Kaspar Bechteler, mezi lety 1621–1623. Vnější stěna kanovnického chóru a boční branka (foto P. Uličný, 2009).

cha sv. Kateřiny.⁹¹⁾ Byl-li v tomto roce „založen“ a postaven, pak byl buď z nějakého důvodu obohacen již stávající oltář před kanovníckým chórem anebo byl v tomto roce teprve tento oltář přenesen ze staré baziliky. Z dokladů z doby před tímto založením nijak neplyne, že by byl oltář již přesunut (asi v souvislosti s vysvěcením chóru v roce 1365), a tak se zdá, že oltář skutečně dlouho zůstával ve staré basilice, a že zde snad stál před mřížemi uzavíracími západní chór.⁹²⁾

Z dalších zpráv lze také vyčíst, kde tento v roce 1409 založený oltář v nové katedrále stál. Naproti němu je v době kolem roku 1416 uváděn oltář zvaný Šerkoňův, stojící poblíž nějaké sochy.⁹³⁾ Je jako nový oltář zasvěcený Narození Panny Marie a svatému Benediktu „na rohu chóru“, jmenován v inventáři z roku 1397, zaznamenávající na retáblu vyobrazení sv. Benedikta.⁹⁴⁾ Podle tohoto inventáře byl ale oltář založen ještě v roce 1397 od královského číšníka Václava z Újezda, a to ke cti Panny Marie, sv. Petra a Pavla, Václava a Kateřiny. Inventář vysvětluje, že je to vlastně podle starého inventáře oltář sv. Benedikta, na kterém byl zmiňovaný obraz.⁹⁵⁾ Starý titul se zdá převážil, protože je oltář jako nově postavený a s titulem sv. Benedikta a Zvěstování uváděn v inventáři z roku 1410.⁹⁶⁾ V původním znění, tedy „na rohu chóru“, a s prvně zmiňovaným zasvěcením Narození, jej uvádí inventář z doby kolem roku 1415.⁹⁷⁾ Protože se výslovně uvádí, že tento oltář, který tedy musel stát při jednom z pilířů (na rohu chóru), byl proti oltáři sv. Kateřiny, nemohl tedy oltář sv. Kateřiny stát uprostřed mříží, jak míní Tomek.

Na dalším z rohů chóru je v inventáři u doby kolem roku 1415 uváděn i oltář sv. Filipa a Jakuba,⁹⁸⁾ který již v ro-

ce 1389 založil Jan Zhořelecký, bratr krále Václava IV.⁹⁹⁾ Inventář z roku 1397 uvádí, že na jeho menze stála „*bohata tabule blahoslavené Panny s děťátkem z jedné strany a z druhé Zvěstování*.“ Vedle toho měl ještě druhou tabuli, patrně umístěnou v kapli, „*kterou pořídil oltářník Petr; z jedné strany Kristus sedící na trůně, a z druhé blahoslavená Panna podobně sedící na trůně*.“¹⁰⁰⁾ Snad jsou v tomto inventáři spojovány dva oltáře nebo měl skutečně dvě desky, protože je jednou uváděn jako pana Zdeňka, a na konci inventáře pak ještě jednou jako „další nový oltář Filipa a Jakuba, který založil kníže Jan.“¹⁰¹⁾ Někde poblíž chóru (*circa chorum*) je v roce 1397 uváděn ještě oltář sv. Kosmy a Damiána.¹⁰²⁾

Jak byly tyto oltáře přesně umístěny, pomáhá rekonstruovat soupis oltářů vysvěcených v roce 1624, uvádějící u oltářů mezi chóry jejich přesnou polohou. V té době stály za kanovníckým chórem v poli mezi čtvrtými a pátými pilíři celkem čtyři oltáře, u každého pilíře jeden z nich. Na severní straně proti sakristii to byl nejprve oltář apoštolů sv. Filipa, Jakuba a Matěje, spojený s titulem sv. Apoleny a mučedníků, a proti němu u pátého pilíře oltář sv. Kateřiny a Doroty, spojený s titulem sv. Kryštofa mučedníka. Na protější straně proti královské oratoři stál nejprve oltář apoštolů sv. Petra a Pavla, spojený s titulem sv. Kosmy a Damiána a Narození P. Marie, proti kterému byl u pátého pilíře oltář sv. Barbory a sv. Patronů.¹⁰³⁾ Na svém místě se tak tehdy dochovaly jen oltáře u severních pilířů zasvěcených sv. Filipu a Jakubovi naproti sv. Kateřině. Titul sv. Petra a Pavla sem byl přenesen z oltáře, založeného v roce 1412 v sousední kapli sv. Máří Magdalény,¹⁰⁴⁾ a tak lze mít za to, že oltář u čtvrtého jižního pilíře byl sv. Kosmy a Damiána, jak zněl v roce 1624 jeho druhý titul. Situaci oltářů mezi chóry, vybudovaných zde v posledních desetiletích před husitskými válkami, lze tedy celkem dobře rekonstruovat. Na severní straně proti sobě hleděly při pilířích umístěné oltáře sv. Filipa a Jakuba na jedné a sv. Kateřiny na straně druhé. U jižních pilířů byl při pátém z nich oltář sv. Benedikta (zvaný Šerkoňův) a u protějšího z nich téměř jistě sv. Kosmy a Damiána.¹⁰⁵⁾ Z dat vzniku všech čtyř oltářů plyne, že zde byly zakládány dlouho po vysvěcení obou chóru, a to v první řadě nejprve oltáře na rohu kanovníckého chóru, z nichž byl nejstarší oltář sv. Filipa a Jakuba založený Janem Zhořeleckým (1389), následovaný brzy oltářem sv. Kosmy a Damiána (před 1397). V druhé řa-

91) Archiv Pražského hradu, fond Knihovna Metropolitní kapituly u sv. Víta, cod. XIX/1, fol. 37v: „*Item tabula cum ymagine beate Virginis et S. Katherina et sancta Lucia. Item ymago sancte Katherine super altare*.“ Inventář bez vybavení cituje W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 246.

92) V katedrále byl minimálně ještě jeden oltář se zasvěcením sv. Kateřině, možná i dva. V později dopsaných poznámkách k inventáři z roku 1397 je uváděn oltář sv. Kateřiny jako oltář Jeptiščin, a poté jako nový oltář sv. Kateřiny, založený jakýmsi Luským, stojící proti kapli sv. Zikmunda. Josef Pelikán, Inventář oltářů kostela sv. Víta v Praze z r. 1397, Památky archaeologické. Skupina historická XXXII, 1946, s. 129: „*Altare sancte Katherine <quod est Jeptisce> (...) <Est aliud altare sancte Katherine novum, quod fundavit Luský, ad oppositum sancti Zigmundi>*.“ Není jasné, zda je tento oltář totožný s oltářem zmiňovaným v lodi katedrály. Kaple sv. Zikmunda s ním sousedila a tak je možné, že sem byl později přenesen. V roce 1410 je patrně tento oltář jmenovaný mezi oltáři nalézajícími se v kaplích. W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 247. V téže době jej obdaroval a nákladně postavil a založil plebán kostela ve Staré Plzni. Oltář byl umístěn v místě, kde se scházeli kající. Tamtéž, s. 114. Patrně tentýž oltář je pak jmenován mezi oltáři nalézajícími se v roce 1415 v okolí tumbly sv. Vojtěcha. Tamtéž, s. 246.

93) Plyne to z komendy konané při výročí Jana řečeného Sovinka: „*inter choro penes summum sepulchrum dni. Wenceslai subturnarii, fratris dni. decani, tendeno ad altare S. Kath. seu penes lapidem marmoreum dni. Michaelis de Czeykow, tendendo ad statuum, penes quam stat altare Sserkonis, vel quantum posset calcare ter ab altari Katherinae contra altare Sserkonis*.“ Tamtéž, s. 251.

94) Josef Pelikán, o. c. v pozn. 92, s. 130: „*Altare novum Nativitatis beate Virginis et sanctis Benedicti in acie chori. ... Tabula cum ymagine sancti Benedicti. (...) <Item missale (...) quod dominus Szerka comparavit (...)>*“

95) Viz k tomu též W. W. Tomek, o. c. v pozn. 23, s. 115, č. 32.

96) W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 247.

97) Tamtéž, s. 246: „*Item altare Sserkonis, quod est in honore nativitatis b. Mariae virginis et S. Benedicti, in acie chori*.“ Na rohu chóru oltář s obrazem sv. Benedikta zmiňuje i inventář z roku 1414, Tamtéž, s. 115. A v inventáři z doby kolem roku 1436 pak jako oltář sv. Benedikta a Na-

rození P. Marie stojící „*in medio choro*“. Tamtéž, s. 118.

98) Tamtéž, s. 246: „*Item altare SS. Philippi et Jacobi in acie chorus (per duce Johanne Gorlicensem fundatum)*.“

99) Tamtéž, s. 110.

100) J. Pelikán, o. c. v pozn. 92, s. 126.

101) Tamtéž, s. 130: „*Item est aliud altare novum Philippi et Jacobi, quod fundavit dux Johannes*.“

102) Tamtéž, s. 127. Písař nejprve k tomuto oltáři připsal, že se je také pod titulem sv. Benedikta, patřící Šerkoňovi „*Altare Szerkonis*“, ale chybu si uvědomil a větu škrtl. Možná to svědčí pro to, že oba oltáře stály poblíž, když mohlo dojít k záměně.

103) A. Podlaha (ed.), o. c. v pozn. 60, s. 1–3.

104) W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 114. Nejasné je, zda před tím také nebyl u chórových mříží, protože je v roce 109 uváděn jako „*in cancellis*“. W. W. Tomek, o. c. v pozn. 23, s. 116, č. 47, p. 45.

105) Nové rozmístění titulů, jak ukazuje doklad z roku 1624, mělo jasnou logiku. Po stranách krucifixu vztyčeným nad středem čelní mříže byly oltáře zasvěcené pěti apoštolům, zatímco na protější straně jim odpovídaly tituly dvou mučedníků. Ty tvořili pendanty oltáři P. Marie, v čele mariánského chóru, a tento oltář tedy musel být v tomto kontextu vnímán ve spojení s krucifixem.

dě k nim pak přibýly protějškové oltáře na rozích mariánského chóru: sv. Benedikta v roce 1397 a sv. Kateřiny v roce 1409.

CHÓR PANNY MARIE – MANSIONÁŘSKÝ CHÓR

Druhým chórem katedrály byl chór zasvěcený Panně Marii, přenesený sem z románské baziliky a v jehož středu se vedle dalších českých panovníků a panovnic nacházela hrobka císaře Karla IV. Celý mariánský chór a královské pohřebiště bylo poškozeno požárem v roce 1541, změněno v roce 1589 při budování nového královského mauzolea a poničeno v roce 1619, takže jeho středověké vybavení dnes beze stopy zmizelo.¹⁰⁶⁾

Tak jako kanovnícký, tak i mariánský chór byl ohrazen mříží, o níž se dochovalo několik písemných zpráv, vizuální dokumentace ale chybí. Mříž je několikrát jmenovaná v seznamu komend z doby po roce 1416. V jednom z pokynů je uváděna komenda „mezi chóry“ před oltářem sv. Filipa a Jakuba u čela mramorového kamene, pod kterým ležel rytíř Pavel z Vlašimi, a to „na dosah mříže chóru bl. Panny.“¹⁰⁷⁾ Jiná komenda za děkana Budislava se odehrávala vedle hrobu Mikuláše Bohatého, „vedle mříže blahoslavené Panny za prvním vchodem mříže, jak se jde od sakristie vedle vyvýšeného spojení, kde se vchod pojí s mříží, neboli vedle hrobu Mikuláše Bohatého, jak se jde od mříže.“¹⁰⁸⁾

To, že se jednalo o severní vchod (směrem k sakristii) potvrzuje také i to, že Bohatého žena Uršula byla pohřbena před oltářem sv. Kateřiny, který byl na severní straně prostoru mezi chóry.¹⁰⁹⁾ Stejný vchod je zmiňován i při komendě pana Verneru „vedle mříže, jak se jde z chóru Panny Marie levým vchodem.“¹¹⁰⁾ Jestliže měla mříž levý nebo první vchod, musela mít i druhý čili pravý, a tím se tedy podobala systému s dvojicí vchodů, jaké ústily do kanovníckého chóru. Zmínka o „vyvýšeném spojení“ u vchodu zároveň sugeruje představu i o obdobných „vyvýšených“ oblouků nad vchody. Mříže chránily chór ještě v roce 1510, kdy proběhla jejich oprava na jižní straně, a to včetně vchodu. Tehdy byly zaplaceny 3 míšeňské groše „od opravování zámku a mříže v kůře Matky Božie z té strany na poledne.“¹¹¹⁾

Mariánský oltář, který stál v čele chóru, byl vysvěcen spolu s oltářem sv. Víta v roce 1365 a podle řady dokladů stál mezi pátými pilíři chrámu, a to tak, že jeho východní stěna lícovala s osami těchto sloupů. Z toho lze tedy vyvodit, že oltář byl přisazen k mříži, osazené opět jako u kanovníckého chóru v liniích mezi osami pilířů. Podle inventáře z roku 1436 měl tento oltář (*altare majus*) tři ministranty, z nichž dva zpívaly ranní mši (maturu) a to způsobem, že jeden ji zpíval první týden a další druhý týden; třetí četl čtyři mše týdně.¹¹²⁾ Ranní mši (*in aurora*) u oltáře zmiňuje i inventář z doby kolem roku 1415.¹¹³⁾ O jeho vybavení nejsou až do 16. století žádné doklady. Zřejmě až po katastrofálním požáru v roce 1541 sem byl umístěn nádherný mariánský retábl od Lucase Cranacha st., který byl při kalvínském „očistění“ katedrály v roce 1619 (tehdy z důvodu obavy o poškození uložený v kapli sv. Zikmunda) zničen.¹¹⁴⁾ Podle detailního (i když možná ne zcela věrohodného) vyobrazení zadní strany retáblu na rytině korunovace krále Matyáše v roce 1611, odkazoval lem roubený kraby ještě do světa gotické vizuálnosti. Trojlístý tvar ale, i když ještě se zahrocenou střední částí, již odpovídal odlišně citěným tvarům desek této doby, jako na oltářích sv. Rocha a sv. Barbory ve vysebrodském klášteře z doby kolem roku 1520.¹¹⁵⁾

Zadní stěna desky byla původně jen pokryta dekorativním mramorováním, jak je ale patrné ze stylizace výjevů zachycených rytinou, byla tato strana později přemalována některým z rudolfínských malířů. Klanění pastýřů, zobrazené ve střední části, bylo také v rudolfínské době oblíbené téma, svatovítskému oltáři se blíží zejména Klanění od Bartoloměje Sprangera, vydaném jako grafika v roce 1606.¹¹⁶⁾ Je pravděpodobné, že důvodem tehdejšího domalování zadních stěn retáblu bylo odstranění mříže, ke které byl oltář původně přiložen, a to nespíš v souvislosti se zřízením nového mauzolea v roce 1589. Tehdy se tak obnažila dříve zakrytá a jen dekorovaná zadní stěna, vyzývající k svému dopracování.

V době kolem roku 1365, kdy byl vysvěcen mariánský chór, zde byl zřízen také pozoruhodný oltář sv. Florence. „Velká část těla sv. Florence, štrasburského biskupa a vyznavače,“ se poprvé uvádí v seznamu relikvií, darovaných katedrále Karlem IV. v roce 1353.¹¹⁷⁾ Inventář z roku 1355 pak

106) Představy o poloze a podobě mariánského chóru se různí. Nejkurioznější rekonstrukci představil O. Kletzl, o. c. v pozn. 75, plánová příloha, který chór umístil do ochozu za tumbu sv. Víta. Nejnověji jej například Michael Viktor Schwarz, Katedrál sv. Víta. (St. Veit in Prag als räumlich organisiertes Medienensemble), in: Elizabeth Vavra (ed.), Virtuelle Räume. Raumwahrnehmung und Raumvorstellung im Mittelalter, Berlin 2005, obr. na s. 52, umísťuje do třetího pole přímo v návaznosti na kanovnícký chór.

107) W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 251: „It. tertio die post Scolasticae fit anniv. Bohunconi canonico Pragensi; vigiliae minores; fit commenda inter choros ante altare SS. Filippi et Jacobi in capite lapidis marmorei, sub quo jacet Palus miles de Wlassym, tendendo ad cancellum chori b. virg. et attingendo cancellum.“

108) Tamtéž, s. 251: „It. in die Agathae fit annivers. Budislao decano Pragensi; fit Requiem, fit commenda penes cancellum chori beati virginis retro primum hostium cancelli a sacristia transeundo penes summam juncturam, ubi hostium junctum est cancellum, seu penes sepulcrum Bohaty Nikolay ad cancellum tendendo.“

109) Tamtéž, s. 249–250.

110) Tamtéž, s. 248: „It. in anniversario dni. Veneri vigiliae minores, in missa Requiem; fit commenda penes cancellum transeundo de choro beatae virginis cum hostio sinistro statim penes hostium (...)“

111) Antonín Podlaha, Z účtů kostela Svatovítského v Praze z konce XV. a z poč. XVI. stol., in: Památky archaeologické XXVI, 1914, s. 129.

112) W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 117.

113) Tamtéž, s. 246.

114) O zničení oltáře v roce 1619 zpravuje dobový leták začínající slovy „Grewel der Verwüstung“. Michal Šroněk (ed.), Vincenc Kramář: Zpustošení, s. 121: „der mittelere unser lieben Frauen Altar zwischen Chor und dem Käyserlichen begräbnusz ist zur Erden weg geschleiff und niedergebrochen.“ Samotný oltář i po zničení retáblu zde stál až do začátku 19. století, jak dokládá ještě plán uveřejněný v roce 1837 Václavem Pešinou. Michal Šroněk – Kateřina Horníčková, Der Cranach-Altar im Veitsdom – seine Entstehung und sein Untergang, Umění LVIII, 2010, s. 2–16, se domnívají, že Cranachův oltář zde byl instalován již v době svého vzniku kolem roku 1520, což je ale nepravděpodobné vzhledem k požáru, který celý mariánský chór postihl v roce 1541. Pravděpodobnější je tak návrh, který prezentují J. Kuthan – J. Royt, o. c. v pozn. 1, s. 415, že sem byl retábl darován císařem Maxmiliánem II. (1564–1576).

115) Joseph Braun, Der christliche Altar in seiner geschichtlichen Entwicklung II. München 1924, s. 350–351.

116) Karl Johns, The Jesuits, the Crèche and Hans von Aachen in Prague, Umění XLVI, 1998, obr. 4 na s. 195.

117) A. Podlaha – E. Štítlar, o. c. v pozn. 6, s. VIII, č. 265: „Magna pars corpori sancti Florentii Argentinensis episcopi et confess.“ Dále je v témže inventáři ještě uváděna jeho čelist: s. X, č. 312. Karel jeho ostatky získal v klášteře v Nieder-Haslach. K tomu Jaroslav V. Polc, „Vášeň“ Kar-

udává, že jeho tělo leželo ve stříbrné tumbě s obrazy,¹¹⁸⁾ a u inventáře z roku 1368 je k tomuto údaji již připsáno, že jej „mají mansionáři v chóru.“¹¹⁹⁾ Zřejmě již tehdy také došlo k úpravě, která se odrazila ve znění inventáře z roku 1387. Zde se uvádí stejná tumba sv. Florence jako „stříbrná a pozlacená s obrazy, kterou mají mansionáři vyvýšenou na dvou železných sloupcích nad jeho oltářem.“¹²⁰⁾ V roce 1420 byla tumba spolu s dalšími relikváři odvezena na Karlštejn,¹²¹⁾ kde byla zřejmě zničena, protože od té doby o ní není žádných zpráv. Umístění oltáře v chóru nelze přesně zjistit. Pravděpodobně stála proti jednomu z pilířů, což bylo jistě bezpečnější místo pro relikviář než proti mříži. Dva „železné“ sloupky, na kterých byl relikviář osazen, si lze představit jako dvě lité mosazné podpory, jistě s náležitým vypracováním, jaké například vynášely podobně umístěný relikviář sv. Eustache v Saint-Denis u Paříže.¹²²⁾ V pražské katedrále šlo zřejmě o jediný takto provedený způsob presentace ostatků, podobal se ale způsobu, jakým bylo v této době uctíváno tělo sv. Ludmily v sousední basilice sv. Jiří.¹²³⁾

Kupodivu jen málo exaktnějších dokladů se dochovalo o podobě a poloze císařského a královského pohřebiště, které se nacházelo někde v prostoru mariánského chóru, a jenž bylo v roce 1589 nahrazeno stavbou dnešního mauzolea s gisanty císařů Rudolfa II., Maxmiliána II. a Ferdinanda I. Kvůli tomu je také někdy i zpochybňována jeho existence v těchto místech, a to zejména v souvislosti s nedávným znovunalezením královské hrobky v kanovníckém chóru, generující dokonce hypotézy o rozdílném umístění samotné hrobky a náhrobku.¹²⁴⁾

Existenci pohřebiště v mariánském chóru předpokládal již Václav V. Tomek na své grafické rekonstrukci půdorysu katedrály,¹²⁵⁾ a na tomto předpokladu není třeba nic měnit. Jednou ze zpráv, která to dokumentuje, je inventář oltářů sepsaný kolem roku 1436, který má na rozdíl od starších inventářů systematický průběh a lze z něj tedy vyčíst sekvenci chórů a jejich obsah. Popis začíná na severozápadě, jde kolem sakristie a kaple sv. Trojice a pokračuje do kaple saské a sv. Otýlie. Pak přejde k hrobu sv. Víta, odkud jde dále do hlavního chóru a nakonec do mariánského chóru s hlavním oltářem. Teprve poté následuje pasáž o císař-

ském hrobě, u něhož jsou, tedy „v čele (hrobu) pana císaře“, uvedeny tři oltáře, které podle textu dotovaly královny Blanka a Anna a císařovna Alžběta.¹²⁶⁾ Obdobně mluví i dokumenty z 16. století, z doby před stavbou mauzolea. V souvislosti s královským pohřebištěm v chóru jsou ony tři oltáře zmiňované v již výše uvedených listinách krále Vladislava z roku 1510. Výmluvná je také nedatovaná listina krále Ferdinanda I., ustanovující uctívání památky jeho manželky královny Anny Jagellonské, která byla po své smrti v roce 1547 pohřbena ve svatovítské katedrále. V ní Ferdinand ustanovil sloužení mše na oltáři Panny Marie, „před nímž se nachází hrob řečené drahé manželky naší.“¹²⁷⁾ Byl to patrně vyvýšený náhrobek (*tumulus*), jak plyne také z popisu jeho pokrývání při sloužení mše černým sukrem s bílým křížem.¹²⁸⁾ Takto jej také definuje Ferdinand v dodatku ke svému testamentu, který nechal sepsat v souvislosti s úmrtím své manželky v roce 1547. Měl to být náležitě zdobený náhrobek s podobiznou královny v životní velikosti, s korunou a žezlem v ruce, u jejíchž nohou měl anděl držet její znak a další čtyři andělé měli být na rozích. Velmi cenné ve vztahu k okolní situaci je pak popis umístění tohoto „zvláštního hrobu“, který ležel „vedle císařského hrobu.“¹²⁹⁾

Jiným dokumentem je známý popis požáru katedrály v roce 1541, sepsaný Václavem Hájkem z Libočan, a to část o vniknutí ohně do interiéru katedrály. Hájek popisuje jak „skrze závorníky pak skleповé oheň padaje dierami, zapálil varhany, kteréž všecy na zemi spadly i shořaly, a odtud se zapálili stolice, kteréž byly z dříví javorového a dubového s obrazy, výborným dílem řezané, též i výborní pulpítové všecko tu shořalo. Shořaly také všichni přikrokové na hrobích královských. Odtud šel oheň do kapli S. Sigmunda“ a pokračoval dál chrámem.¹³⁰⁾ Zpráva tak v prvé řadě sděluje, že náhrobků, na kterých byly ony spálené příkrovy, bylo více, lze tedy skutečně mluvit ve shodě s Vladislavovou listinou z roku 1510 o královském pohřebišti. Z postupu popsání požáru také jednoznačně plyne, že hroby stály v blízkosti stall mariánského chóru, zapáleným ohněm padajícím z kruchty v nejzápadnější části chóru. Obdobně plyne i z popisu interiéru katedrály, který v roce 1563 vydal ve vyličení cesty do Svaté země, vy-

la IV. po ostatcích svatých, in: Týž, Česká církev v dějinách. Praha 1999, s. 140.

118) A. Podlaha – E. Šittler, o. c. v pozn. 6, s. XVII, č. 172. „Tumba sancti Florentii episcopi Argentinesis et confessoris, argenta cum imaginibus.“ Tentýž inventář dodává, že vedle již dříve zmíněné čelisti bylo v chrámu i jeho rámě. Tamtéž, s. XIII, č. 81.

119) Tamtéž, s. XVII, č. 172, p. 8: „quam habent mansionarii in choro.“

120) Tamtéž, s. XXXIII, č. 98: „Tumba s. Florentii, episcopi Argentinens et confessoris, argentea deaurata cum imaginibus, quam mansionarii habent extantam in duabus fereis columpnis super sua altaria.“

121) Tamtéž, s. LXII, č. 20: „Sepulchrum S. Florentii.“

122) E. Viollet-le-Duc, Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle II, Paris 1900, obr. 17 na s. 46–48.

123) I. Hlobil, Gotický náhrobek sv. Ludmily na Pražském hradě, Umění XXXIII, 1985, s. 391–396.

124) K. Benešová, o. c. v pozn. 8, s. 19–48. Místo staré královské hrobky bylo do té doby hledáno v různých místech. Václav V. Tomek ji na svém rekonstrukčním plánu situuje do posledního západního pole pod kruchtu, O. Kletzl, o. c. v pozn. 75, plánová příloha, č. 113, před hlavní oltář. Nověji Michael Viktor Schwarz, Felix Bohemia Sedes Imperii. Der Prager Veitsdom als Grabkirche Kaiser Karls IV., in: Týž (ed.), Grabmäler der Luxemburger. Image und Memoriam eines Kaiserhauses. Luxemburg 1997, s. 130 a obr. 54, č. VIII, jej pokládá do třetího pole od západu.

125) W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, příloha za s. 253.

126) Tamtéž, s. 118, viz pozn. 14.

127) Národní archiv, fond Stará manipulace 20/2: „(...) super altare divae Virginis Matris Mariae, ante quod tumulus praefatae dilectissimae conthoralis nostrae piissimae recordationis existit.“

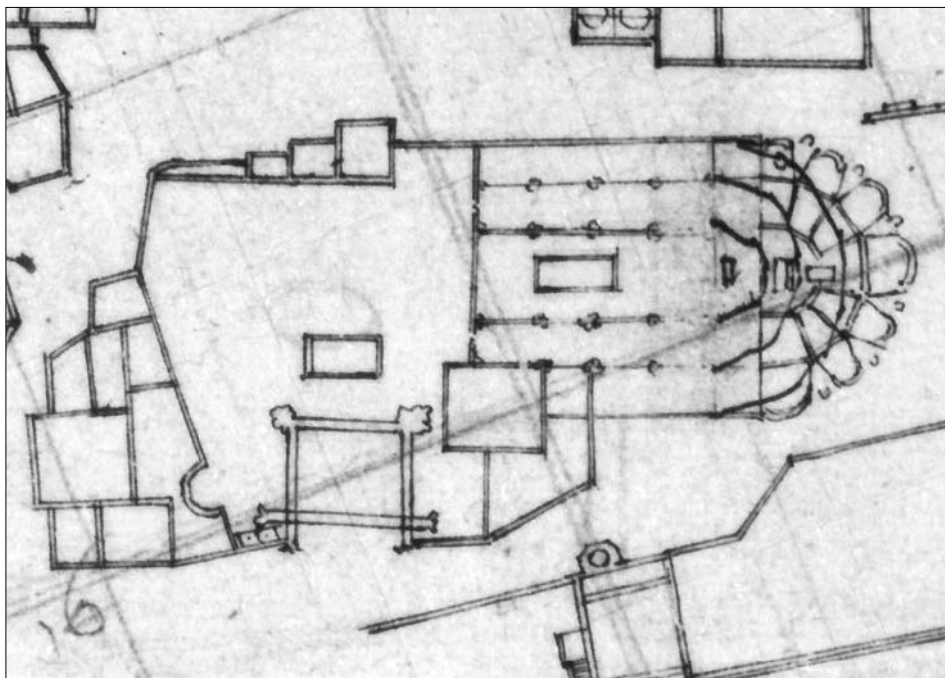
128) Tamtéž: „(...) ut etiam pro tumulo praefatae serenissimae coniugis nostrae tegmen seu velamentum ex veluto nigri coloris cum cruce alba conficiatur et quotidie durante dicto officio missae tumulus eodem tegumento seu velamine cooperiatur.“

129) Národní archiv Praha, fond APA, C 104 2a,b, kart. 2010b: „Das nit allain Irer kaj; Mt etc entlicher weilen und mainungk, die obgeseczten Stiftungen alle gewißlich treulich und steiff Zuolziehen, Sonnder auch weiland der Römischen Königin hoch salicizster miltister gedechnes, Irer Mt etc sonndere begrabnus, neben der Kaj; Mt etc grab, stadlich Zuzieren. Und fuernemlich das auff solch der Königin Irer Mt etc grab ain frauen bild (In ainen Guetten Stain gehauwen) Irer Mt etc lennge und gestaltd nach gebildet, mit khöniglicher Cron auffm haubt und khöniglichem Scepter In der hanndt, aufrecht gestellet. Welches khönigliches bildt under den fuessen ain Engel Irer Mt etc Wappen haltend, und dan auff den Vier Eggen der begrabnus In jedes Egg ain figur und gestalt, auch aines Engels. In guetten Stain, mit ainem schildt In hennden, Und In demselben schiltten Irer Mt etc Vier Armen wappen gehauwen und gemacht, und furderlich geseck und auffgericht werden sollte.“ Za pomoc s prepisem děkuji Barboře Klipcové. Viz též Národní archiv, fond SM, K1, 1–11, kart. 1051.

130) W. Hájek z Libočan, o. c. v pozn. 38.

konané v roce 1546 Oldřich Preřát z Vlkanova. V kapitole „O přirovnání kostela Božího hrobu v Jeruzalémě k kostelu svatého Víta na hradě Pražském“ pomáhá čtenáři k představě rozložení jeruzalémského chrámu porovnáním se svatovítskou katedrálou: „Vnitř v kostele svatého Víta na tom placu, který jest mezi kruchtou a kórem, tu rozuměj, jako by stál ten okrouhlý kostel, prostřed kterého hrob Boží jest, a ti hrobové, kteří prostřed toho placu – císaře Karla a jiných – stojí, co by byl Boží hrob; k tomu pak připojen jest proti vejchodu kór, jako tam v Jeruzalémě.“¹³¹⁾ Náhrobky Karla IV. a dalších králů tak stály ještě v roce 1563, tedy po předchozím požáru, uprostřed prostoru východně od hudební krucht a západně od kanovnického kůru, tedy v bývalém mariánském chóru.

Byla však samotná hrobní komora, kde byly uloženy ostatky císaře Karla IV. a jeho rodiny v jiném místě než v tomto mariánském chóru, jak tvrdí nedávno předložená rekonstrukce?¹³²⁾ Nehledě na malou pravděpodobnost takového uspořádání ukazuje nemnoho dochovaných zpráv, že i samotná podzemní hrobka, v níž byl pochován Karel IV., stála na stejném místě jako ta dnešní, tedy rovněž v mariánském chóru. Vystihuje to zejména popis zaznamenaný v pamětech Mikuláše Dačického z Heslova, který k přesunutí zde uložených ostatků v roce 1589 píše: „Na hradě praž. v kostele hlavním sv. Víta uprostřed téhož kostela vyňata jsau těla z místa pohřebního, císařského a královského, totiž: Karla císaře toho jména čtvrtého, krále čes., krále Václava, syna jeho, římského a čes. krále, Ladislava Posthumusa, čes. a uh. krále, Jiřího, čes. krále, císaře Ferdinanda, čes. a uher. krále, a syna jeho císaře Maximiliana toho jména druhého, čes. a uher., též Anny, manželky nadepsaného císa. Ferdinanda, i některá jiná těla rodu jich; nebo se to místo pohřební znovu stavělo a rozšiřovalo, a zatím se ta těla do jedné kaple v témž kostele poodložila a některým lidem ukazována byla. Po dokonání toho stavení, místa toho pohřebního, zase tam vnešena a položena jsau, nad nimiž svrchu pěkná příprava a vytesání obrazův jich z kamene alabastrového bílého jest mistrovsky spůsobena.“¹³³⁾ Jejich těla tedy byla uložena na stejném místě, kde bylo budováno nové mauzoleum, jinak by nebylo třeba je předčasně vynášet a nedůstojně ukládat v jedné z kaplí. To potvrzují i další údaje. Do svých pamětí si událost otevření královské hrobky zaznamenal i Jan Rakovnický z Jenštejna takto: „Item byl jsem na zámku ten pondělek po Narození blaho-

Obr. 19: Katedrála sv. Víta v Praze. Giovanni Pieroni, plán Pražského hradu z doby kolem roku 1622 podle plánu z doby kolem roku 1555 s detailem katedrály. Florencie, Uffizi, Gabinetto Disegni e Stampe, 4521 A.

slavené Panny Marie v kostele sv. Víta s panem Křížem Chmotským a s panem Tomášem, tu jsme viděli v truhlách v sklýpu císařským císaře Karla IVho, krále Jiřího, Krále Ladislava, královnu Annu, Ferdinanda a Maxmiliána císařův a dvě dcery Maximiliána.“¹³⁴⁾ Hrobka tedy byla otevřena 11. září a s tím korespondují dochované účty na stavbu nového mauzolea. To bylo postaveno právě v roce 1589 a Alexander Colin spolu se svým synem a pomocníky za postavení mauzolea dostává zaplaceného dne 20. října.¹³⁵⁾ To samé potvrzují i údaje dobového partikuláře, podle něhož byl císařský stavitel Avostali vyplácen za vybudování sklepu pod zemí, „kde starí císařové a králové leží“ (da die Alten Kay: unnd Könige Liegen), který vybuodoval na příkaz císaře Rudolfa II.¹³⁶⁾

K podobě královského pohřebiště se dále dochovaly ještě další dokumenty. Významný je dosud málo doceněný plán Pražského hradu, nacházející se ve sbírkách florentských Uffizií, na kterém je ve schématu zakreslena i svatovítská katedrála. Plán samotný je kopie, provedená zřejmě hradním stavebním mistrem Giovanni Pieronim někdy po jeho příchodu do Čech v roce 1622. Podklad, ze kterého ale Pieroni vycházel, musel podle zobrazených, respektive chybějících staveb pocházet někdy z doby kolem roku 1555.¹³⁷⁾

131) Woldřich Preřát z Vlkanowa, Cesta Z Prahy do Benátek, a odtud potom po Moři až do Palestiny, to gest do Kraginy někdy Zidowské, Země Swatě, do Města Geruzaléma k Božímu Hrobu (...). Praha 1563.

132) K. Benešová, o. c. v pozn. 8, s. 25–26.

133) Antonín Rezek (ed.), Paměti Mikuláše Dačického z Heslova. Svazek první. Praha 1878, s. 166–167.

134) Jiří Dvorský, Pražské paměti Jana Piláta Rakovnického z Jenštejna z let 1578–1605, Pražský sborník historický VII, 1972, s. 167.

135) Karl Köpl (ed.), Urkunden, Acten und Regesten aus dem k. k. Statthaltereiarchiv in Prag, Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses XII, 1891, reg. 8266, s. LXXVII. Za kamenickou práci dostal Colin zaplacený již 25. srpna a 4. října. Tamtéž, reg. 8264 a 8265.

136) Archiv Pražského hradu, Dvorní stavební úřad – HBA, i. č. 53. K tomu také Jan Morávek, Královské mauzoleum v chrámu sv. Víta a jeho dokončení v letech 1565–1590, Umění VII, 1959, s. 53.

137) Maria Brykowska, která plán našla a publikovala, je nejistá ohledně jeho vzniku. Ačkoli připomíná, že obsahuje objekty, které byly strženy po požáru v roce 1541 jako zvonice u kostela Všem Svatých a uvažuje o Bonifáci Wolmutovi jako jeho autorovi, předpokládá na záklá-

Zakreslení katedrály není přesné, ani detailní. Celá stavba je výrazně protáhlá, což bylo později upraveno naskicováním kratšího chóru, a z vybavení je kromě hlavního oltáře zobrazena ještě tumba sv. Víta. V západní části je pak v plánu dvojitou linií zobrazen větší podélný útvar, zabírající skoro celý bývalý mariánský chór. Nelze při tom předpokládat, že by šlo o obrys výrazně zkráceného mauzolea z roku 1589, protože z této doby na plánu žádné stavby nejsou, vyjma Pieroniho tužkových korektur, jako v případě centrální kaple sv. Vojtěcha. Musí zde tedy být zobrazeno hledané královské pohřebiště, respektive jeho areál, nějakým způsobem vymezený vůči okolí, snad zvýšením dlažby nebo hrazením. I při korekcích deformace plánu je zřejmé, že tento areál byl rozměrný, odpovídající také většímu počtu zde pohřbených císařských a královských osob.

Centrum tohoto pohřebiště – náhrobek císaře Karla IV. – stejně jako všechny ostatní beze stopy zmizel, a tak jeho podoba vyplývá jen podle nemnoha zpráv. Již v pohřební řeči, proslovené nad hrobem při pohřbu v roce 1378, zmiňuje arcibiskup Jan Očko z Vlašimi, že je na náhrobku vytesán tento epitaf: „Anno mill. trecen. LXXVIII, tercia Kal. Decembris, Quartus Ego Carolus magni quondam tremor orbis, Cesar et invictus, modo victus morte, sub ista Fossa tegor, deus alme precor meus astra subintret. Spiritus, o cuncti, pro me pia solvite vota, Quos moriens liqui, quos vivens optime fovi. Et sic anima eius requiescat in sancta pace.“¹³⁸ V roce 1433 na své cestě z Basileje navštívil pražskou katedrálu Thomas Ebendorfer, a návštěvu zužitkoval v popisu císařského mauzolea ve své kronice římských králů: „Karel (...) je pohřben v katedrálním chrámu před oltářem sv. Víta, v královském mauzoleu z kvádrových kamenů, vystupujícím z dlažby na dvě stopy, s ochranou mříží nahore, která je, jak jsem viděl, na třech místech rozlomená a otevřená, a tak skrze něčí zlobu zneuctěná.“¹³⁹ Nehledě na to, že tento kanovník od svatého Štěpána ve Vídni zaměnil oltář sv. Víta s oltářem mariánským, zdá se i tak jinak jedinečný popis příliš strohý na to, co lze vyčíst z jiných dokladů. Prvořadé ceny jsou údaje z řádu komend, sepsaného podle svého editora Václava V. Tomka někdy po roce 1416. Při prvním ze dvou zapsaných zádušních obřadů za královnu Annu (Falckou nebo Svidnickou) se císařovo mauzoleum mělo upravit následujícím způsobem: „Zavěsí se jedna červená kortina se čtyřmi anděly a s hvězdami nad truhlami, které stojí kolem císařova hrobu, a má se zavěsit tak vysoko, aby byla mezi korouhvemi. A pás by se měl z obou stran protáhnout kolem vrcholů soch, a to by měli učinit mansionáři na císařově hrobě v pravém chóru, tumbarius pouze vystaví žezlo a jablko s královskou korunou. A také

obvod hrobu se pokryje Blankou.“¹⁴⁰ Podobně se nad hrob zavěšovala kortina při výročí císařovy manželky Blanky: „Mansionáři činí přípravu na císařově hrobě v levém chóru, na rohu hrobu. Jedna kortina zvaná Blanka se zavěsí nad hrobem, a dalšími kortinami řečenými Blanka se hrob otočí. Vystaví se koruna s jablkem a žezlem.“¹⁴¹ Jiným způsobem ale bylo slaveno výročí za samotného císaře. Hrob nebyl drahými látkami obtáčen, ani nebyly látky zavěšovány nad něj, ale kladly se přímo na něj: „V den sv. Jana apoštola po druhých nešporách, které se zpívají uprostřed chóru před oltářem sv. Vojtěcha (a) Neviňátek, zvoní se při zádušních nešporách na velký zvon sv. Václava. A zádušní nešpory se zpívají v chóru blahoslavené Panny, a pokryje se kobka, pod kterou leží císař. Nazítří se koná zádušní mše v chóru, a samotná kobka se pokryje nějakým nachem bez nosítek, a komenda se koná tamtéž uprostřed císařova hrobu, a mše se slaví na malém středním oltáři.“¹⁴² Při výročí královny Johany Bavorské konali mansionáři přípravu „na císařově hrobě v pravém chóru vedle kobky čili vedle vyvýšeného (hrobu) císaře. Vystaví se koruna a žezlo s jablkem. Komenda se koná tamtéž a také zádušní mše se zpívá na malém oltáři v pravém chóru.“¹⁴³ A při druhém slaveném výročí královny Anny se „nosítka připraví na císařově hrobě v pravé části čili v pravém chóru vedle císařovy vyvýšené tumbky, která leží uprostřed hrobu, a přikryje se mansionáři, a námi (tj. kanovníky) je jenom položena koruna s žezlem a korunou. Komenda se koná tamtéž, a zádušní mše se zpívá na malém oltáři v pravém chóru.“¹⁴⁴ Podobně byly prováděny

140) W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 249: „Item tertia die ante Margarethae fit anniversarium Annae regine Boemiae, quae fuit mater regis Wenceslai; suspenditur una cortina ruffa cum quatuor angelis et cum stellis super cistas, quae stant circa sepulcrum Caesaris, et debet pendere ita alte ut vexilla, inter illa medians, et zona ex utraque parte subest trahi penes summas statuas, et debet fieri praeparatum in sepulcro Caesaris per mansionarios in choro dextro, solum quod debet imponi per tumbarium sceptrum et pomum cum corona regia, et etiam circumferentia sepulcri coperiatur cum Blanche; fiunt vigiliae majores; fit commenda ibidem in choro; missa cantatur in altario, quod est in acie chori dextri.“

141) Tamtéž, s. 249: „It. in anniv. Blanche Romanorum et Boemiae reginae vigile (sic) majores; praeparatur per mansionarios sepulcro Caesaris in choro sinistro in acie sepulcri; cortina una dicta Blanche suspenditur supra sepulcrum, et cum aliis cortinis dictis Blanche circumdatur sepulcrum, imponitur corona cum pomo et scepro; fit commenda ibidem in sepulcro; abbas S. Karoli debet officire missam defunctorum, et curvatura debet sibi concedi absque paveculo dependenti.“

142) Tamtéž, s. 250: „It. in die Johannis apostoli post secundas vespervas quae canuntur in medio chori ante sepulcrum S. Adalberti de Innocentibus, pulsatur ad vespervas defunctorum ad magnum campanam S. Wenceslai et vesperae defunctorum canuntur in choro beatae virginis, et coperitur kobka, sub qua jacet Caesar; in crastino vero fit missa defunctorum canuntur in choro, et etiam coperitur kobka solum cum aliquo nach sine asere et fit commenda ibidem in medio sepulcri Caesaris, et missa celebratur in parvo altari mediocri.“

143) Tamtéž, s. 250: „It. in vigilia Silvestri fit anniversarium Johanae reginae; vigiliae majores, in missa Si enim, et praeparatur per mansionarios in sepulcro Caesaris in choro dextro penes kobkam seu penes summum Caesarem, impunitur corona et sceptrum cum pomo; fit commenda ibidem et etiam missa defunctorum canitur in parvo altari in dextro choro, et magna campana pulsatur.“

144) Tamtéž, s. 250–251: „It. in vigilia purificationis S. Mariae fit anniv. Annae Roman. et Boemiae reginae; vigiliae majores; pulsatur magna campana, praeparatur asser in sepulcro Caesaris in parte dextra seu in choro dextro penes summam tumbam Caesaris, quae jacet in medio sepulcri, et coperitur per mansionarios, solum quod per nos imponitur corona et scepro et pomo; fit commenda ibidem, et missa defunctorum cantatur in altario parvo in dextro choro.“ Termín „summam tumbam“ odpovídá jiným spojením v témže řádu, jako například při zádušní mše za knížete Vratislava, kdy je takto označen náhrobek sv. Václava. Tamtéž, s. 251: „(...) in capella S. Wenceslai penes summum sepulcrum

dě vodoznaku až jeho vznik na začátku 17. století. Maria Brykowska, Plány Pražského hradu a Valdštejnského paláce z první poloviny 17. století ve svírkách Uffizi ve Florencii, Pražský sborník historický XXIX, 1996, s. 107–111. Táž, The Architecture of the Prague Castle in light in the Uffizi, in: Lubomír Konečný – Beket Bukovinská – Ivan Muchka (ed.), Rudolf II, Prague and the World. Praha 1998, s. 220–222.

138) Josef Emler, (ed.), Fontes rerum Bohemicarum III. (...) / Prameny dějin českých III. (...), Praha 1882, s. 429.

139) Herold Zimmermann (ed.) Thomas Ebendorfer: Chronica regum Romanorum I. Hannover 2003 (=Monumenta Germaniae historica, Scriptores rerum germanicarum, Nova series XVIII), s. 545–546: „Karolus (...) sepultus in ecclesia cathedrali ante aram sancti Viti in regio mauzoleo quadris lapidibus structo et ad duorum pedum altitudinem a pavimento in sursum elevato, desuper ferreo munito cancello, quod et ego in tribus locis ruptum et apertum et per quorundam furiam conspexi temeratum.“

obřady za další Karlovu manželku císařovnu Alžbětu: Poté, co zazněl velký zvon, připravoval se obřad kanovníky „na císařově hrobě,“ a „nosítka se položí na levou stranu, čili na nad levý chór, a přikryjí se z vrchu červenou látkou. Vystaví se insignie, čili koruna, žezlo a jablko.“¹⁴⁵⁾ Inventář z doby kolem roku 1436 pak ještě zmiňuje, že „nad tumbou pana císaře, jeho synů, dcer a manželek svítí dnem i nocí svíce,“ o kterou se stará precentor mansionářů.¹⁴⁶⁾

Z císařského náhrobku v katedrále sv. Víta tak z uvedených popisů vystupuje několik rysů. Byla to kamenná tumba, kenotaf, vyzdvížená nad samotnou hrobku, ukrytou v podzemí. Materiál není zmiňován, lze ale očekávat, že byla mramorová, tak jako tumby Jana Očka z Vlašimi, sv. Zikmunda a Vojtěcha (po přesunutí), i když nelze úplně vyloučit, že na ní byla, tak jako na knížecí a královské tumby v ochozových kaplích použita opuka nebo pískovec. Zmiňovaný nápis zřejmě běžel po okraji desky, zhruba 60 cm vysokou tumbu uzavírající, nebo po okraji baldachýnu, který byl nad ní postaven. Na konzolách sloupků nesoucích baldachýn nebo v jeho atice byly (stojící) sochy, a z klenby nebo arkád baldachýnu viselo světlo. Na desce tumby zřejmě leželo v kameni zvěčnělé císařovo tělo, které sice není nikde zmiňované, pro jehož ochranu ale musela být osazena zmiňovaná mříž, která by jinak postrádala smysl. Identifikovat lze také prapory, upevněné někde v atice baldachýnu. Byly to totiž jistě korouhve zemí, kterým Karel vládl, nesené v pohřebním průvodu 11. prosince roku 1378, podrobně popsaných dobovou zprávou v augsburské kronice Zinka z Memmingenu: „Dále nesli před ním korouhev, zvanou černou, z červeného hedvábí. Potom následovala korouhev země Budyšínské s čimbuřím v modrém poli a s ní jeli tři veliké koně s týmiž znaky a na každém koni seděl muž celý v brnění. Dále nesli před ním půlenou korouhev země Zhořelecké, dole stříbrná bílá a nahoře bílý lev v červeném poli, a za ní jeli tři velký černě pokrytý koně s třemi muži v brnění s týmiž klenoty. Za ní korouhev země Lucemburské, červený lev na modře pruhovaném poli. Potom korouhev země Lužické, bílá s červeným vollem a tři koně. Za ní červený orel v bílém poli a tři koně. Potom půlený orel černý a červený v bílém poli země Svidnické a tři koně. Potom černý orel v žlutém poli a na orlovi nahoře přes křídla bílý pruh země Vratislavské a tři koně. Za ním český bílý lev v červeném poli a tři koně. Dále říšský černý orel v zlatém poli. Potom vezl rytíř jeho přílbu se zlatou korunou a přílba byla pokryta hermelínovou pokrývkou. Nesl také v ruce vytasený meč s hrotem k zemi obráče-

S. Wenc. (...)“ Podobně je takto jinde označen oltář sv. Marty. Tamtéž, s. 248: „(...) pennas summum altare sanctae Marthae (...)“ Nebo jakýsi parapet v kapli sv. Šimona a Judy. Tamtéž, s. 248–249: „(...) penes summum murum sub ymagine S. Bartholomaei (...)“

145) Tamtéž, s. 251: „It in vigilia Julianae virginis fiunt vigiliae majores; pulsatur magna campana Elizabeth imperatrici, et praeparatur per nos in sepulcro Caesaris; inponitur asser ad sinistram partem seu super sinistrum chorum, et tegitur cum rubeo desuper, et inponitur insignia, videl. corona, sceptrum et pomum; defunctorum. In die S. Julinae cantatur in parvo altari in choro sinistro per abbatem S. Karoli vel alium praelatum; fit commenda ibidem. Et aliqui dicunt quod deberet suspendi una cortina rubea cum duobus angelis.“ V jiných případech se nosítka připravila před oltářem Panny Marie, jako u obřadu za uherského krále Ludvíka, knížata Spytihněva a Bořivoje, biskupy Jana z Dražic, a Pelhřima, markraběte moravského Jošta, a markraběnky Markéty Opavské a saského vévody Rudolfa. Tamtéž, s. 249–252.

146) Tamtéž, s. 118: „Item supra tumbam domini imperatoris, filiorum et filiarum et uxorum ejus tenetur ardere lumen cereum die noctuque, quod procurabit praecentor mansionariorum de bonis per imperatorem et imperatricem emptis (...) scribatur in coro.“

Obr. 20: Bývalý benediktinský klášter v Kladrubech, nalezený fragment z baldachýnu náhrobku (foto K. Nováček).

ným. Potom jel na očabrákovaném koni rytíř s korouhví svaté říše, bílý kříž s dlouhým ohonem v červeném poli. Potom nesl rytíř černého lesklého orla v stříbrném poli na pokrytém koni. Za ním jel (rytíř) na pokrytém koni se žlutou jezdeckou korouhví s černým říšským orlem s hlavou obrácenou dolů. A všichni ti koně byli pokryti černým taftem a na nich erby a klenoty svrchuřečených zemí. A všichni korouhevni páni a všichni rytíři a všichni šlechtici, dobrých pět set, byli oděni v černém.“¹⁴⁷⁾ K celkem 12 zde vypsáným korouhvím je asi

147) Ferdinand Frensdorff (ed.), Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert IV: Die Chroniken der schwäbischen Städte. Augsburg I. Leipzig 1868, s. 60–63: „Item da firt man im vor ain panier, daz haist daz fuirpanier, daz was rott sidin. item darnach firt man im vor ain panier mit zinnen in ainem plawen feld des landes Bawditzin und darnach 3 grozzin ros mit denselben wauppen und uff iedem ros ain gantz gewappent man. item darnach firt man ain gehelbiert panier, unden silber weizz und oben ain wizzen leo in ainem rotten feld des landes von Gorlitz und 3 grozzin schwartz bedäckt in ros darnach mit 3 gewappenten mannen mit demselben clainat. darnach ain panier des landes von Lützelburg, ain rotten leo uff ainem plaw strichtigem veld und 3 ros. darnach firt man Lawnsnütz ain panier weizz mit ainem rotten ochsen und 3 ros. darnach ain rotten adler in ainem weizzen feld mit 3 pferden. darnach ain gehalbierten adler schwartz und rot in ainem weizzen feld des landes von der Swidnitz und 3 ros. darnach ain schwartz adler in ainem gelben veld und durch den adler oben durch die flüg ain wizzen maun von Presslawer land und 3 ros. darnach Be-

potřeba doplnit i korouhev země moravské,¹⁴⁸⁾ a všechny tyto prapory – možná i s dalšími znaky Karlovy vlády – osazeny podél vrcholu jeho mauzolea.

Bohužel se z předhusitské Prahy a celých Čech nedochoval jediný baldachýnový náhrobek, který by napomohl představě, jak toto císařské mauzoleum vypadalo. Přitom není nutné pochybovat, že zde původně zdobily nejeden chrám. Arcibiskup Albík z Uničova si v kostele P. Marie na Louži na Starém Městě „udělal sobě velmi krásný a nákladný hrob s mnohými cimbořmi (...) kterýž potom v kusy ztroskotali, když obrazy a tabule kazili a bili.“¹⁴⁹⁾ A ono „cimbuři“ si lze představit právě jako součást atiky baldachýnu. Stejný osud stihl i náhrobek v bývalém benediktinském klášteře v Kladrubech, zhotoveným pražským mistrem, jehož nedávno nalezené fragmenty tak alespoň dávají fragmentární odlesk tohoto v Praze snad početného typu náhrobku.¹⁵⁰⁾ I přes velkou zlomkovitost je možné z jednoho nárožního kusu rozeznat, že tato husity zničená architektura měla válcové sloupky s římsovými hlavicemi, z nichž vyrůstaly hranolové pilířky a kružby. K této architektuře možná patřila i vykrajovaná římsová konzola pro sochu, chráněnou dvouetážovým baldachýnem s opěrnými oblouky, vyrůstajícími z útlých fiál. Kružbovou arkaturu atiky nejspíš zdobil jeden z nalezených miniaturních visutých svorníků s pilířkem stejného tvaru jako nad zmíněným sloupkem v nároží (ale menších rozměrů), zatímco jiný miniaturní svorník byl patrně zavěšen z vrcholu klenby. Pokud tento baldachýn patřil výzdobě náhrobku, tak mohl být součástí atiky, ale je také možné, že patřil soše umístěné na jednom ze sloupů baziliky, zhotovené nejspíš ve stejnou dobu jako náhrobek.

V době kolem roku 1378, kdy naposledy vydechl český král a římský císař Karel IV., existovaly dále ve střední Evropě dva nově postavené baldachýnové náhrobky, které mohly mít s Karlovým mausoleem společné rysy. Z roku 1363 pocházel dnes již zaniklý náhrobek sv. Colomana v rakouském klášteře v Melku a v letech 1370–1375 byl vytesán dosud dochovaný náhrobek polského krále Kazimíra Velikého v krakovské katedrále, práce uherských kameníků, inspirovaných mimo jiné i parlérovskou architekturou. Zde, na tumbě členěné na bocích arkaturou s postavami dobrých vládců, vzhlížel zvěčnělý král do nebeské klenby, zobrazené

v baldachýnu neseném dvěma řadami mramorových sloupků, odkud mu žehnala Boží ruka na jednom ze svorníků.¹⁵¹⁾

Kdy bylo královské mausoleum ve Svatovítském chrámu postaveno, není známo. Je ale jisté, že v nějaké podobě existovalo již delší dobu před Karlovou smrtí. V inventáři z roku 1355 je zmiňována tapisérie „*cum raquiczonibus*“, tedy zřejmě se „šneky“ nebo „mušlemi“ (rakvicě), a tatáž pak v inventáři z roku 1368 již jako tapisérie „*s rakvicemi, která je na hrobě královny Anny*.“¹⁵²⁾ Změna ve znění inventářů tak může ukazovat, že touto tapisérií byla překryta hrobka v mariánském chóru, vybudována zřejmě již před vysvěcení v roce 1365, a kde byla pohřbena jak Anna Falcká, tak i Anna Svidnická, která zemřela v roce 1362.

Mnoho zpráv se nedochovalo ani o poloze a podobě ostatních hrobů a náhrobků kolem císařova mauzolea. V roce 1393 zemřela bývalá manželka Karla IV., císařovna Alžběta a podle slov Starých letopisů českých byla „*pochována na hradě u sv. Václava v hrobě vedle císaře Karla*.“¹⁵³⁾ I když tedy bylo její tělo uloženo k ostatním členům rodiny do sklípku pod císařským mauzoleem, byl tento pohřeb označen samostatnou deskou. Plyne to z oprav statutu pražského kostela, vydaných v roce 1398 arcibiskupem Olbramem ze Škvorce. Mansionářům v nich bylo tehdy nově přikázáno, aby se bez důvodu nestálo na „*dlažbě*“ paní královny.¹⁵⁴⁾ I když zde není jmenované, o jakou z královen jde, muselo jistě jít o náhrobní desku právě několik let před tím zemřelé Alžběty, bylo-li nutné teprve v těchto opravách statutu ošetřit zachování důstojnosti pohřbené. Tato deska mohla být položena někde poblíž císařova hrobu, což byl asi důvod, proč na ni mansionáři šlapali. Snad to bylo západně od něj, protože výroční obřady se oproti ostatním královnám konaly v levém chóru, kam se položila nosítka s korunou, žezlem a jablkem. Zde se také na malém oltáři četla zádušní mše.¹⁵⁵⁾ V její blízkosti byl zřejmě další kenotaf člena početné císařovy rodiny, Karlova syna Jana Zhořeleckého, který zemřel krátce po císařovně Alžbětě v roce 1396. Řád komend totiž přímo uvádí, že vévoda ležel „*v levém kůru vedle vyvýšeného císařova hrobu*.“¹⁵⁶⁾

Někde v levé části chóru byly zřejmě i další královské pohřby nebo jen jejich kenotafy. V roce 1457 zemřel mladý král

chaim ain wizz leo in ainem rotten veld und 3 ros, darnach der schwartz adler des richs in ainem guldin veld. darnach firt ain ritter sein helm mit ainer guldin chron, der helm verdackt mit ainer hermin deck, und er firt auch ain plozz schwert in siner hend plozz schwert in siner hend die spitz gegen der erden. darnach firt man den fan des hailgen richs, ain wizz crütz mit ainem langen zagel in ainem rotten veld uff ainem verdackten ros, darnach firt man ainen prinenden adler in ainem silbrin feld uff ainem verdeckten ros. darnach firt man ain guldin rennfau mit ainem schwartzen adler des richs verkert daz haubt gentel uff ainem verdeckten ros; und die ros alle schwartz mit schwartzem zendal verdackt etc. und daran die schilt und clainat der vorgesprochen land. und all lantzhern und all ritter und edlinck, wol funfhundert, geclait in schwartz.“ Upravený překlad podle Zdeněk Fiala, Čtení o Karlu IV. a jeho době (Z pramenů). Praha 1958, s. 344–345.

148) Na to upozornil František Šmahel, Smuteční ceremonie a rituály při pohřbu císaře Karla IV., in: Týž, Mezi středověkem a renesancí. Praha 2002, tabulka II. na s. 149.

149) F. Palacký, o. c. v pozn. 48, s. 14.

150) Karel Nováček a kol., Kladrubský klášter 1115–1421. Osídlení-Architektura-Artefakty. Plzeň 2010, s. 78–91. Pražský původ nálezů doložila petrografická analýza. Jan Šrámek – Karel Nováček, Provenience kamene rozbitých gotických skulptur z kladrubského kláštera u Stříbra, Zpráva o geologických výzkumech v roce 2004, s. 153–156. Karlu Nováčkovi ze Západočeské univerzity v Plzni děkuji za zaslání snímků fragmentů a možnost jejich publikování.

151) Marek Walczak, Per testudinem adornatum. Canopies over the Gothic royal tombs in Poland, in: Christine Kratzke – Uwe Albert (edd.), Mikroarchitektur im Mittelalter. Ein gattungsübergreifendes Phänomen zwischen Realität und Imagination. Leipzig 2008, s. 161–167. Agnieszka Sadraei, The Tomb of Kazimir the Great in the Wawel Cathedral of Cracow, Acta historiae artium XLII, 2001, s. 83–115. Dnešní polychromie klenby baldachýnu je ale až z 19. století, a plastika Boží ruky ve svorníku se zdá být prací až kopii ze 17. století, snad ale podle původní formy.

152) A. Podlaha – E. Šittler, o. c. v pozn. 6, s. XXII, číslo položky 411 a pozn. 15: „(...) rakwiczonibus, quae est super sepulchro Reginae Annae (...)“

153) F. Palacký, o. c. v pozn. 48, s. 4.

154) Josef Emler, Opravy a doplňky statutu kostela Pražského učiněné od arcibiskupa Wolframa, Věstník královské české společnosti nauk. Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 1889, 1890, s. 308: „Item compertimus, quod nonnulli mansionari infra divina solent stare in pavimento domine regine sine habitu, quod de cetero fieri inhibemus.“

155) W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 251, viz pozn. 145.

156) Tamtéž, s. 251: „It. eadem die prius fiebat anniversarium Johanni marchioni Brandenburgensi et duci Gorlicensi, sed jam non fit, et tamen hoc est in voluntate tumbarii, quia jam censu non dantur pro exequiis, et jacet in choro sinistro penes summam tumbam Caesaris, et si fiunt exequiae, tunc pulsatur magna campana, et praeparatur asser in sepulcro, et inponitur pileollus, et ibidem fit commend.“

Ladislav a byl také pohřben ve svatovítské katedrále, stejně jako i král Jiří z Poděbrad († 1471). O poloze pohřbu „*husitského krále*“ se zmiňují Staré letopisy české, totiž že byl pochován „*v kóru novém, podlé krále Ladislava k straně k kaple S. Václava*.“¹⁵⁷⁾ Z těchto slov by se tak zdálo, že oba pohřby byly samostatné, ale spíše měly opět jen samostatné kenotafy. Prostor, o kterém referují Staré Letopisy, tedy nejzápadnější pole mariánského chóru, byl totiž podrobně archeologicky zkoumán, aniž by zde byl nalezen jakýkoli podzemní sklípek, který by bylo možné spojit s pohřbem jednoho z králů.¹⁵⁸⁾ Navíc výše citovaná zpráva Jana Rakovnického jasně mluví o tom, že oba králové byli uloženi společně s dalšími v „*sklípku císařským*.“ Četné ostatní zprávy, o desce císařovny Alžběty, Hájkova o příkrovech na královských hrobech, a Oldřicha Prefáta o hrobech císaře Karla a jiných pak lze tedy vyložit jediné tak, že všechna těla byla fyzicky pohřbívána do velkého sklípku pod císařským mauzoleem, ale v jeho blízkém okolí byly zřizovány samostatné kenotafy. Uložení jednotlivých těl ale mohlo být organizováno tak, že byly vždy umístěny co nejblíže nadzemnímu kenotafu, který by se tak stával téměř jejich náhrobkem. Jednotlivé náhrobky byly pro svoji ochranu zakrývané dřevěnými „*příkrovy*“, tedy zřejmě domečkovitými skříněmi, jaká jedna dodnes chrání tumbu knížete Vratislava v bazilice sv. Jiří. Tyto příkrovy také zřejmě budou ony „*cistas, quae stant circa sepulcrum Ceasaris*“, tedy truhly, nad které se měla zavěsit kortina při prvním výročí za královnu Annu. Středu mariánského chóru tak zřejmě dominoval jediný náhrobek s baldachýnem, patřící zesnulému „*vládci Země*“ – Karlu IV., kolem nějž byly jako satelity rozloženy menší kenotafy členů jeho početné rodiny, doplněné později o další krále, královny a nakonec i císaře, tyto již z habsburského rodu.

Po smrti Jiřího z Poděbrad a Ladislava Pohrobka byla zřejmě západní část chóru již natolik zaplněna kenotafy, že bylo nutné pro nové pohřby využít prostor mezi císařským mauzoleem a hlavním oltářem. Pro další královský pohřeb, totiž královny Anny Jagellonské († 1547), se tak podle v úvodu zmíněné listiny využil prostor již před samotným mariánským oltářem. V tomto případě je ale možné, že zde byla zřízena i samostatná hrobka, i když by to bylo částečně v rozporu s výpovědí Jana Rakovnického. Snad by totiž bylo možné s bývalou královninou hrobkou ztotožnit hrobku, která se před oltářem skutečně nalézala, zaznamenanou Janem Küglerem na plánu z roku 1837, tehdy kryptou knížat a hrabat Ditrichštejnů.¹⁵⁹⁾ K tomuto místu se totiž zřejmě vázala tradice královského pohřbu, protože Maximilian Millauer toto místo v roce 1830 označil za původní hrob Karla IV.¹⁶⁰⁾

Již několikrát zmíněný řád komend přináší ještě mnohé cenné údaje, a je tak nejpodrobnější zprávou o topogra-

fii mariánského chóru. Zároveň je to ale pramen velmi komplikovaný, popisující katedrálu v podobě, která neodpovídá době po roce 1416, do kdy byl Tomkem publikovaný dokument datován. To samozřejmě omezuje možnosti jeho využití, a tyto obtíže s jeho pochopením jsou ještě znásobené, pokud je v něm stejné místo popisováno odlišným způsobem, jako u císařské hrobky. Ta je celkem třikrát popsána jako ležící „*v pravém chóru*“ a jednou naopak jako ležící „*v levém chóru*“, s tím, že „*v levém chóru*“ byl i náhrobek Jana Zhořeleckého, který ležel vedle císařské hrobky. Rozlišení mezi levým a pravým chórem by mohlo na první pohled odpovídat dvěma katedrálním chórum, ku podivu však byl takto rozdělován jen jeden nich, a to chór mansionářů. Text druhého předpisu výročí za královnu Annu navíc jasně říká, že pravý chór je jeho pravá část (*in parte dextra seu in choro dextro*),¹⁶¹⁾ a podobně při popisu výročních obřadů za císařovnu Alžbětu se položila nosítka „*na levou stranu, čili nad levý chór*“ (*ad sinistram partem seu super sinistrum chorum*).¹⁶²⁾ Umístění císařské hrobky jednou do levé a jednou do pravé části tak nepochybně znamenalo, že ležela na přechodu z jedné do druhé části, a proto by se mohlo zdát, že to byla tato hrobka – ležící uprostřed mansionářského chóru – která byla důvodem dělení na dvě části. Tím pravým důvodem, umožňujícím vnímat celý chór jako dvoudílný, ale bylo něco jiného: dočasné uložení těla sv. Vojtěcha do jedné části chórového okrsku.

Hrob tohoto světce a patrona katedrály se v souvislosti s mansionářským chórem objevuje příliš často, aby šlo o náhodu. V době kolem roku 1416, kdy dokument asi vznikl, ale už ležely Vojtěchovy ostatky 20 let v západní části katedrály, kam byly v roce 1396 slavnostně přeneseny. Nezbyvá proto než předpokládat, že velká část textu komend, včetně zmínek o svatovojtěšském hrobu, vznikla před touto translací. To asi nejlépe dokládá znění komendy za pražského kanovníka Martina řečeného Španěl. Ta se konala „*uprostřed chóru vedle hrobu sv. Vojtěcha, nejvíce tři kroky od malého mramorového kamene, kde je vytesáno: kněz Vavřinec, proti oltáři sv. Marty, a také nejvíce jeden krok od dřevěných lavic, ve kterých sedí kněží v levém chóru, když se slaví sv. Prokop, proti oltáři sv. Prokopa*.“¹⁶³⁾ Text řádu komend na jiném místě totiž sděluje, že oba zmíněné oltáře ležely po stranách západní části mansionářského chóru. Tak komenda za pražského scholastika Zdislava se prováděla u kamene proti skřini bratrstva, „*nejvíce tři kroky od oltáře sv. Marty, proti prvnímu vchodu kaple sv. Zikmunda, čili kde leží kámen mezi mramorovým kamenem, pod kterým leží kantor Jan, a mezi petřínským kamenem naproti řečené skřini*.“¹⁶⁴⁾ Který ze dvou vstupů do ka-

161) W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 250–251, viz pozn. 144.

162) Tamtéž, s. 251, viz pozn. 145.

163) Tamtéž, s. 249: „*It. in. anniv. dni. Martini dicti Hispanus canonici Pragensis vigiliae minores; fit commenda in medio chori prope S. Adalbertum, quantum posset ter calcare a lapide marmoreo parvo, in quo est sculptum est: Laurentius presbyter, contra altare S. Martae, et etiam quantum posset semel calcare a sede lignea, in qua solent sacerdotes sedere in choro sinistro, quando celebratur de S. Procopio, contra altare S. Procopii.*“

164) Tamtéž, s. 251: „*It. in die Blasii fit missa defunctorum Requiem; fit commenda Zdeslao scolastico Prag. contra almarium fraternitatis, ubi lapis Petrinus jacet statim, quando transitur ad ambitum in prima fronte, quantum posset ter calcare ab altari S. Martae contra hostium primum capellae S. Sigismundi, seu qui lapis jacet inter lapidem marmoreum, sub quo jacet Johannes cantor, et inter lapidem Petrinum ex opposito praedictae almariae.*“

157) F. Palacký, o. c. v pozn. 48, s. 203. Maximilian Millauer, Die Grabstätten und Grabmäler der Landesfürsten Böhmens. Prag, 1830, s. 64, k tomu ale píše, že tento hrob byl před hlavním oltářem a byl kryt vyvřšenou náhrobní deskou z červeného mramoru, odstraněnou v 17. století.

158) J. Maříková-Kubková – I. Herichová, Archeologický atlas Pražského hradu I. Katedrála sv. Víta – Vikářská ulice (=Castrum Pragense 10). Praha 2009, mapa 2, obr. 37 a 41–43 na s. 27 a 29.

159) W. M. Pešina, o. c. v pozn. 77, s. XXIX, plánová příloha č. 64.

160) M. Millauer, o. c. v pozn. 157, s. 53 a plánová příloha, písmeno q.

ple sv. Zikmunda byl počítán jako první, není z tohoto textu už zřejmé, ale téměř jistě to byl ten západní, a to z toho důvodu, že zmiňovaná skříň bratrstva mohla být jediné v koutě pilíře křížení, který by pro ni poskytoval dost místa.¹⁶⁵⁾ Oltář sv. Marty tak byl zřejmě přiložen zvenčí k severní mříži mansionářského chóru v jeho posledním západním poli. Že tento oltář ležel vedle mříže, dokládá i zápis komendy za Jana řečeného Passer, oltářníka u sv. Prokopa. Ta se prováděla „vedle vyvýšeného oltáře sv. Marty, s železnou mříží po levé straně nebo na tom místě, kde se čte evangelium.“¹⁶⁶⁾ V podobném vztahu k chóru jako tento oltář, ale na protilehlé straně, stál oltář sv. Prokopa. To dokládá jiný zápis řádu, popisující provedení komendy kanovníka Jana, řečeného Polák, která se měla konat „vedle kaple sv. Václava, kde leží petřínský kámen vedle mramorového kamene, který je uprostřed mezi oltářem sv. Prokopa a železnou mříží, kde leží Přibyslava, sestra sv. Václava, nejvíce než jeden krok od mříže, přímo proti oltáři sv. Prokopa.“¹⁶⁷⁾ Protože stěna kaple sv. Václava stála naproti nejzápadnějšímu poli mansionářského chóru, opět to ukazuje, že místo konání komendy za Martina zvaného Španěl, a tím i samotný hrob sv. Vojtěcha, byl v tomto nejzápadnějším poli chóru.

Že byl levý a pravý chór skutečně rozlišován podle hrobu sv. Vojtěcha a oltáře Panny Marie, a byl proto také nazýván chór sv. Vojtěcha a chór Panny Marie, vyplývá ze znění dalších předpisů, jako ze zápisu zádušních obřadů za biskupa Jana II. z Dražic. Zádušní nešpory za tohoto biskupa se připravovaly „uprostřed chóru sv. Vojtěcha,“ kde byla vystavena infule, zatímco samotná mše se sloužila „v chóru Panny Marie.“¹⁶⁸⁾ Podobným způsobem probíhaly již zmíněné zádušní obřady za císaře Karla IV. Poté, co se zpívaly nešpory „uprostřed chóru před hrobem sv. Vojtěcha z Neviňátek, zazvoní se k zádušním nešporám na velký zvon sv. Václava a zádušní nešpory se zpívají v chóru blahoslavené Panny.“¹⁶⁹⁾ Aby termín „S. Adalberti de Innocentibus“ dával smysl, bude jej ale potřeba upravit ve významu: „před hrobem sv. Vojtěcha (a) Neviňátek.“ Tím je tak i zjištěno místo, kde byl v „levém chóru“ hrob sv. Vojtěcha uložen – na oltáři sv. Ne-

viňátek, založeném již královnou Blankou.¹⁷⁰⁾

Hrob sv. Vojtěcha byl tedy do roku 1396, kdy byl společně s ostatky Pěti bratří přesunut do nové hrobky v západní části katedrály, v mansionářském chóru. To také vedle znění komend naznačuje ještě jiná zpráva, inventář z roku 1387. V jeho dodatku je po sečtení všech tumb (umístěných v sakristii) uvedeno, že tumbky sv. Florence a Vojtěcha jsou uloženy jinde.¹⁷¹⁾ Relikviář sv. Florence byl v mansionářském chóru (viz výše), a stejný prostor tak mohl dávat ochtanu i tumbě sv. Vojtěcha. Hrob sv. Vojtěcha se v románské bazilice nalézal někde v prostoru za jižním vstupem.¹⁷²⁾ A ten byl zbořen kolem roku 1365, aby uvolnil místo jižnímu portiku katedrály a západní stěně svatováclavské kaple.¹⁷³⁾ To tedy svatovojtěšský hrob přivedlo do právě dokončeného a v roce 1365 vysvěceného mariánského chóru. Bylo to ale řešení dočasné, krátce po založení západní části katedrály byl hrob sv. Vojtěcha přesunut právě tam.

S pohřebišťem souvisela trojice (nebo čtveřice) oltářů, založená ještě před dokončením nového mariánského chóru Karlovými manželkami, zasvěcených sv. Ludvíku, sv. Neviňátkům (oba před 1348) a sv. Mikuláši (před 1353). Tyto tři oltáře jsou zmiňované v inventáři z doby kolem roku 1436 jako „tři oltáře v čele (hrobu) pana císaře, které dotovala královna Blanka a královna Anna a císařovna Alžběta,“ kde větší mansionáři čtou každý den mši.¹⁷⁴⁾ Toto znění tak vedlo logicky Tomka k situování všech oltářů kolem císařského mauzolea,¹⁷⁵⁾ formulace příkazů z řádu komend ale ukazují, že údaj tohoto inventáře nelze brát doslova, a že v čele císařova náhrobku byl pouze jeden z nich. Ten je zmiňovaný v komendě konané za samotného císaře „ve středu císařova hrobu,“ po níž se slavila mše na „malém středním oltáři.“¹⁷⁶⁾ Tento oltář je tak jistě totožný s oltářem sv. Neviňátek, citovaný ve stejném předpisu, na kterém byla umístěna dočasně i tumba sv. Vojtěcha, a který byl tedy v „levém chóru.“ Tamtéž, tedy „na malém oltáři v levém chóru,“¹⁷⁷⁾ se sloužila mše i za císařovnu Alžbětu. Protože se císařovo mauzoleum nacházelo asi ve středním poli chóru a naopak hrob sv. Vojtěcha nejspíše v západním, nezdá se tak, že by oltář a náhrobek tvořily po vzoru světeckých hrobů jeden celek. Důvodem, proč byl tento oltář vybrán pro umístění relikvií sv. Vojtěcha, tak byla jeho význačná, asi cen-

165) Skříň bratrstva a první vchod do kaple sv. Zikmunda se připomíná i v komendě za Fridricha z Norimberku, která se konala „před kaplí sv. Zikmunda, kde leží mramorový kámen proti prvnímu vchodu, který je proti truhle neboli skříni bratrstva, nejvíce jeden krok od vchodu proti oltáři sv. Jana.“ Tamtéž, s. 250: „It. eadem die in octava Agnetis fit anniv. Friderico de Normberga medio praebendato; fit commenda ante summum altare sanctae Marthae (sic), attingendo cancellum ferreum ex parte sinistra vel in illa parte, ubi evangelium legitur.“

166) Tamtéž, s. 248: „It. in anniversario dni. Johannis dicti Passer, altaris-tae S. Procopii, vigiliae minores; fit commenda penes capellam S. Wenceslai, ubi lapis Petrinus jacet penes lapidem marmoreum, qui mediat inter altare S. Procopii et cancellum ferreum, ubi jacet Przibislawa soror germana S. Wenceslai, quantum posset semel calcare a cancello directe contra altare S. Procopii.“

167) Tamtéž, s. 249: „It. in anniversario dni. Johannis dicti Polonus, canonici Capellam S. Adalberti, et imponitur infula; in missa vero in coro beatae virginis; pulsatur magna campana, fit commenda retro sepulcrum S. Viti in parte dextra sepulcri, computando quartum lapidem marmoreum inter lapides episcopales in parte dextra, in quo lapide scriptum est: Johannes episcopus Pragensis.“

168) Tamtéž, s. 250: „It. in die assumptionis b. virg. Mariae fiunt vesperae defunctorum Johanni episcopo Pragensi xxio. Praeparatur in vesperis in medio chori S. Adalberti, et imponitur infula; in missa vero in coro beatae virginis; pulsatur magna campana, fit commenda retro sepulcrum S. Viti in parte dextra sepulcri, computando quartum lapidem marmoreum inter lapides episcopales in parte dextra, in quo lapide scriptum est: Johannes episcopus Pragensis.“

169) Tamtéž, s. 250, viz pozn. 142.

170) Na pravý a levý chór byl mansionářský chór dělen již v zakládací listině z roku 1343, zde ale podle rozmístění sedadel mansionářů, a podle toho by se chór spíše dělil na severní a jižní část, pokud by stally byly takto rozvržené. V pravém chóru bylo šest větších a šest menších mansionářů a v levém rovněž tak. G. Dobner (ed.), o. c. v pozn. 8, s. 326: „Mansionarii predicti scilicet chori dextri duodecim, Precentore incluso, sex Presbyteri, tres Diaconi, et tres Subdiaconi, chori quoque sinistri duodecim, sex Presbyteri, tres Diaconi, et tres Subdiaconi, singuli utpote Presbyteri duodecim, loca, juxta prioratus seu senioratus ordinem sive statum obtinerent.“

171) A. Podlaha – E. Sittler, o. c. v pozn. 6, s. XXXIII: „Summa tumbarum cum tumbis sanctorum Adalberti et Florencii, quae alibi servantur, XIII.“

172) Jana Maříková, Basilika sv. Víta, Václava, Vojtěcha a Panny Marie na Pražském hradě. První stavební fáze. Disertační práce, MU FF Brno, 2008, s. 111–113. Hrob, který je zde na západní straně střední části baziliky označen jako možné místo Vojtěchova náhrobku, bude spíše patřit neznámému královskému hrobu.

173) J. Maříková-Kubková – I. Herichová, o. c. v pozn. 158, mapa 2.

174) W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 118, viz pozn. 14.

175) Tamtéž, plánová příloha. K. Benešová, o. c. v pozn. 8, obr. 4 na s. 41 je kreslí do jedné řady.

176) W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 250, viz pozn. 142.

177) Tamtéž, s. 521, viz pozn. 145.

trální poloha v chóru a zřejmě přímo před císařským hrobem.

Další „malé“ oltáře byly již ve východní (pravé) části chóru. Zde byla zpívána mše za královnu Annu, v prvním případě navíc přesněji specifikovaném jako „*in acie chori dextri*“, tedy v rohu pravého chóru.¹⁷⁸⁾ A na stejném místě se konala mše i za Johana Bavorskou, ženu krále Václava IV.¹⁷⁹⁾ Údaj o poloze jednoho z oltářů v rohu chóru odpovídá představě dvou paralelních oltářů, sv. Ludvíka a Mikuláše, umístěných po stranách hlavního oltáře P. Marie proti východní straně chóru. Údaj o čtyřech založených oltářích, který poskytuje kronikář František Pražský lze snad vysvětlit tak, že onen čtvrtý oltář byl zasvěcen sv. Florenci.

Mansionářský chór zdobily bohatě vyřezávané stally, jejichž zánik společně s pulpity lituje Hájek z Libočan v popisu požáru v roce 1541. Jeho lítost byla jistě oprávněná, protože šlo o dílo, které měl podle nápisu v triforiu začít v roce 1386 vyřezávat sám Petr Parléř.¹⁸⁰⁾ Čím byly tyto stally obdivuhodné, se však z žádných dokumentů nedozvídáme. Zmiňuje se o nich pouze popis zádušních obřadů za biskupa Ondřeje, který sděluje, že přípravy k větším vigiliím se měly uskutečnit v mariánském chóru, kde se vystavila mitra, ale ranní mše se měla zpívat u oltáře sv. Kříže. Nad ním, nad biskupovou hlavou, uchovávanou zde ve zdi (a kde byl pod obrazem hlavy sv. Václava zobrazen kříž), se zavěsila kortina s orlicí. Kanovníci se ale připravovali „*před hrobem sv. Vojtěcha*“, a zde předpis nařizoval následující: „*A dřevěné zábradlí se zakrýje Blankou (Blancē), a čaloun (dienicē) se položí nad sedadla, kde kněží sedávají, a nosítka se připraví uprostřed před hrobem sv. Vojtěcha*.“ Pak začala komenda, prováděná na oltáři sv. Kříže, kde byla okouřena a pokropena zeď v místech s vyobrazením stříbrného kříže.¹⁸¹⁾

Protože tedy byly relikvie těla sv. Vojtěcha s největší pravděpodobností dočasně uloženy v nejzápadnějším poli východní části katedrály, dosahoval tak mariánský chór celkem rozsahu tří polí a končil až před křížením katedrály. Nejspíš krátce po přesunu hrobu sv. Vojtěcha do nové části katedrály získalo toto poslední pole chóru novou tvář výstavbou hudební kruchty. Ta je sice prvně zmiňovaná až v Hájkově popise požáru chrámu v roce 1541, jak ale bylo zjištěno v roce 1924 při přemísťování po roce 1557 vysta-

vené renesanční Wolmuthovy kruchty, pocházely tehdy nalezené fragmenty její předchůdkyně z doby kolem roku 1400. Odkryta byla stěna, pojící se bez provázání k posledním jižním pilířům chóru, a opatřená panelováním, datovaném architektem Hilbertem právě do této doby. Nalezená stěna tedy tvořila jižní boční stranu kruchty a absence vazby na pilíře ukazuje, že byla vybudována dodatečně.¹⁸²⁾

V roce 1926 byly při boření vyzdivky provizorní západní štítové zdi nalezeny další architektonické fragmenty. Kamil Hilbert tehdy zaznamenal gotické červeně malované prvky, na jednom z nichž byly dvě bíle malované „*rosety*“ a na další červené desce s rosetami navíc stopy „*nástěnných prutů*“. Vedle toho byl nalezen i fragment desky se zeleně nebo červeně natřeným arkádovým vlysem a kus římsy.¹⁸³⁾ V oficiální zprávě o nálezech polychromovaných částí „*lípaných přímých žebírek, pak splávků pod nimi, a vrchních, uzavírajících třílistých obloučků*“ psal Hilbert jako o zbytcích lektoria, zbořených při stavbě renesanční Wolmuthovy kruchty.¹⁸⁴⁾ Teprve analýza těchto dnes nezvěstných prvků bude moci říci, zda se skutečně jednalo o lektorium – což je málo pravděpodobné – nebo třeba o zbytky z nějaké stavby z královského pohřebiště.¹⁸⁵⁾

PROSTOR ZA MARIÁNSKÝM CHÓREM – TRANSEPT

Ve staré románské basilice je zmiňován oltář sv. Kříže, hrající významnou roli při korunovačním obřadu, jehož nové znění bylo sepsáno v roce 1347. Budoucí král měl být podle něj k oltáři přiveden hned po vstupu do kostela, kde měl vyslechnout responsorium s antifónou a pomodlit se k ostatkům svatým, uloženým na oltáři, aby byl pak odveden k oltáři sv. Víta.¹⁸⁶⁾ Zdá se přitom, že oltář nebyl v bazilice dlouho, protože nejstarší zmínka o něm pochází až z roku 1346.¹⁸⁷⁾ Po celou dobu stavby katedrály se s ním setkáváme nikoli na jeho místě „*uprostřed kostela*“, ale stranou, při stěně kaple sv. Václava. Zde ho prvně zmiňuje kronikář Beneš z Krabice, když sděluje, že v roce 1369 byla nad takto zasvěceným oltářem, kde byl vidět obraz a zlatý kříž, zasažena do zdi hlava biskupa Ondřeje.¹⁸⁸⁾ Na stejném místě je

178) Tamtéž, s. 249 a 250–251, viz pozn. 140

179) Tamtéž, s. 250, viz pozn. 143.

180) R. Rouček, o. c. v pozn. 10, s. 60: „(...) *quo anno* (1386) *inceptit sedilia chori illius*.“

181) W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 249: „*It. in anniversario beati Andreae episcopi, qui mortuus est in exilio, vigiliae majores; ad vigiliis praeparatur in choro beate virginis, et infula superponitur, sed mane missa cantetur in altario sanctae Crucis, et super altare suspenditur una cortina cum aquilla supra caput ipsius, quod reconditum est in muro, ubi crux est depicta sub capite S. Wenceslai depicti, et canonicis praeparatur ante sepulcrum S. Adalberti, et cancellum ligneum obstruitur cum Blancze, et dymnye imponuntur super sedes, ubi sacerdotes solent sedere, et feretrum praeparatur in medio ante sepulcrum S. Adalberti. Fit commenda in altario S. Crucis, turificatur et aspergitur supra parietem, ubi crux argentea est depicta.*“ Tomkem čtené slovo „*dymnice*“, je jistě „*dienicē*“ tedy čaloun. Totéž bude také i „*dymecze*“, s čímž se pokrývala sedadla při zádušní mši za knížete Vratislava. Tamtéž, s. 251. O. Kletzl, o. c. v pozn. 75., s. 76, použil zřejmě zápis komendy za biskupa Ondřeje pro tvrzení, že hrob sv. Vojtěcha byl již v románské bazilice ohrazen dřevěnou mříží, která nechala udělat královna Blanka. Zaměnil tak kortinu zvanou „*Blancē*“ (staročesky „*Blanka*“), za královnu Blanku samotnou, která tuto kortinu svatovítskému chrámu darovala.

182) Výroční zpráva Jednoty pro dostavění hlav. chrámu sv. Víta na hradě pražském za správní rok 1924, Praha 1925, s. 13–14. Po podlaže této kruchty byly tehdy také v západním štítu nalezeny otvory. Při průzkumu terénu pod renesanční kruchtou a před ní bylo uprostřed zde odkryté boční lodě románské basiliky s apsidou nalezeno zdívo, které Hilbert odhadoval jako možné základy schodiště nějaké stavby v mariánském chóru. J. Maříková, o. c. v pozn. 172, s. 171–172, zpráva z deníku k 14. listopadu 1927. Podle situační skici nálezů šlo o zdívo běžící středem zde nalezené románské apsidy, odkud šlo dál na západ pod kruchtu, kde končilo v čtvercovém základu pro schodiště Wolmuthovy kruchty. Zdívo bylo slabé a nepravidelné a mohlo být podkladem pro nějaké dělicí stěny v podkruchtí, snad až z mladší doby. Dokumentaci viz J. Maříková-Kubková – I. Herichová, o. c. v pozn. 158, obr. 37 a 41–43 na s. 27 a 29.

183) J. Maříková, o. c. v pozn. 172, s. 154.

184) Výroční zpráva Jednoty pro dostavění hlav. chrámu sv. Víta na hradě pražském za správní rok 1926. Praha 1927, s. 9.

185) Hilbertem nalezené fragmenty zatím nelze ve sbírkách Pražského hradu identifikovat. Za informaci děkuji Petru Chotěborovi ze Správy Pražského hradu.

186) J. Cibulka, o. c. v pozn. 43, s. 77 a 107–110.

187) L. Klicman (ed.), o. c. v pozn. 9, č. 520, s. 484.

188) J. Emler, (ed.), o. c. v pozn. 19, s. 401: „*Eodem anno* (...) *est caput reverendi patris, domini Andreae episcopi Pragensis XVIII. in ecclesia Pragensia in muro capellae sancti Wenceslai supra altare Crucis, ubi Pic-*

připomínám ještě v roce 1410¹⁸⁹⁾ a 1415,¹⁹⁰⁾ a také v již uvedeném řádu komend, při výročí biskupa Ondřeje.¹⁹¹⁾ Tomek jej situuje východně od severního vstupu do kaple, ale zdá se, že stál spíše buď vpravo od tohoto vchodu nebo u západní stěny svatováclavské kaple, v obou případech ale již v prostoru transeptu. Pravděpodobnější je přitom západní stěna, protože prostor vpravo od severního vchodu zabíral hrob bl. Podivena a Přibyslavy (viz níže). S ohledem na tradiční místo oltáře sv. Kříže ve středu středověkých chrámů, by se mohlo jeho umístění stranou, u kaple sv. Václava, zdát jen dočasné. Nejspíš však v této atypické poloze pouze přebíral své situování v románské bazilice. Jelikož byl z ní do nové gotické katedrály přesunut někdy kolem roku 1365, muselo to být ze stejného důvodu, proč byl někdy v té době do mariánského chóru přesunut i hrob sv. Vojtěcha – totiž že ležel poblíž vstupu do baziliky a kaple sv. Václava, budovaných současně kolem roku 1365. To by také vysvětlovalo, proč bylo podle znění liturgických knih při závěru v katedrále každoročně prováděné velikonoční hry přineseno plátno z prázdného Kristova hrobu střídavě na oltář sv. Kříže nebo sv. Trojice, protože zřejmě ležely vedle sebe. U oltáře sv. Trojice se v tuto dobu také připomínalo, že ležel u vchodu do chrámu (viz níže).¹⁹²⁾ Umístění poblíž vstupu do svatováclavské kaple by také bylo v souladu s tím, že jak kaple, tak tento oltář sv. Kříže hráli svou roli při korunovačním obřadu.

I tak ale nelze vyloučit, že jeho umístění bylo plánované jen do té doby, než by byla celá katedrála dokončena a odstraněna provizorní dělicí stěna mezi mariánským chórem a transeptem.¹⁹³⁾ To se ale tehdy nestalo, a tak další vývoj organizace chrámového prostoru reagoval na danou situaci. Tak byl na protilehlé straně katedrály „vedle kaple a podél kaple sv. Zikmunda a vedle kostelnímu vchodu po levé ruce“ založen v roce 1405 jiný oltář sv. Kříže, doplněný o dlouhou řadu dalších titulů.¹⁹⁴⁾ Nehledě tedy na budoucí možné umístění prvního z oltářů na jiné místo, založením druhého oltáře se stejným zasvěcením byly vytvořeny body symbolického kříže ještě v nedokončené katedrále.

Tak jako byly kolem náhrobku Karla IV. jako satelity rozmístěny kenotafy jeho příbuzných, tak byl v podobném duchu umístěn hrob bl. Přibyslavy, sestry sv. Václava, a Podivena, jeho sluhy a svědka mučednické smrti knížete, při stěně svatováclavské kaple. Jak píše kronikář Beneš Krabice, byli oba „pohřbeni poblíž kaple sv. Václava, zvenčí kos-

ture et crux aurea apparent.“

189) W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 247: „Item altare S. Crucis penes capellam S. Wenceslai.“

190) Tamtéž, s. 246: „Item altare S. Crucis ante capellam S. Wenceslai.“

191) Tamtéž, s. 249.

192) P. Uličný, o. c. v pozn. 5, s. 129–130.

193) Provizoria byla nezbytností při přestavbě chrámu za trvalého provozu. Doloženým příkladem jsou zejména ostatky biskupů. Některé z nich byly v roce 1369, jak zaznamenal Beneš Krabice, z důvodu boření vzdviženy a uloženy do kaple sv. Šimona a Judy. V roce 1374 je z této kaple a z dalších míst posbíral sám Beneš a nechal je uložit do hrobek za tumbou sv. Víta u ochozu. Josef Emler, (ed.), *Fontes* IV, s. 540 a 548.

194) Oltář založil 2. října roku 1405 Václav z Radče, děkan u kostela sv. Apolináře, a Jan ze Sulevic, oltářník svatovítské katedrály, jako vykonavatelé poslední vůle vikáře Petra Burdy. *Josef Pelikán* (ed.), *Libri erectionum archidieocesis Pragensis VII / Erekcční knihy pražské arcidieocese VII*. Praha 2002, č. 23, s. 69–74: „Quod altare nos prope capellam et latus capelle s. Sigismundi et prope hostium ecclesie ad manum sinistram ereximus et construximus et edificavimus de novo de lapidibus quadratis.“ Viz též W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 113.

tela Pražského, u zdi, na místě speciálně k tomu připraveném.“¹⁹⁵⁾ Přesnou polohu udává již výše uvedený předpis komendy za kanovníka Jana řečeného Polák, která se měla konat na místě mezi kaplí sv. Václava, oltáře sv. Prokopa a „železnou mříží, kde leží Přibyslava, sestra sv. Václava.“¹⁹⁶⁾ Oltář sv. Prokopa ležel pravděpodobně při prvním pilíři na východní straně křížení, a tak místo „naproti“ mohlo být jediné po pravé straně severního vstupu do kaple sv. Václava, tedy v koutě mezi stěnou kaple s pilířem arkády do ochozu katedrály.¹⁹⁷⁾ To dokládá i zpráva o základním kameni plánované dostavby katedrály v roce 1673, který byl položen „v tom rohu, kde byly předtím ostatky bl. Podivena a Přibyslavy.“¹⁹⁸⁾ Z textu komendy nakonec i plyne, že Přibyslavin hrob byl zřejmě společně s Podivínovým ohrazen ochrannou mříží.

Kdyby byl býval oltář sv. Kříže přesunut na jiné – centrální – místo, možná by se musel přesunout i orloj, který by se jinak ocitl nad oltářem. O něm zpravuje již citovaná Hájkova zpráva o požáru katedrály v roce 1541, popisující, jak z velké věže padající oheň zapálil střechu západní části chrámu s hrobem sv. Vojtěcha, která zcela do základu vyhořela. Tehdy také „komora pak, v kteréž byl orloj v kostele, ta zapálivši se hořala vzhůru, až oheň přišel pod krovy skřidličné, kteréž byly na kóru, a ty s makovicemi pozlacenými dolův padaly. Upadl také zvon, na kterýž byly hodiny, a tak nic nahoře nezůstalo, než sám sklep kostelní toliko.“¹⁹⁹⁾ Tento orloj byl tedy podle všeho umístěn v komoře, zavěšené nad portál ve stěně dělicí východní část katedrály od transeptu, a vedl z ní mechanismus ovládající zvon ve vížce na střeše transeptu.²⁰⁰⁾

CHÓR SV. VOJTĚCHA?

Katedrála sv. Víta měla ještě další prostor, nazývaný v soudobých pramenech chórem, a který, ač v liturgickém smyslu chórem nikdy nebyl, takto mohl být alespoň zamýšlen. Byl založen v roce 1392 jako západní část katedrály,²⁰¹⁾ a do jeho středu bylo následně v roce 1396 přene-

195) J. Emler (ed.), o. c. v pozn. 19, s. 536: „Eodem anno (1367) de mense Decembri corpus venerabilis et devote matrone Prizibislaue, sororis germane sancti Wenceslai, que post mortem eiusdem fratris sui in castitate et abstinentia maxima, bonis operibus repleta vixit Deo serviendo, in Christi confessione migravit ad Dominum; item corpus fidelis atque devoti militis sancti Wenceslai dicti Podywen, qui solus omnium bonorum operum domini sui, sancti Wenceslai, quamdiu in terris deguit, conscius et laborum particeps fuit, quique vitam suam glorioso martirio finivit, sepulta sunt prope capellam sancti Wenceslai ab extra in ecclesia Pragensi circa murum, in loco ad hoc speliter preparato.“

196) Tamtéž, s. 249, viz pozn. 167.

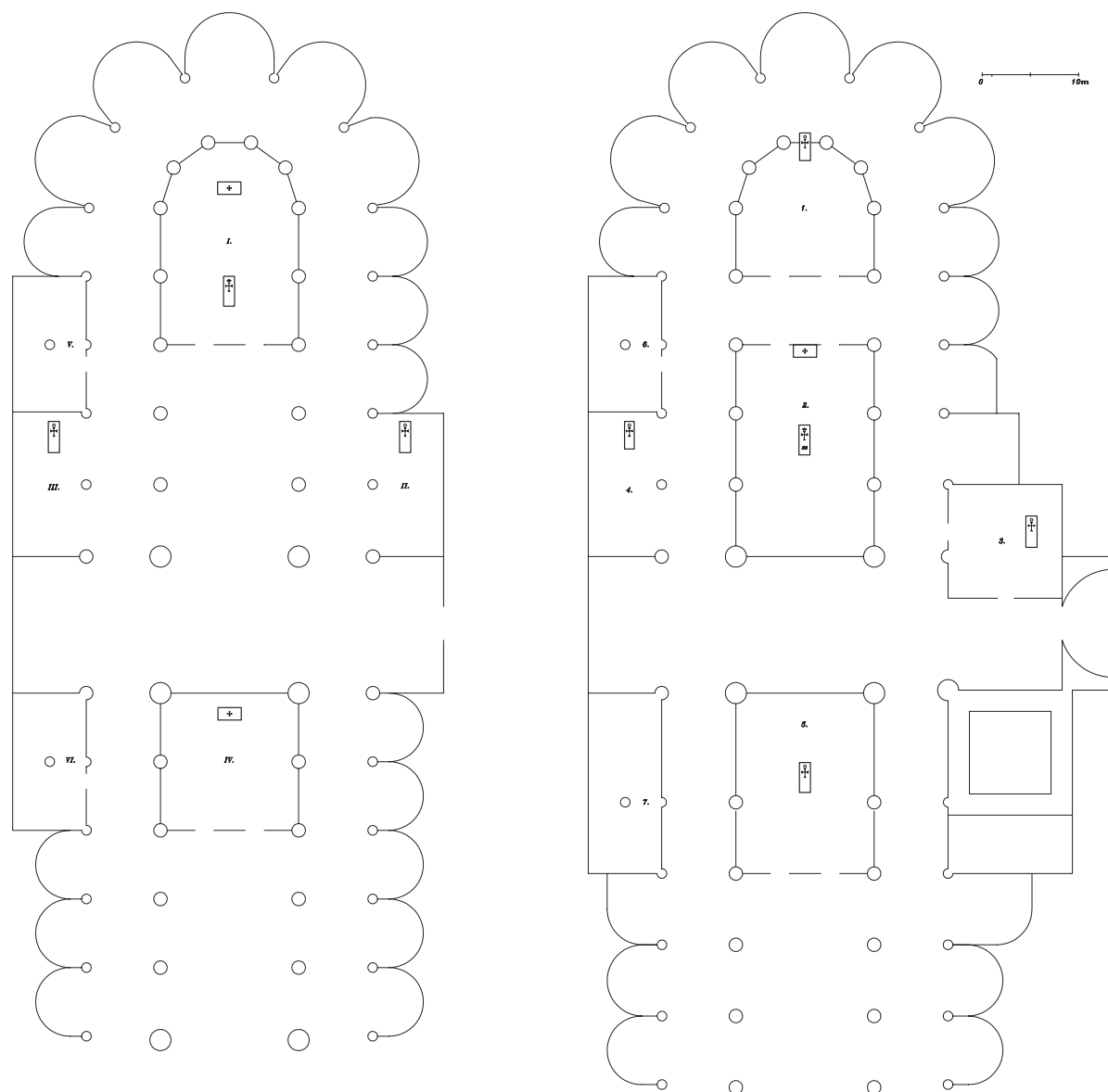
197) V. V. Tomek situuje hrob bl. Podivena a Přibyslavy k západní straně kaple, tam ale byla v roce 1673 kaple sv. Trojice.

198) Antonín Podlaha (ed.), Thomas Pessina: *Memorabilia ab anno 1665 usque ad annum 1680*. Praga 1916, s. 56: „Locus pro primo lapide ponendo erat designatus angulus ille, ubi antea quiescebant reliquiae B. B. Podivini et Prizibislaue: prope quem ad parietem templi, ac penes januam templi erectum erat altare; ad quod posui lapidem bededicendum (...)“

199) W. Hayek z Libočan, o. c. v pozn. 38, s. Aiiiia.

200) Západní část chrámu nikdy nedosáhla výšky východního chóru, jak to dokládá například Sadelerův pohled na Prahu z roku 1493. K dokumentaci provizorní gotické stěny mezi oběma částmi katedrály viz *Petr Uličný*, *Fotografická dokumentace Centrální komise pro zachování památek ve Vídni*, Zprávy památkové péče LXIII, 2003, obr. 2 na s. 175.

201) Zpráva je dochována ve dvou podobných zněních. V kronice Beneše Minority: „In festo Penthecostes hora vespere posuitur est primus lapis fundamenti sanctae Pragensis ecclesiae alterius chori per serenissimos principes dominos Wenceslaum primum Romanorum regem et Bohemiae regem et dominum Johannem Gorlicensem ab ducem, marchio-

Obr. 21: Katedrála sv. Víta v Praze. Rekonstrukce dvou konceptů vnitřní organizace. Vlevo původní koncept, vpravo po změně někdy po roce 1350, s úpravami z roku 1368 a 1396. I – kanovnický chór s oltářem sv. Víta a královskou hrobkou, II – kaple sv. Václava s hrobem sv. Václava, III – kaple sv. Vojtěcha s hrobem sv. Vojtěcha, IV – mansionářský chór s oltářem Panny Marie, V – sakristie kanovníků, VI – sakristie mansionářů, 1 – kanovnický chór s oltářem a hrobem sv. Víta, 2 – mansionářský chór s oltářem Panny Marie a císařskou hrobkou, 3 – kaple sv. Václava s hrobem sv. Václava, 4 – kaple sv. Zikmunda s hrobem sv. Zikmunda, 5 – chór sv. Vojtěcha (?) s hrobem sv. Vojtěcha, 6 – sakristie kanovníků, 7 – sakristie mansionářů (kresba P. Uličný, 2011).

seno tělo sv. Vojtěcha a ostatky Pěti bratří.²⁰²⁾ Ze dvou zpráv téměř stejného znění, které událost založení nové části katedrály zaznamenávají, uvádí jen jedna z nich, kronikáře Beneše Minority, že šlo o další chór katedrály (*sanctae Pragensis ecclesiae alterius chori*). V prakticky stejném textu, který je vytesán na dobovém pamětním nápisu, osazeném na pilíři jižní věže, ale právě spojení „*alterius chori*“ chybí. V jiné autentické zprávě, v zápisu o přenesení ostatků sv. Vojtěcha z roku 1396, přiloženém k světcovým ostatkům v nové hrobce, se pak naopak místo „*dalšího chóru*“ jako po-

loha nového uložení uvádí „*nový kostel*“ (*in istud medium nove ecclesie Pragensis*).²⁰³⁾ V dalším dokumentu, v jednom z textů řádu komend, který musel vzniknout až po přenesení Vojtěchových ostatků, se ale oba výrazy objevují vedle sebe. V pokynech pro pohřební nešpory za krále Rudolfa I. se totiž uvádí, že se měly konat „*uprostřed chóru, proti hrobu sv. Vojtěcha přímo pod křížem, který stojí uprostřed kostela*“.²⁰⁴⁾ Termíny „*ecclesia*“ a „*chorus*“ tak byly

nem Brandenburgensem, (...) ac Reverendum patrem dominum Johannem archiepiscopum Pragensem tertium (...)“ W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 111. A na pamětní desce na pilíři jižní věže katedrály: „Item anno domini MCCCLXXXII in festo penthecostes hora vesperorum positus est primus lapis fundamenti sanctae pragensis ecclesie per serenissimos principes dominum Wenceslaum primum Romanorum regem et Bohemie Regem et dominum Johannem gorlicensem ducem, Marchionem Brandenburgensem (...)“ R. Rouček, o. c. v pozn. 10, s. 64.

202) W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 111, R. Rouček, o. c. v pozn. 10, s. 64.

203) A. (August) Naegle, Die neueste Untersuchung der Reliquien des hl. Adalbert in der Prager St. Veitskirche, *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* LVI, 1918, s. 228: „Anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo sexto in festo Sti Adalberti dominica die Jubilate, que fuit dies vigesima secunda mensis Aprilis, translata est hec capsula cum corpore seu reliquiis Scti. Adalberti Episcopi et Martyris, Patroni regni Bohemie predicti, de antiqua ecclesia in istud medium nove ecclesie Pragensis cum reliquiis Sanctorum quinque Fratrum et multis aliis reliquiis aliorum Sanctorum, quorum nomina ignoramus.“ F. (Ferdinand) J. Lehner, Hrob a ostatky sv. Vojtěcha, Method VI, 1880, s. 39 uvádí nápis nepřesně, ač publikuje i jeho faksimili.

204) W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 248: „It. in secunda vespera vistatio-

v tomto případě zaměnitelné, oba však asi mohly poukazovat na případnou plánovanou liturgickou funkci nebo architektonickou formu nové části katedrály.²⁰⁹⁾ Pokud by tomu takto opravdu bylo, katedrála by jen pokračovala v přebírání dalších specifických rysů předchozí baziliky, jak to již učinila v případě vysunutí kaple sv. Václava, hlavního jižního vchodu a jižní věže. Zatímco ale byly tyto převzaté elementy i v gotické katedrále naplněny stejným obsahem, v případě západního mariánského chóru, který byl už dříve přesunut do východní části katedrály, tomu tak již být nemohlo. Odpověď na to, jakou novou funkci by tento západní „chór“ katedrály získal, by tak mohla dávat centrální poloha hrobu patrona katedrály a zemského světce – sv. Vojtěcha.²⁰⁶⁾ Hrob byl umístěn přesně uprostřed dvojice polí následujících za transeptem, což není zcela samozřejmé, protože první z těchto polí je kvůli protilehlé věži výrazně hlubší. Možná tedy měl být prostor kolem náhrobku, podobně jako u kanovníckého a misionářského chóru, ohrazen v rozsahu dvou polí, dosahující tak plošně velikosti obdobné jako u obou těchto chóků. Snad zde bylo zamýšleno i založení obdobného kolegia, které by obsah nového chóru naplnilo i v liturgickém smyslu: myšlenka, která se mohla zrodit v době, kdy byl hrob sv. Vojtěcha ještě uložen v misionářském chóru, jehož západní polovina tak byla tehdy nazývána „chór sv. Vojtěcha.“²⁰⁷⁾ Je ale také možné, že zřízení speciálního prostoru pro svatovojtěšské ostatky uprostřed nové části katedrály odráží ještě i něco z původního konceptu chrámu po svém založení, změněném někdy v 50. letech v realizovaný stav. Jelikož byl Karlem IV. založený misionářský chór umístěn v románské bazilice v jejím západním chóru, mohla se tato poloha logicky odrazit i v prvním projektu na novou katedrálu. Pokud ta ale měla mít klasickou podobu se západním průčelím, tak by tento chór nemohl asi být v nejzápadnější části chrámu, tedy hned za vstupem, ale spíše až při křížení, tak jako později hrob sv. Vojtěcha. Katedrála sv. Víta by tak v podstatě v sobě obsahovala dva kostely. Východní část by vrcholila kanovníckým chórem a západní chórem misionářským. Pozdějším přesunem mariánského chóru před chór kanovnícký do východní části katedrály tak bylo v západní části uvolněno místo pro alternativní chór, který měl být, jak se zdá, založen kolem hrobu sv. Vojtěcha. Tímto způsobem tak lze vysvětlit možnou finální existenci tří chóků, unikátního elementu svatovítské katedrály.

Dočasný pobyt svatovojtěšských ostatků v mariánském chóru je však jen malou částí jejich pozoruhodné poutě svatovítským chrámem, při které nabývala jejich prezentace nejrůznější podoby. Již společně s biskupovými ostatky, odcizenými v roce 1039 knížetem Bořivojem z katedrály

nis beate virg. Mariae fiunt vesperae defunctorum, post vespas de beate virgine in medio choro contra sepulcrum S. Adalberti directe sub crucifixio, qui stat in medio ecclesiae, Rudolfo, qui fuit dux Austriae et electus in regem Boemiae, sed non coronatus; pulsatur magna campana, et mitrella ponitur super feretrum; fit commenda in capella SS. Simonis et Iudae (...)

205) Převzetí formy západního chóru románské baziliky předpokládal Jiří Kuthan, K vízi posvátné Prahy císaře Karla IV., Časopis národního muzea – řada historická CLXXIII, 2004, s. 38–42.

206) A to i přes to, že chór byl v prvé řadě zasvěcen svátku Panny Marie. R. Rouček, o. c. v pozn. 10, s. 64: „(...) In honore visitationis sancte Marie et sanctorum Wenceslai, Viti, Adalberti, Sigismundi et aliorum Boemie patronorum (...)“

207) K dalším možným asociacím viz Petr Uličný, Architectural Imitation, v tisku.

v polském Hnězdně, byly tehdy do Prahy přivezeny i tři skvostné desky, zdobící tam původně jeho hrob.²⁰⁸⁾ Kronikář Kosmas o velké z nich píše, že dosahovala 5 loktů délky při výšce 10 dlaní, tedy neuvěřitelných 2,5 na 0,8 metrů. Byla zdobena drahokamy a křišťály a na okraji byla opatřena nápisem o své váze 300 liber, tedy 150 kilogramů.²⁰⁹⁾ I když se nechovaly zprávy, jak byly tyto desky v Praze použity, je možné, že to bylo stejným způsobem. Nepřímo to lze odvodit z toho, že forma svatovojtěšského náhrobku ozdobeného zlatem a drahými kameny byla udržovaná až do 14. století, a měla tak velmi pravděpodobně vliv na způsob, jakým nechal později Karel IV. zlatem a polodrahokamy obložit tumbu sv. Václava. Jedno obnovení hrobu zlatem, stříbrem a křišťálem biskupem Menhartem je dokumentováno k roku 1129,²¹⁰⁾ souvisejícího zřejmě s tehdejšími vyjmutím světcovy lebky.²¹¹⁾ Hrob později obnovoval i biskup Jan z Dražic, a to asi v důsledku poškození nebo zcizení jeho části králem Janem Lucemburským v roce 1336. Ten tehdy v chrámu odcizil výzdobu náhrobku sv. Václava a nechal kopat i v okolí hrobu sv. Vojtěcha.²¹²⁾ Zničení nějaké části výzdoby je také pravděpodobné i s ohledem na formulaci zakládací listiny nové katedrály, vydané králem Janem v roce 1341, kde jsou (jako odčinění předchozího činu, který ale není zmíněn) vyhrazeny vedle prostředků na stavbu chrámu i příjmy na výzdobu náhrobků sv. Václava a Vojtěcha drahými kameny, zlatem a sochami.²¹³⁾ Samotný relikviář s tělem sv. Vojtěcha ale královu návštěvu chrámu v roce 1336 přežil, protože je shodné jako „tumba svatého Vojtěcha, stříbrná, pozlacená, s obrazy, kterou udělal pan Jan, biskup pražský,“ uváděna v inventářích z let 1355 a 1387.²¹⁴⁾ Inventář z roku 1368 pak k tomu dodává, že tumbu měl na starosti plebán,²¹⁵⁾ tedy tumbarius: strážce světcova hrobu.²¹⁶⁾

O této nové relikviářové skřini, instalované zřejmě nad oltářem,²¹⁷⁾ se dochovaly dvě pozoruhodné zprávy. Kolem roku 1350 o ní s obdivem psal kronikář František Pražský

208) Desky na hrob sv. Vojtěcha v Hnězdně patrně daroval císař Oto III. při zřizování biskupova hrobu v roce 1000. Petr Kubín, Sedm přemyslovských kultů. Praha 2011, s. 185.

209) Josef Emler – Václav V. Tomek (ed.), Cosmae Chronicon Bohemorum cum Continuatoribus / Kosmův letopis český s pokračovateli (Prameny dějin českých II / Fontes rerum Bohemicarum II). Praha 1874, s. 71–77. K deskám Dana Stehlíková, Svatovojtěšská úcta v památkách uměleckého řemesla, in: Svatý Vojtěch. Tisíc let svatovojtěšské tradice v Čechách. Praha 1997, s. 20–21.

210) J. Emler – V. V. Tomek (ed.), o. c. v pozn. 209, s. 207: „Eodemque anno (1129) dominus Meynhardus, episcopus Pragensis ecclesiae, renovat sepulcrum sancti Adalberti pontificis auro et argento et cristallo.“

211) D. Stehlíková, o. c. v pozn. 209, s. 21.

212) J. Emler (ed.), o. c. v pozn. 19, s. 425.

213) J. Emler (ed.), o. c. v pozn. 32, č. 1029, s. 412: „Et primo pro decore et exaltatione seu structura sepulchrorum beatorum Wenceslai et Alberti, quorum corpora inibi recondita feliciter existunt, cum argenteis tabulis et ymaginibus deauratis, cum gemmis et lapidibus preciosis.“

214) A. Podlaha – E. Šittler, o. c. v pozn. 6, s. XVII, č. 164 (inventář z roku 1355): „Tumba beati Adalberti argentea deaurata cum imaginibus, quam fecit dns Johannes episcopus Pragensis“ a s. XXXIII, č. 90 (inventář z roku 1387): „Tumba sancti Adalberti argentea deaurata cum imaginibus, quam fecit dns Johannes episcopus Pagen.“

215) Tamtéž, s. XVII, p. 6: „quam habet plebanus in potestate.“

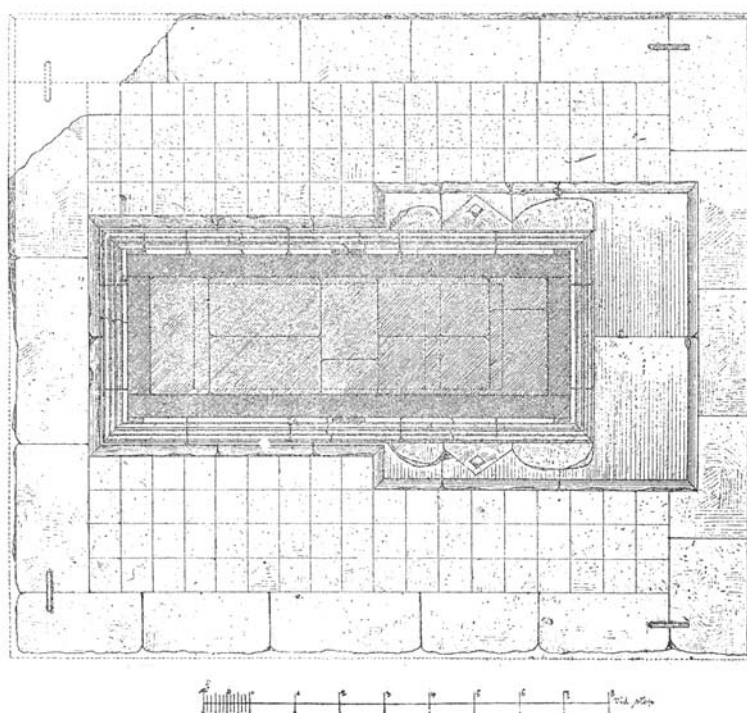
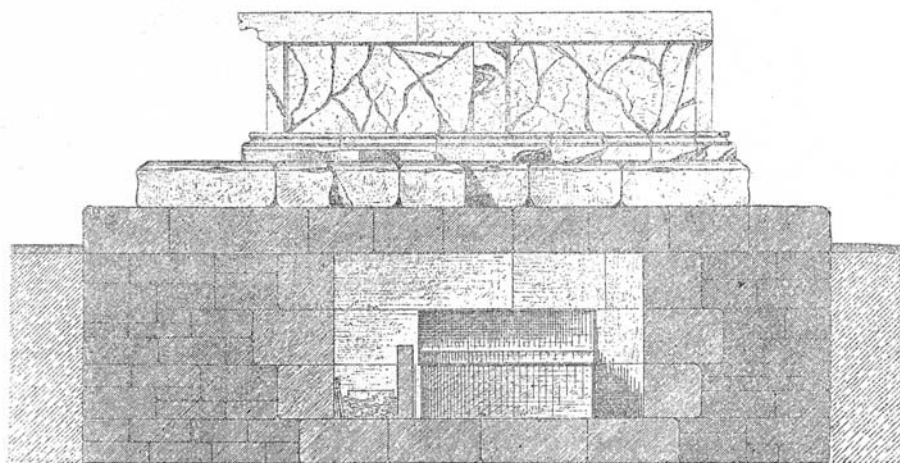
216) Službu tumbaria, který vedle péče o hrob sv. Vojtěcha byl i farářem v rámci celého Pražského hradu, upravovaly stanovy svatovítské katedrály, vydané Arnoštem z Pardubic v roce 1350. A. Podlaha (ed.), o. c. v pozn. 85, s. 36. Jan Kapistran Vyskočil, Arnošt z Pardubic a jeho doba. Praha 1948, s. 318.

217) Oltář je připomínán v roce 1305: V. V. Tomek, o. c. v pozn. 23, s. 53: „altare sive sepulcrum S. Adalberti, altare circa tumbam S. Adalberti.“

jako o dílu „ze zlata a stříbra, krásné a nákladné práce, obdivuhodně ozdobené různými obrazy a sochami,“ které ještě před tím v Čechách nebylo.²¹⁸⁾

V odlišném světle jej zato vnímal Františkův současník Giovanni Marignola, který ve své Kronice Čechů (sepsané kolem roku 1355) sděluje, že východní křesťané, ač uctívají obrazy, odmítají přesto různé „masky, tváře a hrozné sochy“, jaké jsou v mnohých (západních) kostelech, a jako příklad uvedl právě hrob sv. Vojtěcha v Praze.²¹⁹⁾ Ať už tedy obdivná slova Františkova nebo spíše pochybný pohled Marignolův, oba ukazují, že šlo o dílo hodné pozornosti. Ani to ale nezabránilo tomu, že byla výjimečná výzdoba nakonec z relikviáře sundána a ten pohřben do nové hrobky v západní části chrámu.

Jak ukázal průzkum v roce 1880, měl tento nový náhrobek podobu jednoduché tumby z červeného mramoru, s profilovanou římsou a soklem, podobající se stejně jednoduché tumbě sv. Zikmunda.²²⁰⁾ Její západní strana byla určena pro oltář, ačkoli se to architektonicky projevilo jen rozšířením spodního soklu do pódia pro celebrujícího kněze a pro případné rozmístění relikvií při svátcích. Jinak strohá architektura byla ozvláštněna pouze výběrem kamene: samotná tumba byla z červeného mramoru, sokl z mramoru bílého a okolní dlažba ze zeleného serpentinu, užitého takto také v kapli sv. Václava. Stěny tumby, odkryté tehdy zpoza pozdějšího barokního oltáře, byly rozpukáné požárem katedrály v roce 1541,²²¹⁾ o kterém zpravuje již zmíněná Hájkova zpráva, pokračující po popisu zapálení věže: „Od té věže padal oheň okny na krovy nové, kterými byl přikryt kostel veliký, tu kdež se obecně káže nad hrobem svatého Vojtěcha, a ten kostel všecken z gruntu vyhořel. Hrob toliko sám S. Vojtěcha, jenž

Obr. 22: Katedrála sv. Víta v Praze. Josef Mocker, půdorys a pohled na tumbu a hrob sv. Vojtěcha odkrytého v roce 1880 (podle F. Lehnery, *Hrob a ostatky sv. Vojtěcha*, Method VI, 1880, s. 42–43).

jest z bílého mramoru uprostřed kostela, zůstal velice zpukaný.“²²²⁾

Nálezce tumby při objevu tehdy pochopitelně zajímalo mnohem více, co je jejím obsahem, a k jejich velké radosti našli ve skřípku pod tumbou ostatky samotného světce. Byly uloženy ve schránce, opatřené autentikami z roku 1346 a 1396,²²³⁾ chráněné dřevěnou, olověným plechem po-

218) J. Emler (ed.), o. c. v pozn. 19, s. 436 „Porro plena fruens adhuc sospitate mandavit fieri et procurari thumbarum s. Adalberti in ecclesia Pragensi de auro et argento decenti et sumptuoso opere ymaginibus diversis et sculpturis artificialibus mirifice decoratam. Et talis in regno Boemie non fuit prius reperta.“

219) J. Emler (ed.), o. c. v pozn. 138, s. 512: „(...) nam licet illi christiani venerationem picturas, abhominantur tamen larvas, facies et horrendas sculpturas, sicut sunt in multis ecclesiis. Patet in sepulcro sancti Adalberti in Praga.“ K Marignolovým slovům Kateřina Engstová (Kubínová), Jan Marignola a památky doby Karla IV. (K významu písemných pramenů pro výzkum hmotných památek), Český časopis historický 97/1999, s. 493–501. Milena Bartlová, Zpodobení svatého Vojtěcha ve

starším středověku, in: Svatý Vojtěch. Tisíc let svatovojtěžské tradice v Čechách. Praha 1997, s. 27–28, tuto zprávu vysvětluje tak, že biskup Jan z Dražic použil část starší románské výzdoby. To ale není pravděpodobné s ohledem na Františkova slova, že šlo o dílo, které před tím v Čechách nikdy nebylo.

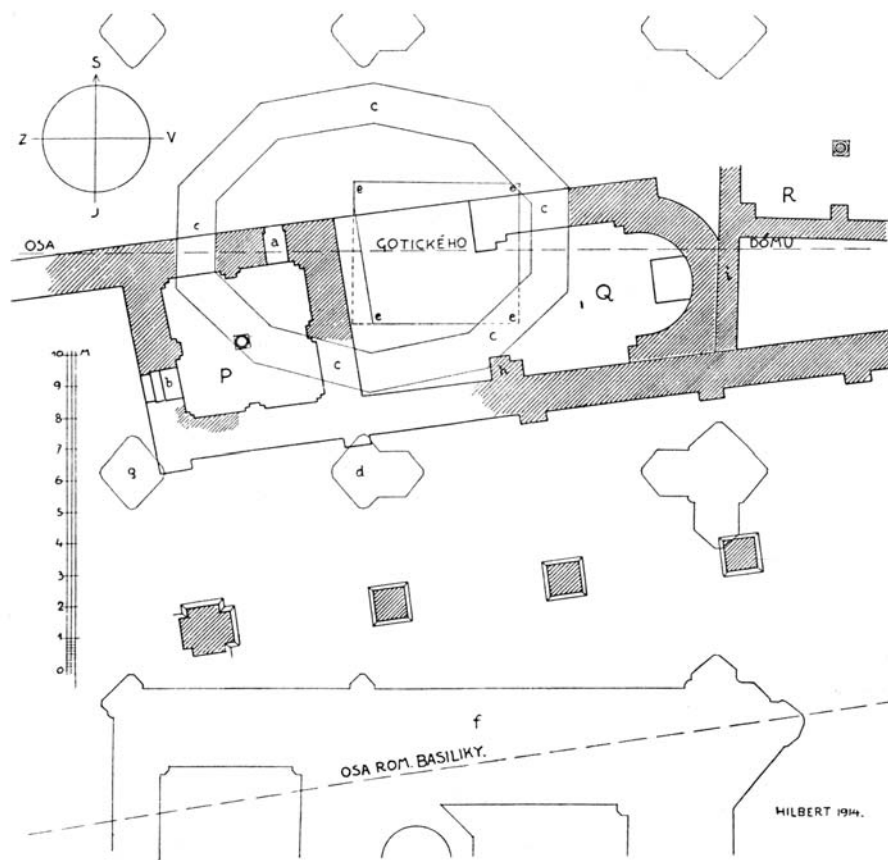
220) Kamil Hilbert, Nový nález v dómu svatovítském, Památky archaeologické XXXI, 1919, s. 139–147.

221) F. J. Lehner, o. c. v pozn. 203, s. 37–46.

222) W. Hayek z Libočan, o. c. v pozn. 38, s. Aiiiia. I přes jednoznačnost středověkého původu konstrukce tumby, nebyla bohužel po svém nálezu zachována nebo obnovena.

223) Starší z autentik dokládá, že schránka byla za přítomnosti Karla IV.

krytou domečkovitou schránkou. Protože autenticitu relikvií doložil také nedávný antropologický průzkum,²²⁴⁾ nezbyvá než s podivem přihlížet složité cestě Vojtěchových ostatků v prostorech svatovítského chrámu: Zpočátku zřejmě podobně jako v Hnězdně uložené do zděného oltáře-hrobky, byly nejpozději biskupem Janem z Dražic všechny vyjmuty a uloženy do samostatného, nákladně zdobeného relikviáře, prezentovaného na oltáři, jak dokládá ještě inventář z roku 1387. Při přenesení do nové části katedrály v roce 1396 byl ale tento relikviář – zbavený své pozoruhodné výzdoby – uložen opět dovnitř hrobu, který navíc zvenčí nevynikal nijakou výraznou architektonickou formou nebo materiálovým bohatstvím. Místo krásy uměleckých kompozic, jakou by bylo možné očekávat v Praze kolem roku 1400, místo nákladnosti drahými kameny a zlatem obložené tumby sv. Václava, a dokonce tedy i proti původnímu záměru zakládací listiny katedrály, působil biskupův náhrobek jen pečlivým vybráním tří užitých druhů kamenů. Výsledné umístění relikvií je také pozoruhodné i s ohledem na negaci vrcholícího dobového zájmu o *ostensio reliquiarum*, takže by bylo možné Vojtěchův náhrobek vnímat až jako demonstraci asketičnosti nebo tradicionalismu, kdyby nebyla realizována podoba spíše jen důsledným navázáním na koncept aranžování předchozích světských hrobů. A to zejména na tumbu sv. Víta a Zikmunda, do kterých bylo dodatečně uloženy z jiných míst přenesené ostatky světců, a které byly (v případě sv. Víta zřejmě) obdobně jednoduchými architekturami, složenými s použitím více druhů kamene. Zikmundova tumba byla zbudována z opukových desek, osazených na sokl z červeného mramoru, a mramor stejné barvy byl užit i na obložení oltářního bloku v čele náhrobku,

Obr. 23: Katedrála sv. Víta v Praze. Kamil Hilbert, plán nálezů severní románské věže a hrobu sv. Vojtěcha (podle Kamil Hilbert, *Nové poznatky o románské basilice na Hradě Pražském*, *Památky archeologické XXVI*, 1914, s. 11–13).

kde byly také ve speciální dutině uloženy světcovy relikvie.²²⁵⁾ U tumby sv. Víta lze o podobné kombinaci uvažovat s ohledem na dnešní opukovou tumbu a Hájkem zmíněné užití červeného mramoru. Trvalé uložení relikvií do hrobky nebo náhrobku v okrsku katedrály bylo ale jen jednou částí koncepce jejich prezentace. Do tumb byly totiž ukládány relikvie světských těl, a to jistě s očekáváním konání zážraků, jak to například demonstruje jejich soupis u hrobu sv. Zikmunda.²²⁶⁾ Hlava, případně jiné relikvie, byla oddělena, uchovávána v relikviáři, a určena k pravidelnému vystavování. Uvnitř svatovojtěšské tumby nalezená dřevěná domečkovitá tumba, ve které byly ostatky biskupova těla uloženy, pak může být jádrem původního relikviáře, a to pravděpodobně toho, který byl zřízen biskupem Janem z Dražic. Představoval by tak zároveň jediný (i když bez výzdoby) dochovaný příklad z četné řady relikviářových tumb, které kdysi zvyšovaly slávu svatovítské katedrály.²²⁷⁾

Tumba s oltářem a patřičným vybavením (zcizeným za husitských válek),²²⁸⁾ stála podle dobových zpráv v kapli.

225) K. Hilbert, o. c. v pozn. 220, s. 139–147.

226) K tomu David C. Mengel, *A Holy and Faithful Fellowship: Royal Saints in Fourteenth-century Prague*, in: Eva Doležalová – Robert Novotný – Pavel Soukup (edd.), *Evropa a Čechy na konci středověku*. Sborník věnovaný Františku Šmahelovi, Praha 2004, s. 145–158.

227) Tumba je 120 cm dlouhá, 46 cm široká a 75 cm vysoká. K. Hilbert – J. (Jan) Matiegka, *Ant. (Antonín) Podlaha, Ohledání ostatků sv. Vojtěcha ve velechrámu sv. Víta, Památky archeologické XXIX*, 1917, s. 187 a obr. 63 na s. 186.

228) To plyne z inventáře z doby kolem roku 1436, který chybějící výbavu vysloveně zmiňuje. Připomíná ale, že u tumbě hořela ve dne v noci lampa. W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 118: „Item altare circa tum-

otevřena arcibiskupem Arnoštem z Pardubic dne 11. ledna 1346. A. Naegle, o. c. v pozn. 203, s. 227–228: „Anno Domini MCCCXLI, die XI. Mense Januarii Ego Arnestus Primus Archiepiscopus Pragensis in presencia Serenissimi Principi Domini Karoli, Marchionis Moravie nec non Primogeniti Domini Joannis Regis Bohemie, qui ipsam Ecclesiam Pragensem in Archiepiscopalem apud sedem apostolicam erigi procuravit, aperici feci hanc capsam repertam in tumba beati Adalberti Episcopi et Martyris, in qua una cum reliquis in ea reconditis erat carta tenore infra scripti: Hinc sunt cineres Scti Adalberti Episcopi et Martyris et panisculi, qui circa ossa fuerunt et quinque fratrum et sunt reliquie plurimorum Sanctorum, quorum nomina ignoramus, que pridie Calendaris Octobris sunt recondie.“ Marie Kostílková, *Oltářní tumba v kapli sv. Vojtěcha, nález ostatků sv. Vojtěcha roku 1880 a jejich další osudy*, in: Jaroslav V. Polc (ed.), *Svatý Vojtěch. Sborník k miléníu*. Praha 1997, s. 154, obr. 34 a pozn. 42.

224) Emanuel Vlček, *Porovnání pozůstatků připisovaných sv. Vojtěchovi z Prahy a sv. Adalbertovi z Cách*, in: Jaroslav V. Polc (ed.), *Svatý Vojtěch*, s. 168–195.

Takto je již v inventáři z roku 1397, tedy rok po translaci, jmenován „oltář v kapli sv. Vojtěcha, patrona pražského kostela,“²²⁹⁾ a podobně v řádu komend z doby po roce 1416 se komenda karlstějnského kanovníka Šebkoně odehrávala „ve středu (kostela), vedle kaple sv. Vojtěcha.“²³⁰⁾ V tomto případě se už v tomto řádu oproti ostatním zápisům odrazila nová situace po přenesení z „chóru sv. Vojtěcha“ do „kaple sv. Vojtěcha“ v nové lodi, protože popis okolí této komendy již východní části katedrály a mansionářskému chóru neodpovídá. Je možné, že kapli mohl být rozuměn právě prostor, který by odpovídal výše naskicované a nikdy nerealizované představě chóru, a možná tomu také napomáhalo to, že se náhrobek sv. Vojtěcha prakticky přímo pojil s pozůstatkem románské baziliky. Jak bylo zjištěno průzkumem v roce 1913, byl dlážděný prostor kolem tumby ze západní strany zkosen právě z důvodu, že se zde vyhybal stojící románské severní věži. Její podvěží bylo přitom také využíváno – a to asi možná právě jako zázemí této „kaple“ – jak doložil nálezy její zvýšené podlahy (úroveň románské baziliky byla mnohem níže než gotické katedrály).²³¹⁾ Spolu s přiléhající románskou věží tak hrob tvořil obdélnou srostlici, zachycenou ještě na zmíněném florentském plánu, a to o něco níže než tužkou dodatečně vykreslený polygon renesanční kaple. Že byl tento celek také nějakým způsobem vyhrazen proti okolnímu prostoru katedrály, by mohlo plynout z údaje inventáře z doby kolem roku 1415, jmenujícího oltáře „při vstupu k tumbě sv. Vojtěcha.“ Tato zpráva zároveň ukazuje, jak se prostor kolem hrobu rychle zaplňoval oltáři. Vedle oltáře zasvěceného sv. Kateřině, zde byl oltář sv. Kryštofa a Jakuba, 10 tisíců rytířů, a nakonec i oltář sv. Agáty a Alexia „po straně“ sv. Vojtěcha, tedy asi na jedné z bočních stran onoho ohrazení.²³²⁾ Prvně jmenovaný oltář uvádí i již zmíněná komenda kanovníka Šebkoně, která se podle jedné z možností mohla konat „za oltářem sv. Kateřiny a hrobem sv. Vojtěcha.“²³³⁾ Vedle oltáře sv. Kryštofa a „naproti oknu sakristie mansionářů“ zde také byla v té do-

bě jakási socha, uváděná při výročí Kunše, oltářníka u oltáře sv. Gotharda.²³⁴⁾ Poblíž hrobu sv. Vojtěcha byl také krucifix, zaznamenaný v již výše uvedeném textu k zádušním nešporám za krále Rudolfa I. Zmiňované dílo mohlo být buď na břevnu mezi západním párem pilířů transeptu, anebo níže, na hrazení kolem hrobu sv. Vojtěcha, pokud se jednalo o stejný krucifix „in medio ecclesiae,“ před kterým je v roce 1397 zmiňovaná svíce.²³⁵⁾

Velkolepý kříž, rozprostřený mezi čtyřmi „zářícími“ body s hroby zemských světců Víta, Václava, Zikmunda a Vojtěcha, v jehož středu odpočíval císař Karel IV., měl své základy také již v románské basilice se dvěma chóry na obou stranách a kaplí sv. Václava na jihu a sv. Tomáše na severu. Takto byl v chrámu zjevován prostřednictvím liturgie, při přednesu *Kyrie puerorum*, provozovaném během Svatého týdne. Čtyři skupiny zpěváků byly již ve staré románské basilice rozmístěny tak, aby tvořily kříž, a z těchto pozic si vzájemně odpovídaly zpěvem.²³⁶⁾ Zatímco ale západní skupina byla původně v mariánském chóru, posunutým v nové katedrále do jejího středu, zaujal pozici západního ramene kříže hrob sv. Vojtěcha. Při zdlouhavosti, jaká provázela zahrnutí změn topografie chrámu do liturgických knih, se to ale poprvé výslovně uvádí až v tištěném breviáři z roku 1517, tedy více jak sto let po přenesení Vojtěchových ostatků. Podle jeho rubrik měli kanovníci stát před kaplí sv. Václava, podjáhenové a jáhnové před kaplí sv. Zikmunda, chlapci za oltářem sv. Víta a vikáři na „vhodném místě nebo poblíž sv. Vojtěcha.“²³⁷⁾ Zajímavé je ale také znění tištěného breviáře z roku 1492. Zde je totiž uvedena podobná fráze o vhodném místě, místo dodatku o sv. Vojtěchu je zde zmíněno „nebo poblíž odpočívadla.“²³⁸⁾ Zatím není k dispozici jiný doklad, kde by toto odpočívadlo neboli „diversorium“ mělo v katedrále stát a jaká byla jeho funkce. Jestli se jednalo o lavice, které byly kolem hrobu sv. Vojtěcha, kam se uchýlili zpěváci podle o jen pár let mladšího breviáře nebo se nacházelo někde ve východní části chrámu.

bam S. Adalberti, carens omnino apparatu, circa cujus tumbam ardebat lampas die noctuque.“

229) J. Pelikán, o. c. v pozn. 92, s. 129: „Altare in capella sancti Adalberti patroni ecclesie Pragensis, (...)“

230) W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 251: „It. in die Dorotheae fit Requiem; fit commenda Ssebkonis canonico de Karlstyn in medio penes capellam S. Adalberti, ubi lapis Petrinus parvus jacet magnus ad duas ulnas in longitudine penes lapidem Petrinum magnum et latum, sub quo multa ossa fidelium requiescunt, tendendo ad altare fraternitatis vel modicum sub lapide parvo arenoso, tendendo ad capellam S. Adalberti; et aliqui discunt, quod deberet fieri commenda retro altare S. Katherinae et sepulcrum S. Adalberti.“

231) Věž byla zbořena až po požáru v roce 1541. Antonín Rezek (ed.), Jan Beckovský: Poselkyně starých příběhů českých II/2. Praha 1879, s. 360. Dokumentace výzkumu otiskl Kamil Hilbert, Nové poznatky o románské basilice na Hradě Pražském, Památky archaeologické XXVI, 1914, s. 11–13. Existence věže hned vedle tumby tak vylučuje, že by kolem hrobu byla již středověku postavena centrální stavba, jaká zde vyrostla po požáru v roce 1541. Spojení plánu pozoruhodně memoriální stavby ze stuttgartského archivu tak tím nemá žádný podklad. Tutto domněnku vyslovil Otto Klezl, Plan-Fragmente aus der deutschen Dombauhütte von Prag in Stuttgart und Ulm. Stuttgart 1939, s. 50–60. Pochybnosti o pražském a parlérovském původu návrhu vyslovil brzy po vydání Klezlovy publikace Václav Mencl, O nálezu fragmentů domněle parlérovských plánů z pražské huti svatovítské, Umění XII, 1940–41, s. 91–92, s čímž lze i dnes souhlasit.

232) W. W. Tomek, o. c. v pozn. 2, s. 246: „Altaria in introitu ad tumbam S. Alberti: Item S. Katherinae (...), Item SS. Jakobi et Christofori (...) Altare decem milia militum (...) Altare S. Agnetis et Alexii ad latus S. Adalberti (...)“

233) Tamtéž, s. 251, viz pozn. 230.

HROB SV. RADIMA

Stará románská basilika postupně ustupovala novostavbě katedrály a byla by jí tehdy ustoupila beze zbytku, kdyby gotická katedrála byla dostavena již někdy v 15. století a ne až o pět set let později. Před husitskými válkami se západní díl katedrály zastavil před bývalou severní věží

234) Tamtéž, s. 249: „It. in anniv. dni. Cunssonis altariatae S. Gothardi vigiliae minores; fit commenda retro sepulcrum S. Adalberti, quantum posset bis calcare directe ab acie statuae, quae attingit altare S. Cristofori contra fenestram sacristae (sic) mansionariorum, et etiam penes lapidem arenosum, tendens ad predictam fenestram, ubi quondam fuit salix; sed dnus. Raczko dicit quod ante altare fraternitatis inter murum et lapidem marmoreum, ubi jacet dna. Elzka de Wartinberk alias de Straznicz.“

235) Tamtéž, s. 245. Zpráva o krucifixu z textu komend se určitě nemohla vztahovat k onomu v uličce mezi kanovníckým a mariánským chórem, poblíž něho nikdy nebyl hrob sv. Vojtěcha. Zpráva z roku 1397 se ale mohla týkat i krucifixu právě mezi oběma chóry.

236) J. Maříková-Kubková – D. Eben, o. c. v pozn. 5, s. 237–240.

237) Breviarium horarum canonicarum secundum veram rubricam Archiepiscopatus Pragensis (...). Venetia 1517 (Impressum), fol. 195b: „in loco competentí, vel circa S. Adalbertum.“ Vikáři stáli dříve v severní části u kaple sv. Tomáše a jáhni v mariánském chóru. V katedrále si místo vyměnili.

238) Breviarium Pragense, o. c. v pozn. 237, 1492 (Impressum), fol. 183b: „in loco competentí vel circa diversorium.“

basiliky a daleko nepokročila ani zahájená dostavba za krále Vladislava Jagellonského. V jižní části končila katedrála těsně za kapitulním archivem, přistavěným od západu k velké jižní věži. Ukazuje to mimo jiné skutečnost, že teprve novogotická dostavba, která na tento archiv navazovala, musela zničit jen nedávno předtím nalezené zbytky románského západního chóru, aby mohly být k dostavbě položeny základy.²³⁹⁾ Jedinečným dokladem o tom, že nejzápadnější část románského chóru stála ještě do doby po požáru v roce 1541, je již zmíněný florentský plán z doby kolem roku 1555. Západně od velké věže katedrály je na něm při bývalém probošství zřetelně vidět půlkruh apsidy bývalého západního chóru, na který navazovaly ještě dvě prostory se středním sloupem. Tyto poslední pozůstatky basiliky byly zbořeny v roce 1562 při odstraňování požárem poškozených částí katedrály, jak lze vyrozumět ze dvou tehdejších zpráv. Svatovítská kapitula v dopise ze 17. ledna tohoto roku s protestním tónem uvádí, že dělníci „boří kaplu sv. Gaudentia, kdež i sklep dole zavalili (...) když zdi kostelní lámali, též i žalář kapitulní samou nešetností jiní zasuli a zbořili“. Dva týdny na to, v dopise z 30. ledna téhož roku, kapitula opět píše, že dělníci „nám takřka po zadání díla zničili kostelní žalář, boříce velkou část jeho zdi. Rovněž po stržení zdi stěsnali zvoníkův domek. (...) Zda ony dvě klenuté místnosti bořili a strhávali z nedbalosti či zlé vůle, nevíme, ale za obojí by se měli omluvit. Totiž za jednu pod zemí, nad níž byl hrob sv. Gaudentia na způsob kaple.“²⁴⁰⁾

Radim (Gaudentius), bratr sv. Vojtěcha, byl v roce 1000 zvolen prvním hnězdenským arcibiskupem, a jeho tělo bylo spolu s ostatky sv. Vojtěcha přeneseno v roce 1039 do Prahy.²⁴¹⁾ Zde byl pohřben v kryptě sv. Kosmy a Damiána pod východním chórem svatovítské basiliky, jak o tom k roku 1074 podává zprávu kronikář Kosmas. Tehdy sem zavítal poutník z Polska, aby vyhledal světcův hrob, jak mu to přikázal sám Radim, když se mu zjevil v krakovském vězení.²⁴²⁾ O kryptě ale jinak není dochováno mnoho zpráv, zmíněna je pouze k roku 1282, když zde po pokladech pátrali braniborští vojáci.²⁴³⁾ V roce 1374 pak na tehdy již zbořenou kryptu sv. Radima vzpomínal jako na místo hrobů pražských biskupů kronikář Beneš Krabice z Weitmile.²⁴⁴⁾ Protože Beneš udává jiný název krypty než Kosmas, byla hledána v druhé kryptě, přistavěné od západu ke kryptě pod chórem.²⁴⁵⁾ Tato úvaha ale postrádá logiku v tom smyslu, že by se kryptou sv. Radima jmenovala jiná krypta, než ve které byl Radim sám pohřben. Protože Kosmas jednoznačně mluví o tom, že Radim ležel v kryptě sv. Kosmy a Damiána, je tak Benešem titul uvedený spíše doklad o sílící účtě k Vojtěchovu bratru, která ve 14. století nahradila původní zasvěcení. Protože je u hrobu v roce 1353 zmiňován ol-

tářník Jakub,²⁴⁶⁾ byl tak možná tehdy upraven do podoby hrobu-oltáře, tak jako u katedrálních patronů. Protože dokončení východní části katedrály s mansionářským a kanovníckým chórem, vysvěcenými v roce 1365, vyžadovalo zboření východních krypt románské basiliky, byly tedy někdy před tímto rokem zřejmě ostatky sv. Radima z tohoto hrobu-oltáře vyzvednuty a umístěny do samostatného relikviáře. Ten je v roce 1366 dokumentovaný ve staré kapli sv. Trojice, ležící mezi jižním vchodem a kaplí sv. Václava.²⁴⁷⁾ Již v roce 1367, kdy byla vysvěcena nová kaple sv. Václava, ale už ani tato situace neplatila, a hrob tak musel být přesunut dále v románské bazilice dále na západ.²⁴⁸⁾ Po celou druhou polovinu 14. století až do počátku století následujícího bylo při tom na udržování účty památky „*blahoslaveného Radima*“ odváděn roční příjem 17 kop ze vsi Láhovice.²⁴⁹⁾ Ten ale zřejmě sloužil zejména k udržování lampy „*ke svatému Radimovi*“, kterou měl podle údajů inventáře z roku 1397 na starosti oltářník oltáře P. Marie Sněžné v tehdy ještě stojící staré části chrámu.²⁵⁰⁾ Z toho by mohlo i plynout, že hrob – neboli relikviář s Radimovými ostatky, byl tehdy chován na oltáři P. Marie Sněžné nebo v jeho blízkosti.

Jelikož byl nový mariánský chór gotické katedrály vysvěcen v roce 1365, muselo být na něj právě tehdy také přeneseno patrocinium ze starého mariánského chóru románské basiliky. Tento starý chór stál ale dále neporušen až do založení západní části katedrály v roce 1392, a byl i nadále po částečném uboření jako (starý) chór nazýván a také liturgicky využíván. To dokládají liturgické knihy z 15. a 16. století, v nichž se ještě zachovávají stopy původního užívání. Starý chór je uváděn v breviáři Beneše z Valdštejna z doby kolem roku 1410 v souvislosti s přednesem *Kyrie puero-rum* na Zelený čtvrtek.²⁵¹⁾ V breviářích z let 1492 a 1517 je shodně na svátek Narození Páně uváděno, že při třetí mši vánoční je zpíván trop *Hodie cantandus* v chóru P. Marie (v nové části katedrály) a všichni odpovídají ve „*starém chóru*“.²⁵²⁾ Bývalé mariánské zasvěcení ještě ožívalo o vigiliích svátku Nanebevzetí P. Marie, kdy byla dominikální mše zpívána rovněž ve starém chóru.²⁵³⁾

Podle výše zmíněných zpráv v něm ale našel nové úto-

246) Archiv Pražského hradu, fond Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta, listina č. 212 ze dne 8. února 1353.

247) Archiv Pražského hradu, fond Knihovna Metropolitní kapituly u sv. Víta, cod. VIII/1, fol. 7r (k roku 1363): „*altariste videlicet Hermannus sancte Trinitatis et sancti Wenceslay retro magnum hostium Ecclesie*“, fol. 10v (k roku 1366): „*Magister Franciscus altariste sancte Trinitatis in Antiqua Ecclesia*“, „*minister altariste sancte Trinitatis prope sepulchrum sancti Gaudencii*“, a obdobně i na fol. 21r–21v k roku 1367, kdy ale již znění neodpovídalo s ohledem na nově dokončenou kapli sv. Václava skutečnosti.

248) Tamtéž, fol. 11r (zápis k roku 1366): „*altare videlicet capelle sancte Trinitatis et sancti Wenceslay, quod fuit retro magnum hostium Ecclesie*“. Viz P. Uličný, o. c. v pozn. 192, s. 130 a pozn. 37 na s. 141.

249) Archiv Pražského hradu, fond Knihovna Metropolitní kapituly u sv. Víta, cod. VIII/1 obsahuje na fol. 2r–3r neúplné zápisy z let 1364–1370 a 1393–1408 v tomto znění: „*Item in commemoracionem beati Gaudencii divise sunt xvii sex. de Lahowicz.*“

250) J. Pelikán, o. c. v pozn. 192, s. 128: „*Altare sancte Marie Nivis (...) Item lampadem ad sanctum Gaudencium procurare tenetur.*“

251) Národní knihovna, VI G 6 (Breviář Beneše z Valdštejna), fol. 241r: „*ter tunc vicarii et altariste stantes in choro antiquo.*“

252) J. Trophus *Hodie cantandus canitur in choro s. marie alii respondent in choro antiquo.* Breviarium Pragense, 1492, fol. 111a, Breviarium horarum, 1517, fol. 121b.

253) Breviarium Pragense, 1492, fol. 391a: „*Missa dominicalis post primam immediate cantent in choro antiquo.*“

239) Antonín Podlaha, Pozůstatky románského chrámu sv. Víta zbudovaného na hradě Pražském Spythněvem II. a Vratislavem II., Památky archaeologické a místopisné XX, 1903, sl. 370.

240) D. Libal – P. Zahradník, Katedrála, o. c. v pozn. 1, s. 29.

241) Jeho životopis Vojtěch Tkadlíček, Svatý Radim, in: Bohemia Sancta. Životopisy českých světců a přátel božích. Praha 1989, s. 113–119. Václav Rýněš, Radim Gaudencius v české dějinné tradici. Příspěvek k otázce krypt Spythněvovy svatovítské basiliky, Časopis národního muzea. Historické muzeum CXXXVI, 1967, s. 1–7.

242) J. Emler (ed.), o. c. v pozn. 209, s. 110–111.

243) Rudolf Holinka (ed.), Příběhy krále Přemysla II. – Zlá léta po smrti krále Přemysla II. Praha 1947, s. 44.

244) J. Emler, (ed.), o. c. v pozn. 19, s. 545.

245) J. Čarek, Románská Praha. Praha 1947, s. 103.

čiště i hrob sv. Radima, a to zřejmě proto, aby v budoucnu zaujal v západní části gotické katedrály nějaké postavení ve vztahu ke svému bratru sv. Vojtěchu.²⁵⁴⁾ I když šlo zatím jen o umístění provizorní, lze z něho přesto asi vyčíst, že tato nová pozice mohla být západně od hrobu sv. Vojtěcha. Snad ještě v rámci „*chóru sv. Vojtěcha*“, tedy na místě románské věže, která bránila dokončení okolí Vojtěchova hrobu, nebo zvláště někde v samotném západním závěru chrámu. Pokud by se totiž za předpokládaným rozsahem chóru sv. Vojtěcha o dvou klenebních polích vynechalo jedno pole, tak jako mezi mariánským a kanovníckým chórem, pak by další pole bylo již na úrovni románské apsidy. I když neexistuje jediný doklad, který by sděloval, jak mělo vypadat západní ukončení svatovítské katedrály, mohl by zde hrob sv. Radima v této poloze doplňovat monumentální symbol kříže, tvořeného hroby patronů katedrály: Víta, Václava, Zikmunda a Vojtěcha s císařským hrobem uprostřed. Přidáním dalšího zářícího bodu do paty tohoto svatého obrazce, by jeho tvar teprve nabyl podoby latinského kříže s protaženým dolním břevnem.

254) Pokud lze brát výše uvedenou zprávu o přenosu ostatků sv. Vojtěcha a všech jeho pěti bratrů v roce 1396 doslova, tak musel být hrob sv. Radima do bývalého mariánského chóru přenesen tento rok.

ZÁVĚR

S vydáním Tomkova díla *Základy místopisu pražského* v roce 1872 byly zveřejněny prakticky všechny dostupné údaje k topografii svatovítské katedrály, které ani dnes nelze zásadně rozšířit. Jejich interpretaci, společně s několika dalšími dokumenty, je ale možné výrazně upřesnit podobu, jakou měla svatovítská katedrála před husitskými válkami a zejména její hlavní části – kanovnícký a mansionářský chór s královským pohřebištěm. Je také možné s větší podrobností sledovat cestu, jak se tento ojedinělý prostor vyvíjel. S udivením tak hledíme na rošádu mariánského chóru a hrobu sv. Radima nebo na putování relikvií sv. Vojtěcha. Stejně strhující je pozorovat hledání ideálního místa pro královské pohřebiště a koncept satelitů, které jej měly v obou variantách obklopovat. A se zatajeným dechem jen přihlížíme, jak se nakonec mariánský chór s hrobem císaře Karla IV. ocitá ve středu symbolického kříže, napomáhající mu hledat cestu ke spáse a své rodiny. Kvůli všem pohromám, které katedrálu během staletí postihly, je ale dnes bohužel možné zahlédnout jen zlomek odlesku, jaký musel vyzářovat ze všech umělecky zpracovaných děl, která svatovítské chóry kdysi naplňovala.

DIE CHÖRE DER ST. VEITSKATHEDRALE IN PRAG

Das faszinierende Phänomen der Kathedrale der heiligen Veit, Wenzel und Adalbert in Prag zieht die ununterbrochene Aufmerksamkeit nicht nur dank ihrer außerordentlichen und verhältnismäßig gut erhaltenen Architektur an, zu deren Entstehung mehrere Schriftquellen vorhanden sind, sondern auch deshalb, dass manche Angaben zu den Auftraggebern und Baumeistern bekannt sind. Dazu tragen auch die erhaltenen, ihr Betrieb betreffenden liturgischen Bücher bei. Was aber im geringsten Maß erhalten ist, das ist die Ausstattung der Kathedrale, die für die Messen dienenden Altäre, von deren Zahl, Einweihung, Anordnung und Ausstattung uns nur die zahlreichen Inventare informieren. Ähnlich wenig ist die Anordnung der liturgischen Hauptelemente der Kathedrale bekannt: des hl. Veitschors, des Marienchors, sowie des westlichen Chors, der das Grab des hl. Adalberts umgab. Und diesem Kern, der die ganze Kathedrale lebendig macht, ist die vorliegende Studie gewidmet.

Die merkwürdige Geschichte der Kathedralchöre beginnt schon in der romanischen Basilika mit ihrem westlichen, Maria eingeweihten Chor. Bei ihm stiftete 1343 der damalige Markgraf von Mähren und spätere König von Böhmen und Kaiser Karl das Priesterkollegium, das infolge der Notwendigkeit des Wohnens bei der Basilika Mansionarium genannt wurde. Es scheint, dass dieses Kollegium hatte auch im Westteil der gotischen Kathedrale bleiben sollen, aber wohl in den 1350er Jahren in den damals gebauten Ostteil (vollendet 1365) zusammen mit dem Domherrenchor zum hl. Veitsaltar übertragen wurde. In dem Domherrenchor befand sich auch die ursprünglich geplante, bei der Konzeptänderung in den Mansionarchor übertragene königliche Begräbnisstätte. Von der Gestalt dieser Begräbnisstätte weiß man nur sehr wenig, denn sie war beim Brand 1541 beschädigt worden und danach sie verschwand im vollen Ausmaß 1589 bei der Errichtung des Mausoleums. Aus verschiedenen Dokumenten kommt es aber heraus, dass die Tumba und auch selbst der Grab, wo Karl IV. begraben war, bereits an Stelle des Renaissanceausoleums lagen. Die Familienmitglieder waren wohl auch im selben Grab beigesetzt, sowie die weiteren Könige, unter denen einige auch ihre, mit Holzschreinen überdeckten Kenotaphe hatten. Das Mausoleum Karls bildete eine erhöhte Steintumba mit einem mit Skulpturen versehenen Baldachin, woran die Banner angehängen waren, wohl

die der von ihm regierten Länder, die auch beim Kaiserbegräbnis im Spätherbst 1378 im Kondukt getragen wurden. Sowohl der Mansionarchor als auch der Domherrenchor waren mit einem Eisengitter abgetrennt, das von mehreren Quellen dokumentiert wird. Ein kurzer Abschnitt vom Domherrenchor ist an der Seite des hl. Veitsgrabes in der Chorachse erhalten. Dieses Grab spielte eine wichtige Rolle bei den Krönungszeremonien. Da die Reliquien heiligen Veits Karl erst 1355 erwarb, ihre Rolle war nicht in den Krönungsregeln aus dem J. 1347 erschienen, aber es scheint, dass schon während seiner Lebzeiten auf den Scheitel der Veitstumba der Thron aufgestellt wurde, auf den der gekrönte König oder die gekrönte Königin gesetzt wurden, wie es die Krönung der Königin Sophia 1400 und die König Albrechts II. 1438 beweisen. Nahe der Veitstumba, deren in den Chor gewandte Seite als Hochaltar gedient hatte, stand bis zur Zerschlagung der Kirchengestaltung von den Calvinisten 1619 ein bemerkenswerter freistehender Sakramentschrein. Seine Gestalt mit mehreren Reihen Türmchen soll bestimmt zum Himmlischen Jerusalem gezeigt haben, wie es der Stich der Krönung Ferdinands II. 1617 und ein im Hochaltartisch erhaltenes Fragment beweisen. Es war wohl einer der ältesten Sakramentshäuser dieses Typs in Mitteleuropa, errichtet bestimmt vor der Chorweihe 1365. Das ursprüngliche Konzept der Kathedrale mit dem Mansionarchor an der Westseite war wohl nie ganz vergessen, es sollte wohl aber eine andere Gestalt gewinnen. Das Grab des hl. Adalberts, eines der Landes- und Kathedralpatrone, lag in der romanischen Basilika bei ihrem Südeingang, und geriet nach der Umwandlung des Eingangs zum gotischen Portikus für eine Zeit in den Mansionarchor. Das belegt der Text des Ordens der Kommenden aus der Zeit um 1417, der aber dem Zustand vor 1396 entspricht, als das Grab Adalberts in den neuen westlichen Teil der Kathedrale übertragen wurde. Zuvor bewirkte die Anwesenheit Adalberts im Mansionarchor, dass sein westlicher Teil als der linke Chor oder Chorus Scti Adalberti, und der östliche Teil als der rechte Chor oder Chorus BVM genannt wurden. Im westlichen Teil der Kathedrale wurden die Reliquien Adalberts in ein Grab mit Tumba bereits in seiner Mitte gelegt; dadurch wurde es angedeutet, dass um das Grab der weitere, schon also der dritte Chor organisiert werden sollte, was aber nie erfolgte. Die Geschichte der Reliquien Adalberts ist auch damit interessant, dass sie

ursprünglich gerade im Altartisch geruht hatten, durch den Bischof Johann v. Dražic in einen, die Aufmerksamkeit der Zeitgenossen erweckenden Reliquienschrein übertragen wurden, um danach 1396 wieder im Grab eingeschlossen zu werden. Ein Teil des St. Adalberts-Umkreises sollen wohl auch die Reliquien seines Bruders Radim gewesen sein, des ersten Erzbischofs von Gniezno (Gnesen), die man vorübergehend in der erst nach dem Brand 1541 abgerissenen Apsis der romanischen Basilika aufbewahrte.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Prag, St. Veitskathedrale. Rekonstruktion der Topographie der Chöre. Legende: I. Domherren- oder St. Veitschor, II. Raum zwischen den Chören, III. Mansionar- oder Marienchor, IV. Zwischenraum – Querhaus, V. Neuer Chor – St. Adalbertschor(?), VI. alter Chor – hl. Radim-Kapelle, VII: St. Wenzelskapelle mit der Tumba des hl. Wenzels, VIII: St. Sigismundskapelle mit der Tumba d. hl. Sigismunds, 1. Tumba d. hl. Veits, 2. Seiteneingang durch die Gitter, 3: St. Veitsaltar (1365), 4: Sakramentshaus, 5: königlicher (kaiserlicher) Thron, 6: erzbischöflicher Thron, 7: Domherrengestühl, 8: Haupteingänge in den Chor durch die Gitter, 9: vorübergehender Eingang in die königliche Gruft, 10: vorübergehende königliche Gruft, 11: Altar der hl. Philipp und Jakob (1387), 12: Altar der hl. Kosmas und Damian (vor 1397), 13: St. Benediktusaltar (1397), 14: Altar der hl. Katharina in den Gittern (1409), 15: Haupteingänge in den Mansionarchor, 16: Marienaltar (1365), 17: St. Ludwigsaltar, 18: St. Nikolausaltar, 19: umfriedete königliche Begräbnisstätte, 20: Mausoleum des Kaisers Karl IV. († 1378), 21: Kenotaph der Kaiserin Elisabeth († 1393), 22: Kenotaph des Herzogs Johann v. Görlitz († 1396), 23: Altar der hl. Unschuldigen und vorübergehend Grab des hl. Adalberts (1365–1396), 24: Kenotaph des Königs Ladislaus Posthumus († 1457), 25: Kenotaph des Königs Georg v. Poděbrad († 1471), 26: Grab der Königin Anna Jagiello von Böhmen und Ungarn († 1547), 27: eine der möglichen Lagen des Altars des hl. Florens mit seiner Tumba, 28: Mansionare-Gestühl, 29: Empore, 30: Altar d. hl. Martha, 31: Bruderschaftsschrein, 32: Hl. Kreuz- und Himmelfartsaltar (1405), 33: Altar des hl. Prokop, 34: Hl. Kreuzaltar bei der St. Wenzelskapelle (um 1365), 35: Grab d. sel. Podiven und Přibyslava, 36: Tumba und Altar d. hl. Adalberts (Zeichnung Petr Uličný, 2011).

Abb. 2: Prag, St. Veitskathedrale, Rekonstruktion der Anordnung der Altäre zum J. 1419. Wacław W. Tomek, *Základy starého místopisu pražského* (Grundzüge der alten Prager Topographie) IV., 1872, Planbeilage.

Abb. 3: Prag, St. Veitskathedrale. Tumba des hl. Veits in der Achse des einstigen Domherrenchors, vom Chorumgang zu gesehen (Foto Petr Uličný, 2009).

Abb. 4: Prag, St. Veitskathedrale, Plünderung des Grabes Johanns v. Nepomuk in der Kathedrale im J. 1619. Holzschnitt im Chor, Kaspar Bechteler, zwischen 1621–1623. Detail mit der St. Veitstumba.

Abb. 15: Prag, St. Veitskathedrale, anonyme Zeichnung der Überführung der Reliquien des hl. Sigismunds nach Prag. Entwurf für die Ausschmückung der St. Sigismundskapelle, 1553 – Blick in den St. Veitschor mit dem Hochaltar. Nationalarchiv Prag, ČDKM, K. 191, Fol. 65 (Foto Petr Uličný, 2009).

Abb. 16: Prag, St. Veitskathedrale, anonyme Zeichnung der Überführung der Reliquien des hl. Sigismunds nach Prag. Entwurf für die Ausschmückung der St. Sigismundskapelle, 1553 – Blick in den St. Veitschor mit dem Hochaltar. Detail. Nationalarchiv Prag, ČDKM, K. 191, Fol. 65 (Foto Petr Uličný, 2009).

Abb. 7: Prag, St. Veitskathedrale, Krönung des Kaisers Ferdinand II. zum König v. Böhmen, 1617. Detail vom Kupferstich „Eigentliche abbildung (...)“, Museum d. Hauptstadt Prag, graphische Sammlung, H 1179.

Abb. 8: Prag, St. Veitskathedrale, Krönung des Kaisers Ferdinand II. zum König v. Böhmen, 1617. Detail des Sakramentshauses vom Kupferstich „Eigentliche abbildung (...)“, Museum d. Hauptstadt Prag, graphische Sammlung, H 1179.

Abb. 9: Prag, St. Veitskathedrale, Fiale vom einstigen Sakramentshaus, im Hochaltartisch aufgefunden. Verwaltung der Prager Burg (Foto Petr Uličný, 2011).

Abb. 10: Prag, St. Veitskathedrale, die im Hochaltartisch aufgefundene Fiale vom einstigen Sakramentshaus, Rückseite. Verwaltung der Prager Burg (Foto Petr Uličný, 2011).

Abb. 11: Kolín a. d. Elbe, St. Bartholomäuskirche, Sakramentshaus, um 1378. Nach K. B. Mádl, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese kolínském* (Die historischen und Kunst-Denkmäler im politischen Bezirk Kolín), Prag 1897, S. 36.

Abb. 12: Ziborium italienischer Herkunft aus dem 14. Jahrhundert mit dem gewölbten Dachl. Nach Archdale A. King, *Eucharistic Reservation in the Western Church*, Oxford 1965, Plate 3.

Abb. 13: Amiens, Kathedrale, Skulpturen mit Baldachinen vom nördlichen Hauptfassadenportal, Foto J. Lemerrier, 1857. Nach Camera gothica. Gotische kerkelijke architectuur in de 19de-eeuwse Europese fotografie, Antwerpen 1993, s. 42.

Abb. 14: Prag, St. Veitskathedrale, Plan (Jan Kügler). Beilage zum Text Tomáš Pešina's Popsání Pražského Chrámů (Beschreibung des Prager Gotteshauses), 1837.

Abb. 15: Prag, St. Veitskathedrale, Krönung des Kaisers Matthias zum König v. Böhmen, 1611. Detail vom Kupferstich „Aigentliche Contrafactur (...)“, Nationalmuseum, graphische Sammlung, H2-64139 (Reprofoto Petr Uličný, 2009).

Abb. 16: Prag, St. Veitskathedrale. Gitter mit dem Seiteneingang an der Südseite des Polygons des ehemaligen Domherrenchors (Foto Petr Uličný, 2009).

Abb. 17: Prag, St. Veitskathedrale, Plünderung des Grabes Johanns v. Nepomuk in der Kathedrale 1619, Holzschnitt im Chor, Kaspar Bechteler zwischen 1621–1623. Detail mit dem Domherrenchorabschluss und der St. Veitstumba (Foto Petr Uličný, 2009).

Abb. 18: Prag, St. Veitskathedrale, Plünderung des Grabes Johanns v. Nepomuk in der Kathedrale 1619, Holzschnitt im Chor, Kaspar Bechteler zwischen 1621–1623. Außenwand des Domherrenchors und die Seitenpforte (Foto Petr Uličný, 2009).

Abb. 19: Prag, St. Veitskathedrale. Giovanni Pieroni, Plan der Prager Burg, um 1622, nach dem Plan aus der Zeit um 1555 mit dem Detail der Kathedrale. Florenz, Uffizi, Gabinetto Disegni e Stampe, 4521 A.

Abb. 20: Kladnuby (Kladrau, Bez. Tachov, Pilsner Kreis), ehemaliges Benediktinerstift, aufgefundenes Baldachinfragment (Foto Karel Nováček).

Abb. 22: Prag, St. Veitskathedrale. Rekonstruktion von zwei Konzepten der inneren Anordnung. Oben das ursprüngliche Konzept, unten Zustand nach der Änderung nach 1350, mit Änderungen aus den Jahren 1368 und 1396. I: Domherrenchor mit dem St. Veitsaltar und der königlichen Gruft, II: St. Wenzelskapelle mit dem Grab des Heiligen, III: St. Adalbertskapelle mit dem Grab des Heiligen, IV: Mansionarchor mit dem Altar der Jungfrau Maria, V: Domherren-Sakristei, VI: Sakristei der Mansionare, I: Domherrenchor mit dem Altar und Grab des hl. Veits, 2: Mansionarchor mit dem Altar der Jungfrau Maria und der Kaisergruft, 3: St. Wenzelskapelle mit dem Grab des Heiligen, 4: St. Sigismundkapelle mit dem Grab des Heiligen, 5: St. Adalbertschor(?) mit dem Grab des Heiligen, 6: Domherren-Sakristei, 7: Sakristei der Mansionare (Zeichnung Petr Uličný, 2011).

Abb. 22: Prag, St. Veitskathedrale. Josef Mocker, Grundriss und Ansicht der St. Adalbertstumba und -grab, freigelegt 1880. Nach F. J. Lehner, *Hrob a ostatky sv. Vojtěcha* (Grab und Überreste des hl. Adalberts), Method VI, 1880, S. 42–43.

Abb. 23: Prag, St. Veitskathedrale. Kamil Hilbert, Befundplan des romanischen Nordturms und des Grabes des hl. Adalberts. Laut Kamil Hilbert, *Nové poznatky o románské basilice na Hradě Pražském* (Neue Erkenntnisse von der romanischen Basilika in der Prager Burg), *Památky archaeologické XXVI*, 1914, S. 11–13.

(Übersetzung J. Noll)